

КЫРГЫЗ РЕСПУБЛИКАСЫНЫН
УЛУТТУК СТРАТЕГИЯЛЫК ИЗИЛДӨӨЛӨР ИНСТИТУТУ

Кыргызстан

КЕҢЕЙТИЛГЕН МИГРАЦИЯЛЫК ПРОФИЛЬ 2015-2018

 Schweizerische Eidgenossenschaft
Confédération suisse
Confederazione Svizzera
Confederaziun svizra
Swiss Confederation

УДК
ББК
К
ISBN

**КЫРГЫЗ РЕСПУБЛИКАСЫНЫН УЛУТТУК СТРАТЕГИЯЛЫК
ИЗИЛДӨӨЛӨР ИНСТИТУТУ**

**МИГРАЦИЯ БОЮНЧА ЭЛ АРАЛЫК УЮМ (МЭАУ) /
БУУНУН МИГРАЦИЯ БОЮНЧА АГЕНТТИГИ**

Автордук жамаат:

Өмүркулова-Озерска Э.А., Кийизбаева Ж.Р.
П.Озерски, С.Караш, Ж.Бекетаеванын көмөгү менен.

Редакциялык коллегия:

Дикамбаев А.Ш., Радченко С.В.

Ведомство аралык жумушчу топ:

Д.Б. Бакчиев - Кыргыз Республикасынын Мамлекеттик каттоо кызматы
Ж. Р. Кийизбаева - Кыргыз Республикасынын Улуттук стратегиялык изилдөөлөр институту
Ж. Бекетаева - Кыргыз Республикасынын Улуттук стратегиялык изилдөөлөр институту
Э.А. Омүркулова-Озерска - Борбордук Азиядагы Стратегиялык талдоо, диалог жана өнүгүү борбору
Т.С. Таипова - Кыргыз Республикасынын Улуттук статистика комитети
Г.Ж. Джайлобаева - Кыргыз Республикасынын Улуттук статистика комитети
Туратбек кызы Айзат - Кыргыз Республикасынын Өкмөтүнө караштуу Мамлекеттик миграция кызматы
Г.А. Исмаилова - Кыргыз Республикасынын Мамлекеттик чек ара кызматы
У.Дж. Керимкулов - Кыргыз Республикасынын Ички иштер министрлиги
Б. Базаркулова - Кыргыз Республикасынын Өкмөтүнө караштуу Мамлекеттик каттоо кызматы
А. Букалаев - Кыргыз Республикасынын Тышкы иштер министрлиги
Ч.Д. Рысбекова - Кыргыз Республикасынын Саламаттык сактоо министрлиги
У.С. Кенжебаев - Кыргыз Республикасынын Өзгөчө кырдаалдар министрлиги
Асан кызы Айнура - Кыргыз Республикасынын Билим берүү жана илим министрлиги

МЭАУ тараптан редакциялаган: Омуров Нурбек, Алмаз Атамбиев, Тилек Орунбаев, Айжан Боронбаева

Дизайн жана верстка: Морозова Наталья

К
ISBN

Бул кеңейтилген миграциялык профиль Швейцария өкмөтүнүн каржылык колдоосу менен Миграция боюнча эл аралык уюму жана БУУ Өнүктүрүү программасы ишке ашырып жаткан Өнүгүү стратегияларына миграция бөлүмүн киргизүү боюнча Глобалдык программанын алкагында даярдалган. Документ Кыргыз Республикасынын Улуттук статистикалык комитетинин, Кыргыз Республикасынын Өкмөтүнө караштуу Мамлекеттик миграция кызматынын, Кыргыз Республикасынын Ички иштер министрлигинин, Кыргыз Республикасынын Өкмөтүнө караштуу Мамлекеттик каттоо кызматынын, Кыргыз Республикасынын Улуттук Банкынын, Кыргыз Республикасынын Саламаттык сактоо министрлигинин, Кыргыз Республикасынын Билим берүү жана илим министрлигинин, Кыргыз Республикасынын Мамлекеттик чек ара кызматынын, Кыргыз Республикасынын Экономика министрлигинин, Кыргыз Республикасынын Тышкы иштер министрлигинин маалыматтарына негизделген.

Бул документ миграция тармагында башкаруу маселелери менен алектенген мамлекеттик башкаруу органдарынын, эл аралык жана бейөкмөт уюмдарынын өкүлдөрүнө, ошондой эле эксперттер менен изилдөөчүлөргө арналган.

Бул изилдөөдө берилген маалымат Кыргыз Республикасынын Улуттук стратегиялык изилдөөлөр институтунун, Кыргыз Республикасынын Улуттук статистикалык комитетинин, Кыргыз Республикасынын Ички иштер министрлигинин, Кыргыз Республикасынын Мамлекеттик чек ара кызматынын, Кыргыз Республикасынын Саламаттык сактоо министрлигинин, Кыргыз Республикасынын Экономика министрлигинин, Кыргыз Республикасынын Тышкы иштер министрлигинин, Кыргыз Республикасынын Билим берүү жана илим министрлигинин, Кыргыз Республикасынын Өкмөтүнө караштуу Мамлекеттик каттоо кызматынын, Кыргыз Республикасынын Өкмөтүнө караштуу Мамлекеттик миграция кызматынын, Миграция боюнча эл аралык уюмунун, БУУ Өнүктүрүү Программасынын, Швейцария өкмөтүнүн пикири жана позициясы менен дал келбеши мүмкүн, ошондой эле МЭУнун Кыргыз Республикасындагы эл аралык уюм катары артыкчылыктары менен иммунитетине таасир этпейт.

Кыргыз Республикасынын Улуттук стратегиялык изилдөөлөр институту
Кыргыз Республикасы, 720001
Бишкек ш., Саманчин көч., 6
Тел.: +996 312 97 95 95
Факс: +996 312 97 93 93
Email: office@nisi.kg

Басып чыгаруу: Миграция боюнча эл аралык уюмдун (МЭАУ) миссиясы /
КРдеги БУУнун Миграция боюнча агенттиги, 2018
Кыргыз Республикасы, 720021
Бишкек ш., Ибраимов көч., 103, «Виктори» бизнес борбору, түндүк тарап, 6-кабат
Тел.: +996 312 90 80 11/12/13
Факс: +996 312 90 80 14
Email: iomkyrgyzstan@iom.int

©Бардык укуктар автордук укук менен корголгон.

Бул басылманын материалын колдонууда милдеттүү түрдө булакка шилтеме кылуу зарыл.

КЫРГЫЗСТАН
КЕҢЕЙТИЛГЕН МИГРАЦИЯЛЫК ПРОФИЛЬ

2015-2018

МАЗМУНУ

ДИАГРАММАЛАРДЫН ТИЗМЕСИ	6
ТАБЛИЦАЛАРДЫН ТИЗМЕСИ	9
АББРЕВИАТУРАЛАР ЖАНА КЫСКАРТУУЛАР	11
Кыргыз Республикасы – негизги фактылар	13
Кыскача баяндама	15
А БӨЛҮГҮ. МИГРАЦИЯНЫН ТЕНДЕНЦИЯЛАРЫ ЖАНА МҮНӨЗДӨМӨЛӨРҮ	24
А 1 модулу: Жалпы трансчекаралык мобилдүүлүк	28
А 2 модулу: Иммиграция	34
А 2.1: Ишке орношуу максатындагы иммиграция	39
А 2.2: Билим алуу максатындагы иммиграция.....	44
А 3 модулу: Эмиграция	47
А 3.1: Чет өлкөлөрдө жашаган КР жарандары жана эмиграция	51
А 3.2: Ишке орношуу максатындагы эмиграция	55
А 3.3: Билим алуу максатындагы эмиграция.....	61
А 4 модулу: Жөнгө салынбаган миграция	63
А 5 модулу: Ички миграция	68
Б БӨЛҮГҮ: МИГРАЦИЯНЫН ТААСИРИ.....	74
Б 1 модулу: Миграция жана демографиялык кырдаал.....	74
Б 2 модулу: Миграция жана экономикалык кырдаал	78
Б 2.1: Макроэкономикалык өнүгүү көрсөткүчтөрүнүн тобу, акча которуулары жана КР экономикасы.....	79
Б 2.2: Чет өлкөлүк жарандардын өлкөнүн экономикалык өнүгүүсүнө катышуусу.....	86
Б 2.3: Миграция, иш менен камсыздоо, эмгек рыногу.....	94
Б 3 модулу: Миграция жана коопсуздук	99
Б 3.1: Миграция жана экология	101
Б 3.2: Миграция жана зомбулуктуу экстремизм	103
Б 3.3: Ыктыярсыз миграция	106
Б 3.4: Миграция жана ден-соолук	110
В БӨЛҮГҮ. МИГРАЦИЯНЫ БАШКАРУУ	113
В 1 модулу: Ченемдик-укуктук база (улуттук жана эл аралык деңгээл).....	113
В 2 модулу: Институционалдык-уюштуруучулук алкактар.....	119
В 3 модулу: Программалык жана саясий алкактар	121
Г БӨЛҮГҮ. НЕГИЗГИ КОРУТУНДУЛАР ЖАНА СУНУШТАР	122
Г 1 модулу: КРдеги миграция: Заманбап тренддер.....	122
Г 2 модулу: Миграция: Заманбап тренддер.....	125
Г 3 модулу: Сунуштамалар	126
ГЛОССАРИЙ	130
ТИРКЕМЕ	134
АДАБИЯТТАРДЫН ТИЗМЕСИ	138

ДИАГРАММАЛАРДЫН ТИЗМЕСИ

Диаграмма 1:	Дүйнө жүзүндөгү эл аралык мигранттарды кабыл алуу боюнча лидер мамлекеттер, млн адам.....	24
Диаграмма 2:	2012-2016-жж. тышкы миграциянын динамикасы жана миграциялык сальдо (адам)	26
Диаграмма 3:	Ички мигранттардын жаш курагы боюнча топторго бөлүнүүсү, 2016-ж. (адам).....	27
Диаграмма 4:	Виза категориялары боюнча бөлүнгөн чет өлкөлүк жарандардын саны, (адам)	30
Диаграмма 5:	Уюшулган жана уюшулбаган секторлордогу туристтердин саны (миң адам).....	31
Диаграмма 6:	КРде туристтик кызмат көрсөтүүлөрдүн экспорттолушу, 2012-2017 (млн АКШ долл.)	32
Диаграмма 7:	Туризм тармагына түз чет өлкөлүк инвестициялардын келиши, өлкөлөр боюнча (чыккан агымды эсептебегенде, миң АКШ долл.)..	32
Диаграмма 8:	2014-2016-жылдардагы КР жарандарынын трансчекаралык мобилдүүлүгү (адам).....	33
Диаграмма 9:	Чет өлкөлүк жарандардын КР мамлекеттик чек арасындагы өткөрүү түйүндөрү аркылуу өтүп келиши. Мамлекеттер боюнча (чек араны кесип өтүү фактылары)	34
Диаграмма 10:	КР ӨК МКК КЖААКДа катталган чет өлкөлүк жарандардын саны (адам)	35
Диаграмма 11:	Кыргыз Республикасында туруктуу жана убактылуу жашап турууга берилген уруксаттардын саны.....	35
Диаграмма 12:	КР жарандыгына кабыл алынган ЧЖ саны	36
Диаграмма 13:	2010-2016-жж. «Кайрылман» күбөлүктөрүн алгандардын саны, облустар боюнча (адам).....	37
Диаграмма 14:	Кыргызстанга келип жаткан этникалык кыргыздар чыккан негизги өлкөлөр (адам).....	38
Диаграмма 15:	2011-2016-ж.ж БИАнын Кыргыз Республикасына келүүсү жана качкындар деп таанылуусу (адам)	39
Диаграмма 16:	КР Өкмөтү белгилеген квота жана КР аймагында эмгек ишмердигин жүргүзгөн чет өлкөлүк жарандардын саны, 2012-жылдан 2017-ж. сентябрына чейин (адам).....	41
Диаграмма 17:	Эмгек квотасынын экономика тармактары боюнча бөлүнүшү (%).....	42
Диаграмма 18:	Эмгек квотасынын Кыргыз Республикасынын аймактары боюнча бөлүнүшү	42
Диаграмма 19:	Эмгектенип жаткан чет өлкөлүк жарандардын жарандыгы (адам) ..	43
Диаграмма 20:	КР жождорундагы чет өлкөлүк студенттердин саны (адам)	45

Диаграмма 21: 2016-2017-окуу жылындагы чет өлкөлүк студенттердин саны, өлкөлөр боюнча)	46
Диаграмма 22: КР калкынын тышкы миграция боюнча динамикасы (адам).....	47
Диаграмма 23: Чыгып кеткен тышкы мигранттардын жынысы боюнча бөлүнүшү (адам)	49
Диаграмма 24: «Ата-энелердин миграцияга кетип, балдарын калтырып коюшуна көз карашың» деген суроого жооптор.....	50
Диаграмма 25: «Мигранттардын балдары бактысызыраак деп эсептейсиңби?» деген суроого жооптор (%)	51
Диаграмма 26: Мүмкүнчүлүк болсо туруктуу жашоо үчүн жогоруда аталган өлкөлөрдүн кайсынысына барат элеңиз? (Кыргызстан боюнча жооптор).....	53
Диаграмма 27: МКБ аркылуу ишке орношкон КР жарандарынын саны (адам)	60
Диаграмма 28: 2007-2016-жылдардагы JDS долбоорунун стипендиаттарынын саны (адам)	62
Диаграмма 29: Кыргыз Республикасында 2017-жылы миграция мыйзамдарын бузуулар (кылмыштардын саны).....	65
Диаграмма 30: КР миграция мыйзамдарын бузганы үчүн жоопко тартылган чет өлкөлүк жарандардын саны (адам)	65
Диаграмма 31: Айып салуу, облустар боюнча 2017-ж. (сом)	66
Диаграмма 32: КРде чет өлкөлүк жарандар жасаган кылмыштардын түрлөрү	66
Диаграмма 33: КРге кирүүгө уруксат берилбеген чет өлкөлүк жарандардын саны (адам)	67
Диаграмма 34: Калктын жакырчылык деңгээли жана КР калкынын саны	69
Диаграмма 35: 2016-ж. облустар аралык миграциянын өсүү, азаюусунун бөлүнүшү, облустар боюнча (миң адам)	72
Диаграмма 36: Акча которуулардын көлөмү жана чет өлкөлүк түз инвестициялар (2013-2017-ж.ж.) млн. долл.....	81
Диаграмма 37: Жеке жактардын акча которуу тутумдары аркылуу акча которуулары (млн.доллар менен).....	81
Диаграмма 38: КР менен РФнын ортосундагы акча которууларды чагылдырган статистика.....	82
Диаграмма 39: РФ-КР/КР-РФ бир жолку которуунун орточо суммасы (долл.)	83
Диаграмма 40: Өлкө аймагындагы жалпы ишканаларды экономикалык ишмердиктин өз алдынча түрү боюнча бөлүштүрүүдө чет элдик капиталдын катышуусу менен ишкердикти жүргүзгөн ишканалардын үлүшү (% менен)	88
Диаграмма 41: 2016-жылы чет элдик инвестициялар аркылуу ишкердикти жүргүзгөн ишканалардын саны (аймактар боюнча).....	88

Диаграмма 42: Экономикалык ишмердиктин түрлөрү боюнча чет элдик инвестициялар аркылуу ишмердикти жүргүзгөн ишканалардын чет элдик жарандарынын саны жана алардын кызматкерлердин жалпы тизмесиндеги үлүшү.....	89
Диаграмма 43: Чет өлкөлүк түз инвестициялар (млн. АКШ долл)	90
Диаграмма 44: 2017-жылы чет элдик түз инвестициялардын аймактар боюнча келип түшүүсү (миң АКШ долл. менен)	90
Диаграмма 45: Чет элдик түз инвестициялардын Ысык-Көл, Чүй облустарына жана Бишкек шаарына келип түшүү түзүмү, 2012-2017-жж., чыгып кетүүсүн эске албаганда (млн. АКШ долл. менен)	91
Диаграмма 46: Инвестициялык чечимдерди кабыл алууга таасир этүүчү факторлор, Кыргыз Республикасында иш жүргүзүүчү жана иш жүргүзбөгөн инвесторлор % менен	93
Диаграмма 47: Жумушсуздар иш издөө убактысынын узактыгы боюнча	94
Диаграмма 48: Экономикалык активдүү жана иш менен камсыз болгон элдин саны (миң киши)	95
Диаграмма 49: Орточо номиналдык эмгек акы, өлкөлөр боюнча (АКШ доллары менен).....	96
Диаграмма 50: Кыргызстандагы орточо айлык маяна, аймак боюнча, АКШ долл. менен.....	97
Диаграмма 51: Кыргызстандагы орточо айлык маяна, аймак боюнча, сом менен ...	97
Диаграмма 52: Россия өкмөтү чет жактан келген мигранттарга карата кандай саясат жүргүзүшү керек?	100
Диаграмма 53: 2010-2017-жж. Кыргыз Республикасында болуп өткөн жаратылыш кырсыктары (ЖК): түрү жана облустар боюнча	102
Диаграмма 54: КРдеги табигый кырсыктардан жабыркаган үй чарбаларынын саны жана убактылуу башка жайларга көчүрүлгөн үй-бүлөлөрдүн саны, 2010-2017-ж.ж.	102
Диаграмма 55: Адамдарды сатуу боюнча маалымат топтоодогу айырма	109
Диаграмма 56: АИВ таралуу темпинин 2010-жылга салыштырмалуу 2016-жылда өзгөрүүгө учурашы	110
Диаграмма 57: Кургак учук илдетин жүктүрүп алгандардын туугандары жана тааныштары, % менен	111

ТАБЛИЦАЛАРДЫН ТИЗМЕСИ

Таблица 1:	2016-2017 – жылдардын башына карата туруктуу калктын саны жана 2016-ж. аймак боюнча калктын санынын өсүшү	28
Таблица 2:	2014- жана 2016-жж. КРге кирген чет өлкөлүк жарандар (%).....	31
Таблица 3:	КР жарандыгына кабыл алынган ЧЖ саны, улуту боюнча бөлүнгөн (адам).....	36
Таблица 4:	Чет өлкөлөргө чыгып кеткен КР жарандарынын саны улуту боюнча (адам).....	48
Таблица 5:	2018-жылы жашап турган өлкөсүндө миграциялык каттоого турган Кыргыз Республикасынын жарандарынын саны (адам)	48
Таблица 6:	6.10.2017-ж. карата КРдин чет өлкөдөгү мекемелеринде консулдук каттоодо турган жарандардын саны (биринчи 9 өлкө) ...	51
Таблица 7:	МКК аркылуу КР жарандыгынан чыгууну тариздеген жарандардын саны (адам)	52
Таблица 8:	Россияда жашоо боюнча мигранттардын пландары (%)	53
Таблица 9:	Мигранттардын орус тилин негизги баарлашуу тили катары колдонушу (%)	54
Таблица 10:	КМШ өлкөлөрүндөгү орточо бир айлык номиналдуу маяна (АКШ долл.).....	55
Таблица 11:	2017-жылдагы Россиядагы эмгек мигранттарынын орточо айлык маянасы (миң руб.).....	56
Таблица 12:	Республиканын чегинен тышкары жумуштуу калк, 15 жаштан жогору куракта жана жынысы боюнча (миң адам).....	56
Таблица 13:	Республиканын чегинен тышкары жумуштуу калк, 15 жаштан жогору, курагы боюнча	57
Таблица 14:	Республиканын чегинен тышкары жумуштуу калк, 15 жаштан жогору, билим деңгээли боюнча	57
Таблица 15:	Республиканын чегинен тышкары жумуштуу калк, 15 жаштан жогору, экономикалык ишмердик түрлөрү боюнча. Түрлөрүнүн топ-3 (миң адам)	58
Таблица 16:	Өкмөттөр аралык келишимдердин жана макулдашуулардын алкагында билим алуу максатында чет мамлекеттерге кеткен Кыргыз Республикасынын жарандарынын саны (2017-2018-окуу жылы).....	61
Таблица 17:	Калктын республика ичиндеги миграциясы)	68
Таблица 18:	Кыргыз Республикасынын туруктуу калкынын миграциялык өсүшү (миң адам)	68
Таблица 19:	Туруктуу калктын саны, облустар боюнча (адам)	69

Таблица 20: 2013-2016-жылдарда КРдеги жумушсуздук деңгээли (пайыз боюнча.)	70
Таблица 21: Орточо айлык маяна, 2012-2016-жылдары аймактар боюнча (АКШ долл.).....	71
Таблица 22: 2012-2016-жж. ички миграция боюнча чыгып кеткен калктын саны, аймак боюнча (адам).....	71
Таблица 23: 2016-ж. калктын ички миграциясы жынысы жана аймак боюнча (адам)	72
Таблица 24: 2016-ж. 16 жаш жана андан жогору курактагы ички миграция боюнча чыгып кеткендердин чыгуу максаты жана себеби боюнча бөлүнүшү.....	73
Таблица 25: Кыргыз Республикасынын калкынын санынын өсүү компоненттери (миң адам)	74
Таблица 26: Аймактар боюнча акча кирешелери (ар бир адам үчүн орточо алганда, айына сом менен).....	78
Таблица 27: Аймактар боюнча калктын жакыр болуу деңгээли	79
Таблица 28: Акча которуулардын ИДП менен катышы (2013-2017-жж).....	80
Таблица 29: Үй чарбаларынын кирешесиндеги акча которуулардын үлүшү)	84
Таблица 30: Акча которулуучу негизги өлкөлөр (млн долл.).....	85
Таблица 31: Чет элдик инвестициялардын негизинде иш жүргүзүүчү ишканалардын негизги экономикалык көрсөткүчтөрү	88
Таблица 32: Чет элдик инвестициялардын келип түшүү түзүмү (млн. АКШ долл. менен)	91
Таблица 33: КРдеги жумушсуздук деңгээли (пайыз менен)	94
Таблица 34: Иш менен камсыз болгон калктын саны жаш курагы боюнча (миң адам)	95

АББРЕВИАТУРАЛАР ЖАНА КЫСКАРТУУЛАР

ИДП – Ички дүң продукт

УЖТУ – убактылуу жашап турууга уруксат

ЖОЖ – жогорку окуу жайы

ЖК – жарандык коом

КР МЧК – Кыргыз Республикасынын Мамлекеттик чек ара кызматы

КР ӨКМКК – Кыргыз Республикасынын Өкмөтүнө караштуу Мамлекеттик каттоо кызматы

КР ӨКММК – Кыргыз Республикасынын Өкмөтүнө караштуу Мамлекеттик миграция кызматы

КР ӨКМКК – Кыргыз Республикасынын Өкмөтүнө караштуу Мамлекеттик кадр кызматы

КР ТИМ ККД – Кыргыз Республикасынын Тышкы иштер министрлигинин Консулдук кызмат департаменти

АК – акча которуулар

КР ӨКМКК КЖААКД – Кыргыз Республикасынын Өкмөтүнө караштуу Мамлекеттик каттоо кызматынын Калкты жана жарандык абалдын актыларын каттоо департаменти

ЕАӨБ – Евразия Өнүктүрүү Банкы

ЕАЭБ – Евразия экономикалык биримдиги

МБКР – Мамлекеттик бирдиктүү калк реестри

ЕБ – Европа Биримдиги

ЧЖ – Чет өлкөлүк жаран/ чет өлкөлүк жарандар

ИЛИМ – Ирак жана Леванта ислам мамлекети

ҮИИ – Үй-бүлөлөрдү интегралдык изилдөө

КР АЖК – Кыргыз Республикасынын Административдик жоопкерчилик кодекси

КР – Кыргыз Республикасы

ЖЖА – Жарандыгы жок адамдар

БИА – Башпаанек издеген адамдар

КР ИИМ – Кыргыз Республикасынын Ички иштер министрлиги

КР ТИМ – Кыргыз Республикасынын Тышкы иштер министрлиги

ЭУ – Эл аралык уюмдар

КР ББЖИМ – Кыргыз Республикасынын Билим берүү жана илим министрлиги

МЭАУ – Миграция боюнча эл аралык уюм

ЭЭУ – Эл аралык эмгек уюму

НАТО – Түндүк Атлантика келишим уюму

ЭЖМ УИИ – «Экономика жогорку мектеби» Улуттук изилдөө институту

БӨУ – бейөкмөт уюм

КР УСК – Кыргыз Республикасынын Улуттук статистика комитети

БАЭ – Бириккен Араб Эмираттары

ЕККУ – Европадагы коопсуздук жана кызматташтык уюму

ЖККУ – Жамааттык коопсуздук боюнча келишиминин уюму

БУУ – Бириккен Улуттар Уюму

ЖӨБО – Жергиликтүү өз алдынча башкаруу органдары

ЧТИ – Чет өлкөлүк түз инвестициялар

ТЖО – Туруктуу жашоо орду

МӨК – Миграциялык өнөктөштүктөрдү куруу

ТЖТУ – Туруктуу жашап турууга уруксат

КМШ – Көз карандысыз мамлекеттердин шериктештиги

СССР – Советтик Социалисттик Республикалар Союзу

АКШ – Америка Кошмо Штаттары

РК – Казакстан Республикасы

ТР – Тажикстан Республикасы

ӨР – Өзбекстан Республикасы

РФ – Россия Федерациясы

БААУ ТАБ – Борбор Азиядагы Америка университетине караштуу Тянь-Шань аналитикалык борбору

КР ИИМ ТИИБ – КР ИИМ Транспорттогу ички иштер башкармалыгы

КР КЖК – Кыргыз Республикасынын Кылмыш- жаза кодекси

ШКУУ – Шанхай Кызматташтык Уюмунун университети

ЮНИСЕФ – БУУ Балдар фонду

ЮНФПА – БУУ Калк жайгаштыруу Фонду

Булак: КР УСИИ, IDEA International тарабынан иштелип чыгарылган Election Risk Management Tool программалык тиркемесинин жардамы менен тартылды

Кыргыз Республикасы – Негизги фактылар

География:		
Жалпы аянты км ² менен ¹	199,9 миң чарчы км	
Экономика жана өнүгүү:		Маалыматтар үчүн даталар:
ИДП киши башына, АКШ долл. менен ²	1073	2016
Адам өнүгүүсүнүн индекси ³	0,664	2015
АӨИ боюнча өлкөнүн рейтингини ⁴	120	2015
Акча которуулары (млн АКШ долл. менен) ⁵	2083,73	Октябрь, 2017-ж.
- КРге кирүү агымы	363,27	Октябрь, 2017-ж.
- КРден чыгуу агымы	37,1 % ⁶	2017-ж.
- ИДПга үлүшү, % менен		

1 Кыргыз Республикасынын Улуттук статистика комитети

2 Кыргыз Республикасына баяндама, Дүйнөлүк банк (2016), жайгашкан жери: <http://www.vseмирnyjbank.org/ru/country/kyrgyzrepublic/overview>

3 Адам өнүгүүсү жөнүндө баяндама, Бардыгы жана ар бири үчүн адамдык өнүгүү, БУУӨП, (Нью-Йорк, 2016), жайгашкан жери: http://hdr.undp.org/sites/default/files/HDR2016_RU_Overview_Web.pdf

4 Ошол эле жерде

5 Акчалай которуу тутумдары аркылуу жүргүзүлгөн жеке адамдардын акчалай которуулары, Кыргыз Республикасынын Улуттук Банкы, жайгашкан жери: <http://www.nbkr.kg/index1.jsp?item=1785&lang=RUS>

6 Migration and Mobility: Europe and Central Asia Economic Update, World Bank Group, Office of the Chief Economist, p.42 (2017)

Калкы:		
Туруктуу жашаган калкынын жалпы саны ⁷ Алардан: - Эркектер - Аялдар	6 млн 140 миң адам - 3 млн 42 миң адам, 49,6% 3 млн 98 миң адам, 50,4%	2017-ж.
Калктын саны алдын ала божомолдоп эсептөө боюнча ⁸	11,6 млн адам.	2050-ж.
Миграциялык агымдын интенсивдүүлүгүнүн коэффициенти ⁹	- 0,6	2017-ж.
Эл аралык миграция:		
1,000 калкка таза эл аралык миграция коэффициенти ¹⁰	5,10/1000	2017-ж.
Дүйнө өлкөлөрү ичинде таза миграция боюнча рейтинг	193	2017-ж.

7 2017-жылдын башына карата туруктуу калктын саны жөнүндө аналитикалык материал, Кыргыз Республикасынын Улуттук статистика комитети (Бишкек, 2017), жайгашкан жери: <http://www.stat.kg/ru/statistics/naselenie/>

8 Population Reference Bureau, доступно на: www.prb.org

9 КР УСК

10 Бир жыл ичинде өлкөгө келген жана өлкөдөн чыгып кеткен адамдардын санын көрсөтүү менен өлкөлөрдүн миграциялык рейтинг боюнча 1000 адамга карата тизмеси, CIA Fact Book, (2017), жайгашкан жери: <https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/rankorder/2112rank.html>

КЫСКАЧА БАЯНДАМА

Бул миграциялык профиль 2015- 2017-жылдарда Кыргыз Республикасындагы миграция тармагында орун алган кырдаалга баа берүү болуп саналат жана Швейцария өкмөтүнүн каржылык колдоосу менен Миграция боюнча эл аралык уюму / БУУнун миграция боюнча агенттиги жана БУУ Өнүктүрүү программасы ишке ашырып жаткан Өнүгүү стратегияларына миграция бөлүмүн киргизүү боюнча Глобалдык программанын алкагында даярдалган. Ошол эле учурда Миграция кыймылдарынын динамикасын талдап, салыштыруу үчүн бир аз мурдараак мезгилдеги маалыматтар да колдонулат. Аталган изилдөө Миграция боюнча эл аралык уюмунун эксперттери иштеп чыккан шаблондун негизинде түзүлгөн жана миграциялык саясатты өзгөртүү тенденциялары, өлкөнүн калкынын мобилдүүлүгүн аныктаган кыймылдаткыч күчтөр жана себептер, иммиграция жана эмиграциянын кыргыз коомчулугуна жана жалпы мамлекетке таасир берүү мүнөзү, ошондой эле мигранттар туш болгон сыноолор жөнүндө негизги суроолорго жооп берүүгө багытталган.

Бул изилдөөнүн алкагында отчеттун авторлору усулдук катары мурдагы улуттук жана эл аралык отчетторду кабинеттен изилдөөнү, бул Профилди иштеп чыгуучу ведомство аралык топтун курамына кирген профилдик мамлекеттик органдардын статистикалык маалыматтарын талдоону, ошондой эле миграция жаатындагы мыйзам базасын талдоону колдонушкан. Белгилей кетүүчү жагдай, бул профилде мурдагы экөөнө салыштырганда «Миграциянын таасири» бөлүмүнө «Миграция жана коопсуздук» бөлүмчөсү кошулган. Анда климаттын өзгөрүшү, анын адамдардын жер которуусуна таасири, КР жарандарынын ыктыярдуу жана ыктыярдуу эмес түрдө согуш аракеттерине катышууга чыгып кетиши, миграциянын мигранттардын саламаттыгына таасири каралган.

Бул изилдөөнүн алкагында каралып жаткан убакыт аралыгында өлкөдө иштелип чыккан жыйынтыктардын ичинде төмөнкүлөрдү белгилөө маанилүү:

А) Кыргыз Республикасындагы миграциялык процесстердин негизги тенденциялары

Кыргыз Республикасы мигранттар, көбүнчө - эмгек мигранттары чыккан өлкө болуп саналат. Жумушсуздуктун жогорку деңгээлинин сакталып калышынын жана айлык маяналардын төмөндүгүнүн натыйжасында Кыргыз Республикасынын жарандарын эмиграцияга «түртүп» чыгарган негизги себеп болуп экономикалык себеп эсептелет. Кыргызстандын ЕАЭБга кошулганынан тартып Россия Федерациясында жана биримдиктин башка өлкөлөрүндө Кыргызстандан барган эмгек мигранттарына мыйзам чегинде ишке орношуу боюнча каралган жеңилдиктерден улам, Кыргызстандан Россияга барган эмгек мигранттарынын саны 2014-жылы 526 000 адамдын тегерегинде болсо, 2017 жылы 665 000 адамга чейин өстү.

Кыргыз Республикасынан иштеп кетүүнүн негизги багыттары болуп Россия, Казакстан жана Түркия саналат. Бул өлкөлөргө кетүүнүн фактору болуп географиялык жана маданий жакындык гана эмес, бул өлкөлөрдө мекендештердин калыптанып калган диаспоралары бар экендиги да саналат. Бирок белгилей кетүүчү жагдай, көпчүлүк мигранттар барган өлкөлөрдө жогору квалификацияны талап кылбаган жумуштарды аткарышат.

Кыргыз Республикасынын экономикасы тышкы шоктордон көз каранды бойдон калууда, бул анын «Кумтөр» алтын кенинен жана эмгек мигранттарынын акча которууларынан толук көз карандылыгына байланыштуу. Эмгек мигранттарынын көпчүлүгү Россия Федерациясында болгонуна байланыштуу жана өлкөгө акча которуулардын 90% ашыгы РФтен келип жаткандыктан экономикалык жактан дагы, саясий жактан дагы Кыргызстан Россияга көз каранды сындуу болууда.

Россия Федерациясында КР жарандарынын «кирүүгө тыюу салынгандардын кара тизмеси» бар болушу үй-бүлөнүн башка мүчөлөрүн, аялдар менен жашы жете элек балдарын дагы миграцияга жөнөтүүгө мажбур кылып жатат. Бул коомдун аялуу катмары барган өлкөсүндө көптөгөн сыноолор менен коркунучтарга дуушар болууда. Бирок, РФке кирүүгө тыюу салынган жарандардын тизмеси азаюуда: 2016-жылдын ноябрынан 2017-жылдын ноябрына чейин тизме 118 миңден 83 миңге чейин кыскарган.

Азыркы убакта ата-энесинин бирөө же экөө тең эмгек миграциясында болгондуктан, аларды көрбөй балдардын бир мууну чоңойду, бул Кыргыз Республикасынын келечегине таасир бербей койбойт. Өзгөчө татаал кырдаалга эмгек мигранты жашаган өлкөдө төрөлгөн же ал жакка ата-энеси менен барган балдар туш болушат. Эмгек жана социалдык өнүктүрүү министрлигинин Балдарды коргоо башкармалыгынын башкы адиси Назгул Чолумованын айтымында, мекенинен тышкары жерде кичинекей кыргызстандыктар ар кандай себептер менен ата-энесинин кароосу жок калып жатышат. Энелеринин балдарынан баш тартып, балдардын балдар үйүнө туш болушунун негизги себептери төмөнкүлөр: туруктуу жашаган жери жок, туруктуу жумушу жок, расмий катталбаган нике, каалабаган кош бойлуулук, ата-энеси же алардын бирөө эркинен ажыратылгандыгы ж.б. Ошондой эле, 2011-жылдан бери мекенине ата-энесинин кароосу жок калган 85 бала кайтарылган, алардын ичинен репатриациянын жыйынтыгында 50 бала багып алууга берилген, өз (биологиялык) үй-бүлөсүнө кайтарылганы – 8, камкордукка алынган – 3, жатак мектеп тибиндеги мекемелерде 24 бала кармалып турат. Балдарды кайтарып алып келүү Россиядагы Кыргызстандын өкүлчүлүгү жана КР саламаттык сактоо министрлигинин жардамы менен ишке ашырылып жатат.¹¹ Ата-энелери менен келген балдардын жагдайына келсек, бүгүнкү күндө олуттуу сандагы РФ мектептери адаптацияланбаган балдардын агымына дуушар болууда. Факты жүзүндө РФ билим берүү тутуму мындай балдардын келишине жетишерлик деңгээлде даяр эмес. Мында негизги көйгөй ушундай практикага туш болгон педагогдор менен мектеп администрацияларына байланыштуу. Алар көп учурда мигранттарга жана алардын жанындагы мектеп окуучуларына терс мамиле жасашат.

Мигрант ата-энелер миграцияны кооптуу кабыл алгандыктан, алар балдарын туугандарынын, кошуна же тааныштарынын колуна калтырып кетүүгө мажбур болушууда. Ата-энелер балдарын өздөрү менен чогуу алып кете турган болушса, анда алар балдарынын бара турган өлкөдө коопсуздукта болооруна көздөрү жетпейт, жана ошондой эле балдары мектепке, медициналык же социалдык кызматтарды тоскоолсуз колдонооруна ишенишпейт.

КР аймагында жашап турган иммигранттарды алсак, 2015-жылдан тартып КР эмгек рыногунун чет өлкөлүк мигранттар үчүн 2000 адамга кеңейиши байкалат. Ошондой эле өлкөнүн экономикалык секторлору жана облустары ортосундагы сандык көрсөткүчтөрдүн

11 *Ата-энелери Москвада таштап кеткен төрт кичинекей кыргызстандык мекенине кайтарылды*, 30 май (2-18), KNews MA, жайгашкан жери: <http://knews.kg/2018/05/30/chetvero-malenkih-kyrgyzstantsev-ostavlennyh-roditelyami-v-moskve-vernulis-na-rodinu/>

социалдык-экономикалык керектөөлөргө жараша кайра бөлүштүрүлгөндүгү да көрүндү. Чет өлкөлүк жарандардын көпчүлүгү акыркы үч жыл ичинде өлкөнүн экономикасынын өнөр жай, транспорт, коммуникациялар жана курулуш, геологиялык чалгындоо жана тоо кен өнөр жайы тармактарына тартылган. Чет өлкөлүк жарандардын басымдуу бөлүгү - Кытай Эл Республикасынын жарандары.

«Миграция жана коопсуздук» бөлүгүндө терроризмдин таасири, айлана-чөйрө, чыгып жаткан жана кайтып келген мигранттардын ден-соолугу менен байланышкан маселелер каралды. ЖМК, улуттук жана эл аралык отчетторду талдоодо согуш жүрүп жаткан аймактарга чыгып кеткен КР жарандарынын арасында өз эрки менен барбаган жарандардын саны көп экени аныкталды. Ошондой эле ал жарандардын коомго кайра интеграциялануу маселелери чечилбеген бойдон калууда. Курчап турган айлана-чөйрө жарандардын миграцияга кетүү чечимине дээрлик таасир бербейт, бирок жаратылыш кубулуштары менен өзгөчө кырдаалдар жергиликтүү калкты көчүүгө мажбур кылат. Ошентсе да мындай миграция убактылуу экени байкалды. Чыгып жаткан жана кайтып келген мигранттардын ден-соолугу олуттуу маселе бойдон калууда.

Демографиялык божомолдун бардык варианттарында Кыргызстандын калкынын бир бөлүгү убактылуу миграцияга катышат деп болжолдонот, бирок алар мигранттар деп эсептелбейт жана өлкөнүн туруктуу жашаган калкынын санына кирет.

Экономикалык тараптан карасак, 2016-жылдан бери чет өлкөлүк түз инвестициялардын төмөндөшү байкалууда. Бул өкмөттүн ири инвесторлор менен соттук талаш-тартыштары, Кыргызстандын дүйнөлүк рейтингдерде позицияларын жоготушу себеп болгон инвестициялык климаттын начарлашы менен байланыштуу. Акыркы беш жыл ичинде түз инвестицияларды салган инвестор өлкөлөр болуп мурдагыдай эле Кытай, Канада, Британия Бириккен королдугу (Улуу Британия), Түркия, Россия жана Казакстан эсептелишет, 2017-жылда алардын үлүшү инвестициялардын 80% түздү.

Б) Миграцияны жөнгө салуучу саясаттар

Каралып жаткан мезгил боюнча миграция процесстери өлкөнүн мыйзам тармагында маанилүү орун ээлей баштады деп жыйынтык чыгарууга болот. Миграциялык саясатка профилдик мамлекеттик органдар демилгелеген жана Кыргыз Республикасынын өкмөтү кабыл алган өзгөртүүлөр өлкөнүн ичиндеги жана анын чегинен тышкары мигранттардын абалын жакшыртты. Белгилей кетчү жагдай, Кыргыз Республикасынын 2013-2017-жылдарга туруктуу өнүгүүсүнүн улуттук стратегиясы миграциялык процесстер жана аларды башкаруу маселелерин бөлүп караган эмес. Ал эми жаңы иштелип чыккан 2040-жылга чейин өлкөнү өнүктүрүү стратегиясынын долбоорунда жумуш орундарын түзүү менен калктын жыргалчылыгын арттыруудан (аткарылган учурда бул жагдай өзү эле миграция агымын бир аз ооздуктайт) тышкары миграция маселелерине арналган төмөнкү бөлүктөрдү камтыйт:

- Этномаданий өзгөчөлүктөрдү сактоо үчүн миграциялык саясаттын мазмунун, негизин кайрадан карап чыгуу;
- этникалык кыргыздардын Кыргыз Республикасына ыктыярдуу көчүү процессин уюштуруу, ал аймактардын социалдык-экономикалык өсүүсүнө көмөк көрсөтүү жана демографиялык көйгөйлөрдү чечүү принциптерине негизделген;

- Кыргыз Республикасына туруктуу жашоо максатында келген, республикага экономикалык, маданий жана илимий салым кошууга жөндөмдүү чет өлкөлүк жарандарга иммигрант макамын берүү институтун жакшыртуу.

2017-жылы Кыргыз Республикасынын Өкмөтү кабыл алган 2018-2022-жылдарга Аймактык саясат концепциясы кайра иштеп чыгуу өнөр жайынын айыл чарба продукциясын өндүрүүчүлөрүнө каржылоону жакшыртууга жана жеңилдиктерди сактап калууга мүмкүнчүлүк берди. Ал Кыргызстандын 20 пилоттук шаарынын базасында өсүү таяныч борборлорун түзүүгө багытталган. Ошондой эле 2017-2026-жылдарга ирригацияны өнүктүрүү программасы бекитилген, бирок программанын мерчемделген жоболору толук көлөмдө ишке ашырылбай жатат. Аймактарды социалдык-экономикалык өнүктүрүү боюнча чаралар бүгүнкү күнү тутумдук мүнөзгө ээ боло элек. Өнүктүрүү программаларында сектордук ыкма үстөмдүк кылат, көп учурда жергиликтүү өзгөчөлүктөр эске алынбайт. Калктуу түйүндөр жана башка аймактык бирдиктердин инфраструктурасын пландоо жана өнүктүрүүнүн заманбап стандарттары бекитилген эмес. Борбордук мамлекеттик бийлик органдары менен жергиликтүү мамлекеттик администрациялар, жергиликтүү өз алдынча башкаруу органдарынын ортосунда түз жана кайтарым байланыш тутуму иштелип чыккан эмес. Аймактардын экономикалык өнүгүүсү үчүн чакан жана орто бизнес үчүн жайлуу шарттарды түзүү чоң мааниге ээ.

Жогоруда белгиленген чакырыктарга байланыштуу КР Президенти 2018-жылды Аймактарды өнүктүрүү жылы деп жарыялады. Мындай чечимдер жана программаларды кабыл алуу менен өлкөнүн өкмөтү айылдардын өкүлдөрүнө өнүгүү үчүн көбүрөөк мүмкүнчүлүк берип, айылдан шаарга агылган миграцияны, ошондой эле тышкы миграция процесстерин жөнгө салууга аракет кылып жатат.

Кыргызстандын мурдагы жарандарынын өлкөнүн экономикасына туруктуу таасирин сактап калуу максатында мамлекеттик органдар тарабынан Өкмөттүн «Жаны доорго – кырк кадам» Программасынын алкагында мекендештерди «Мекен карт» программасынын алкагында ишке тартуу стратегиясы иштелип чыккан. Аталган карта – мекендештин картасы, Кыргызстандын мурдагы жарандарына белгилүү бир артыкчылыктарды берет. Буга кошумча бюджеттик каражаттарды аймактардын пайдасына кайра бөлүштүрүү жүргүзүлүп жатат. Бул жумуш орундарынын санын жогорулатуу жана жакырчылыкты төмөндөтүү үчүн жасалууда.

2017-жылдын февралынан тартып Кыргыз Республикасында өлкөдөгү миграциялык процесстерди координациялоону жана статистикалык отчеттуулукту жакшыртуу максатында Тышкы миграцияны эсепке алуу бирдиктүү тутуму (ТМЭБТ) ишке киргизилди. КР мамлекеттик органдары: КР ТИМ, КР ИИМ, КР УКМК, КР МЧК, КР Өкмөтүнө караштуу МКК, КР Өкмөтүнө караштуу ММК жана КР МТБМК ТМЭБТ катышуучулары болуп калышты. Кийинки миграциялык профилди иштеп чыгуу мамлекеттик органдардын миграция боюнча маалымат чогултуучу бирдиктүү тутумунун аркасында жеңилдейт деп ойлойбуз.

2017-жылдын сентябрынан тартып e-visa.gov.kg электрондук порталы иштей баштады. 2017-жылдын декабрынан тартып жогоруда көрсөтүлгөн интернет порталда КР ТИМ ККД бардык 13 категориядагы визаларды берүүгө киришти.

Мигранттар, ошондой эле өлкөнүн өкмөтү туш болгон айрым чакырыктар бүгүнкү күнгө чейин актуалдуу бойдон калууда. Ички миграцияны аныктоо жана жөнгө салуу механизмдери бар болгонуна карабай, алар жетишсиз болуп жатат жана зарыл саясаттарды иштеп чыгуу үчүн ички мигранттарды эсептөөнүн улуттук тутумун түзүү зарылчылыгы келип чыкты.

Жергиликтүү тургундар арасында чет өлкөлүк капитал каржылаган инвестициялык долбоорлор жөнүндө маалымат берүү кампаниясы өткөрүлбөгөнүнө байланыштуу аймактарда түшүнбөөчүлүк, кагылышуулар, нааразычылыктар келип чыгып, өлкөнүн инвестициялык климатына терс таасирин тийгизип жатат. Ошондой эле кошумча терс фактор - мамлекеттик органдардагы коррупциянын деңгээли жогору болушу. Натыйжада мурда инвестицияларды беришкен өлкөлөрдүн көпчүлүгү өз салымдарын олуттуу төмөндөтүп жатышат.

Сыноолордун ичинде чет өлкөлүк жарандарды интеграциялоо механизмдеринин жоктугун белгилөөгө болот. Ошондой эле кайрылып келген мигранттарды реинтеграциялоо шаймандары дагы жок, бул кийин мигранттардын өзү жана алардын үй-бүлөлөрүнүн психологиялык жана экономикалык абалына терс таасир берет. Өзгөчө орунда согуш жүрүп жаткан жерлерден кайткан жарандардын реинтеграция маселелери турат. Интеграция/реинтеграция саясаттарын иштеп чыгууда бул мигранттардын аялуулук категорияларын эсепке алууну унутпоо маанилүү. Б.а. мындай программалар гендерлик өзгөчөлүктөр, жаш курагы, түзүлгөн кырдаал жана башкаларды эске алуу менен түзүлүшү зарыл.

Экономикалык тараптан карасак, 2016-жылдан бери чет өлкөлүк түз инвестициялардын төмөндөшү байкалууда. Бул өкмөттүн ири инвесторлор менен соттук талаш-тартыштары, Кыргызстандын дүйнөлүк рейтингдерде позицияларын жоготушу себеп болгон инвестициялык климаттын начарлашы менен байланыштуу. Акыркы беш жыл ичинде түз инвестицияларды салган инвестор өлкөлөр болуп мурдагыдай эле Кытай, Канада, Британия Бириккен королдугу (Улуу Британия), Түркия, Россия жана Казакстан эсептелишет, 2017-жылда алардын үлүшү инвестициялардын 80% түздү.

Бул кеңейтилген миграциялык профилдин негизги сунуштары

Мыйзам жаатында:

1. Миграция жана аны менен байланыштуу процесстер жаатында ЧУА көптүгү КР миграциялык саясаты бирдиктүү документсиз жетишерлик деңгээлде натыйжалуу боло албайт деген пикирди жаратты. Ошондуктан бул тармактагы мыйзамдардын чачкындыгын болтурбаш үчүн, ченемдик укуктук негизин ирээттөө, миграциялык процесстерди жөнгө салуу маселелеринин макулдашылгандыгын жана жыйнактуулугун камсыздоо максатында аталган документтерди бир ЧУАга – КР Миграциялык кодексине бириктирүүнү кароо керек. Бул маселе мурдараак Миграция боюнча мамлекеттик кызматы тарабынан талкуулоого алынып чыккан.
2. Азыркы шарттарда миграциялык мыйзамдардын ченемдерин сактоо ишинде мыйзамды бузганда жазасыз калуу жагдайын түзгөн коррупция тоскоолдук болуп жатат. Андыктан жакшы, ойдогудай жазылган мыйзамдардын максаттары

жана милдеттери аткарылбай калууда. Миграция боюнча мыйзамдардын аткарылышына катуу көзөмөл кылуу, жөнгө салынбаган миграция жана катталбаган жумушка орношуу менен күрөшүүнүн иштиктүү ыкмасы болууга тийиш.

3. Мигранттар арасындагы АИВ/ЖИКС көйгөйү боюнча келип чыккан коркунучка байланыштуу КМШ алкагында КМШ фондун түзүү сунуштары айтылган. Бул фонддун каражаты КМШ өлкөлөрүндөгү мигранттарга антиретровирустук терапия алууга мүмкүнчүлүк берүүгө да жумшалмак. Бирок, мындай фондду түзүү узак жана татаал процесс болуп, көп мамлекеттерде макулдашууну талап кылат. Ошондуктан мындай фондду ЕАЭБнын мүчө мамлекеттери 5 өлкө ортосунда түзсө, практикада кыйынчылыктар жана сыноолору аныкталып, аталган долбоордун пилоттук баскычы болот эле. Андан кийинки этапта бул практиканы КМШ өлкөлөрүнө жайылтууга болот. Ошондой эле АИВдин алдын алуу чараларынын алкагында, жыныстык катнашка чейинки жана жыныстык катнаштан кийинки профилактикага болгон калктын укугун кеңейтүүнү мамлекеттерге сунуштоо.
4. Эл аларык конвенциялардын алкагында, тагыраак айтканда, эмгекчи мигранттардын жана алардын үй-бүлөлөрүнүн укуктарын коргоо боюнча БУУнун Эл Аралык Конвенциясынын алкагында алган милдеттенмелерди аткаруу боюнча чет өлкөлүк жарандарды интеграциялоо жана укуктук коргоо механизмдерин иштеп чыгуу керек. Бул Кыргызстандын кызматты экспорттоо имиджине терс таасир тийгизген укук коргоо органдарынын чет өлкөлүк студенттерден акча талап кылуусуна тиешелүү. Мындай имиджди жакшыртуу жана 4-чү түруктүү өнүгүү максатына жетиш үчүн паритеттик негизде чет өлкөлүк жарандардын окуусу үчүн чакан мамлекеттик гранттарды киргизүүгө болот.
5. Кайрылып келген мигранттардын эмгек рыногуна интеграцияланышы маанилүү аспект болуп саналат, себеби алар өлкөнүн өнүгүү булактарынын бири болуу менен бирге керектүү квалификация жана көнүмдөрдү топтоп келишет. Мындай тажрыйба Грузияда жакшы ишке ашырылган. Анда эл аралык донорлордун жардамы менен кайрылып келген мигранттарга окутуу жана бош жумуш орундары жөнүндө маалымат берүүгө багытталган долбоорлор иштелип чыккан. Андан тышкары, реинтеграция контекстинде чет өлкөдө алган квалификацияларды таануу чечүүчү мааниге ээ. Бул практика изилденип, Кыргызстанда дагы өнүгүү стратегиясына киргизилсе болот.
6. Россия Кыргызстандын жарандары үчүн салттуу багыт болуп калгандыктан, ал эми евразиялык интеграцияга байланыштуу жакынкы келечекте ошол бойдон эле кала турганы божомолдонуп жаткандыктан, мигранттарды россиялык коомго интеграциялоо боюнча чаралар зарыл болуп саналат. Россиядагы демографиялык көйгөйлөрдү эске алганда жана ага байланыштуу иммигранттарга талап пайда болгонуна байланыштуу интеграция саясаты кабыл алуучу өлкөнүн дагы кызыкчылыктарына жооп берет. Кыргызстан менен Россия өкмөттөрүнүн биргелешип, балким Евразия экономикалык биримдигине мүчө өлкөлөрдүн эмгекчилерин социалдык камсыздоо, пенсиялык укуктарын сактоо, медициналык жардам көрсөтүү жана кесиптик ишмердүүлүк маселелери боюнча кеңеш берүүчү комитеттин катышуусу менен интеграция программаларын иштеп чыгуу биринчи кезекте тил адаптациясын камтуусу зарыл. Мигранттардын балдарын окутуу маселеси - өзүнчө көңүл бурарлык маселе.

Алар үчүн билим берүү жаатында федералдык деңгээлдеги иштеп чыгуулар каралышы керек

7. Саясий деңгээлден алганда акча которуулары мамлекеттин колдон чыгарылган пайдасы катары каралат. Үй-бүлөлөр каражаттарын узак колдонулуучу буюмдарга сарпташат. Себептер жана көйгөйлөрдү чечүү жолдору ар кандай болушу мүмкүн. Мисалы, каражат кармоочулар альтернативдүү багыттар жөнүндө маалыматы жок болушу ыктымал. Мындай жагдайда кайрылып келген мигранттарды, ошондой эле акча которууларды алган адамдарды каржылык сабаттуулукка үйрөтүү программасы туура чечим болуп саналат. Бул каражаттарды жергиликтүү өнүктүрүү долбоорлоруна багыттоо үчүн жасалат. Башка өлкөлөрдөгү мындай максаттык аудиторияларга каржылык билим берүүнүн мисалында окутуу программасын иштеп чыгууга социологдор, психологдор, социалдык кызматкерлер, ошондой эле каржы жана банк эксперттерин тартуу керек. Каражатты үнөмдөп, топтоого мүмкүнчүлүк берген жеке жана үй-бүлөлүк көйгөйлөргө көңүл буруу менен тренингдерди мигранттардын туулган жерлеринде инвестицияларды илгерилетүүчү конкреттүү каржылык продуктылар менен байланыштырууга болот. Дагы бир альтернатива - акча которууларын жамааттык программалар аркылуу жергиликтүү инфраструктуралык долбоорлорго, микроишкердикке жана топтоого мобилизациялоо. Мындай программалардын жакшы тажрыйбасы Латын Америкасында бар (ошону менен катар өкмөттүк тиешелүү гранттар жана/өнүгүү боюнча өнөктөштөрдү колдоону колдонуу менен). Молдова өкмөтү Европа биримдиги жана МЭУ колдоосу менен ишке ашырып жаткан “PARE1 + 1” программасы дагы мыкты практикалар катарына кирет. Ал үй-бүлөлөрдүн акча каражаттарын бизнести өнүктүрүү жана мигранттарга ишкердик көнүмдөрдү калыптандырууга тартат. “PARE1 + 1” боюнча жергиликтүү өнүктүрүү программаларына акча которуулардан түшкөн ар бир еврого мамлекеттик каржылоо/донорлордун каражаттарынан экинчи евро байланат.
8. Мигранттардын балдарына катаал мамиле кылуунун жана сексуалдык зомбулуктун алдын алуу жана аларды коргоо үчүн тышкы эмгекчи мигранттарынын балдарын аныктоо механизмдерин иштеп чыгуу керек. Айрым өлкөлөрдөгү ата-энеси үйдө болбогон мезгилге балага убактылуу камкордук тариздөө чарасы натыйжалуу болуп саналат. Ал эми ушул нукта системдик иш алып баруу үчүн Кыргызстандын жарандары багыт алган өлкөлөрдүн географиясын кеңейтүү менен бирге алардын агымдарын мыйзам үстөмдүк кылган жана мигранттардын балдары мыйзам чегинде билимге, саламаттык сактоо жана башка социалдык укуктарга мүмкүнчүлүк ала турган мамлекеттерге буруу боюнча иш алып баруу зарыл.

Миграциялык процесстер алкагында маалымат саясатын иштеп чыгуу жаатында:

1. Мигранттардын саламаттыгын жакшыртуу үчүн кошумча шарт болуп профилдик эксперттер менен биргеликте жумушчуларды жөнөтүүчү өлкөдө жана кабыл алуучу өлкөдө дагы АИВ/ЖИКС менен күрөшүү чаралары, коомдо мифтер пайда болбошу үчүн реалдуу кырдаал жөнүндөгү маалымат кампаниясын улантуу саналат. Жарандарга алдын алуу жана жүгүзүп алуу тобокелчилигин гана эскертүү эмес, аларды жөнөтүүчү өлкө Кыргызстан жана кабыл алчу өл-

көлөр Россия жана Казакстан бул ооруга чалдыккандардын саны тез өскөн өлкөлөрдүн катарына кирээрин дагы маалымдоо зарыл.

2. ЖМК талдоосу көрсөткөндөй, КР эмгекчи мигранттары башка Борбор Азия өлкөлөрүнөн барган мигранттардай эле барган өлкөдө мыйзамдуу жашоо жана жумушка орношуу менен байланыштуу бир катар убайым тартышат. Жөнөтүүчү өлкөлөр менен кабыл алчу өлкөлөрдүн өкмөттөрү жана жарандык коом кабыл алчу өлкөдө мыйзамдуу жашап туруунун маанилүүлүгү жана жашоодогу ар кандай тобокелчиликтер жөнүндө маалымат кампаниясын жүргүзүүдө жалгыз гана кабардар кылганга максаттанбастан, жарандардын жүрүм-турум мамилелерин өзгөртүү боюнча кампанияларды күчөтүү зарыл.
3. Кыргызстандык эмгекчи мигранттарынын көпчүлүгү барган өлкөлөрүндөгү (Түркия, РФ ж.б.) эмгек рыногунун көмүскө тарабында орун алуусу ыктымалдыгын эске алуу менен алар келечектеги өз пенсияларын калыптандыруу үчүн каражат салууга боло турган мамлекеттик жана жеке пенсиялык компаниялар жөнүндө маалымат кампаниясын жүргүзүп туруу зарыл.
4. Өлкөгө түз инвестицияларды тартуу мүмкүнчүлүгүн кеңейтүү, аймактардын тең салмактуулугун сактоо үчүн КР дипломатиялык өкүлчүлүктөрү жайгашкан өлкөлөрүндө республиканын аймактарынын дарамети тууралуу маалымат кампанияларын өткөрүп турушу зарыл.
5. Калк арасында чет өлкөлүк адистер КР жарандарынын жумуш орундарын ээлебегендигин, алар тигил же бул жумуштарды аткаруу үчүн талап кылынган атайын квалификациялары бардыгын түшүндүрүп турушу зарыл.
6. Практика көрсөткөндөй, Кыргызстан жыл өткөн сайын полиэтникалык мамлекеттен көпчүлүк жарандары этникалык кыргыздар болгон моноэтникалык өлкөгө айланып бара жатат. Саны аз улуттардын өкүлдөрүнө жана чет өлкөлүк жарандарга терс мамиле кылууну азайтуу үчүн азыртадан инклюзивдикти жана социалдык-маданий ар түрдүүлүктү үндөгөн сабактарды балдар бакчалары менен мектептерге киргизүү зарыл. Бул балдарда башка этникалык топтордун өкүлдөрүнө тилектештикти тарбиялоого жардам берет.

Статистикалык эсеп жаатында:

1. Өлкөдө эмигранттар, иммигранттар ошондой эле кайрылып келген мигранттардын саламаттыгы боюнча статистика жүргүзүү тутумун жакшыртуу зарыл. Бул мамлекеттик органдарга Кыргызстанга кайрылып келген мигранттардын саламаттыгын жакшыртуу боюнча тиешелүү программаларды түзүүгө, ошондой эле чет өлкөлүк жарандардын саламаттыгы үчүн татыктуу жайлуу шарттарды түзүүгө мүмкүнчүлүк берет.
2. Азыркыга чейин ички мигранттарды эсепке алуу актуалдуу болуп жатат. Ички мигранттар туш болгон сыноолор жана тобокелчиликтер боюнча айрым изилдөөлөр жүргүзүлүп жатканы менен мигранттарды эсепке алуу боюнча иштик-түү механизм же шайман иштелип чыга элек. Мамлекеттик каттоо кызматы ишке киргизген адрестик каттоо жана чет-элдик жарандарды каттоо боюнча автоматташтырылган маалымат системасы ички миграциянын сандарын эсептөөгө толук мүмкүнчүлүк түзбөйт, себеби ал Кыргызстанда жайгашкан ту-

рак жай объектилери жөнүндө гана маалыматты чогултууга, жүргүзүүгө, сактоого, иштетүүгө жана кабар берүүгө ылайыкталган.

3. КР билим берүү жана илим министрлиги, КР Улуттук статистика комитети жана КР Тышкы иштер министрлиги башка өлкөлөр менен биргеликте макулдашуулар жана сүйлөшүүлөрдүн негизинде эмгектенүү жана билим алуу максатында чет өлкөлөргө чыгып жаткан КР жарандары жөнүндө маалымат топтоосу зарыл. Бул маалыматтарды КР аймагындагы чет мамлекеттердин өкүлчүлүктөрүнүн виза жана башка колдоолору жөнүндө маалыматтан алууга болот.
4. Кыргыз Республикасынын Улуттук статистика комитетине башка өлкөлөрдө жашап турган КР жарандарынын саны, алардын кандай иш аткаргандыгы жөнүндө статистикалык маалыматтарды алуу үчүн КМШ, ЕАЭБ, ЕБ, АКШ, Япония, Түштүк Корея ж.б. чет өлкөлөрдүн статистика органдары менен кызматташуу маселелерин иштеп чыгуу керек. Бул чет өлкөлөргө чыккан КР жарандары жөнүндө маалыматты тактоо максатында жасалат.
5. Ички иштер министрлигинин кылмыш кылууга катышкан чет өлкөлүк жарандар жөнүндө маалымат топтоо маселеси актуалдуу бойдон калууда.
6. Азыркы тапта изилдөөчүлөр калктын миграциясы жөнүндөгү расмий маалыматтарга жана болжолдуу эсептөөлөргө таянып жатат. Бул КР жарандарынын реалдуу жылышын көрсөтпөйт. ТМЭБТ киргизилиши менен ачык маалыматтарды берүү реалдуу кырдаалды талдоого жана натыйжалуу сунуштарды иштеп чыгууга мүмкүнчүлүк берет

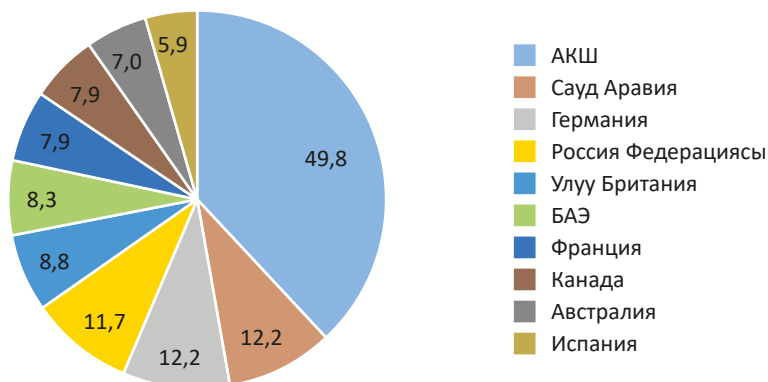
Миграциянын ар кыл аспектилерин изилдөө маселелери боюнча:

1. Бул Миграциялык профилде Кыргыз Республикасындагы миграциялык процесстерге айлана-чөйрөнүн тийгизген таасири жөнүндө маселелер талданды. Бирок миграциянын айлана-чөйрөгө тийгизген таасири изилденген жок жана бул тематиканы изилдөөлөр жетиштүү эмес бойдон калууда.
2. Кайрылып келген мигранттарды улуттук эмгек рыногуна кайра интеграциялоо саясатын иштеп чыгуу үчүн кайтып келүү себептери, келгенде мигранттар туш болгон сыноолорду тиешелүү түрдө изилдөө зарыл. Мындай изилдөөлөр эл аралык донорлор, жарандык жана аналитикалык коом тарабынан ишке ашырылса болот.
3. Эмгек миграциясынын феминизациясы - бул тенденция сакталган учурда үй-бүлөлөргө, өзгөчө аялдар менен балдардын артыкча укуктарына көңүл бурган коопсуз миграция каналдарын иштеп чыгууга арналган бир катар изилдөөлөрдү жүргүзүү зарылчылыгын жаратат.

А БӨЛҮГҮ. МИГРАЦИЯНЫН ТЕНДЕНЦИЯЛАРЫ ЖАНА МҮНӨЗДӨМӨЛӨРҮ

Бүгүнкү күнү дүйнө жүзүндө калктын 1/7 бөлүгү - бир миллиарддан ашык адам мигрант болуп саналат жана бул сан жыл сайын өсүп жатат. Миллиард мигранттан 258 млн адам эл аралык мигрант болуп саналат. Аялдар дүйнөдөгү эл аралык мигранттардын жарымынан азыраагын түзөт. Глобалдык масштабда бардык эл аралык мигранттардан аялдардын үлүшү бир аз азайган - 2000-жылы 49,3 пайыз болсо, 2017-жылы - 48,4 пайызды түзгөн. Бүткүл дүйнөдөгү эл аралык мигранттардын саны дүйнө калкына караганда тезирээк өсүп жатат: 2000-жылы 2,8% пайыз болсо, 2017-жылы - 3,4% болду. Мигранттардын санынын өсүү темпи ар кайсы аймакта бир кыйла айырмаланат. 2000-жылдан 2017-жылга чейинки убакыт аралыгында Азиядан чыккан эл аралык мигранттардын эң көп өсүшү катталган (40,7 млн адам), андан кийин Африкада туулган мигранттар (14,7 млн), Латын Америкасында жана Кариб бассейнинде туулгандар (12,9 млн), европалыктар (11,6 млн), Түндүк Америкалыктар (1,2 млн) жана Океаниянын жарандары (0,7 млн). 2017-жылы бардык эл аралык мигранттардын 3/4 (67%) дүйнөнүн 20 гана өлкөсүндө жашашкан.¹² Төмөндөгү диаграммада 2017-жылы мигранттарды кабыл алуу боюнча лидер өлкөлөр көрсөтүлгөн.

Диаграмма 1: Дүйнө жүзүндөгү эл аралык мигранттарды кабыл алуу боюнча лидер мамлекеттер, млн. адам

Булак: *International Migration Report 2017: Highlights*

2017-жылы бардык эл аралык мигранттардын 74% 20 дан 64 жашка чейинки курактагы адамдар түзгөн, бул миграция менен эмгек рыногунун ортосундагы тыгыз байланышты көрсөтөт. Бүткүл дүйнөдө мигранттардын орточо жашы өсүп жатат. Бардык эл аралык мигранттардын орточо жашы 2017-жылы 39,2 жаш болгон, ал эми 2000-жылы 38,0 жашты түзгөн.

Ошондой эле БУУ отчетуна ылайык, эл аралык мигранттар аларды кабыл алган өлкөнүн калкынын өсүшүнө таасир бергени менен, бул өлкөлөрдөгү калктын картаюу процессин артка кайтара албаганы маанилүү тренд болуп саналат¹³. Эсте сактай турган

¹² *International Migration Report 2017: Highlights*, United Nations, Department of Economic and Social Affairs, Population Division, 2017 жайгашкан жери: <http://www.un.org/en/development/desa/population/migration/publications/migrationreport/docs/MigrationReport2017_Highlights.pdf>

¹³ Ошол жерден эле караңыз.

маанилүү жагдай - *миграция өнүгүүнүн* негизги шарты болуп саналбаса да, албетте, жөнөткөн дагы, кабыл алган дагы өлкөлөрдүн социалдык-экономикалык өнүгүүсүнө олуттуу оң таасир берет. Ал эми миграциядан туруктуу жана узак мөөнөттүү натыйжа алуу үчүн кабыл алуучу жана жөнөтүүчү мамлекеттер көчүп жаткан адамдарга татыктуу шарттар менен мүмкүнчүлүктөрдү түзүп бериши керек. Бул жагдайды назарга алуу менен БУУга мүчө өлкөлөр иштеп чыгып, бекиткен «Туруктуу өнүгүү максаттары-2030» дүйнөдөгү азыркы мигранттардын жана келечекте мигрант болушу ыктымалдардын абалын жакшыртууга багытталган. Ошентип, БУУнун экономикалык жана социалдык маселелер боюнча департаменти ТӨМ-2030дун миграция маселелерине шйкеш келээри жөнүндө тыянак чыгарды. Анда дээрлик бардык максаттардын дүйнөдөгү миграция маселелерине тикелей же кыйыр катышы бар. Аны менен БУУ өлкөлөрүнө эмгекчи мигранттары үчүн иштөө шарттарын жакшыртуу, адамдарды сатууну же мажбурлаган миграциянын башка формаларын түп тамырынан бери жоюу сунушталат¹⁴.

Кыргыз Республикасындагы миграциялык процесстердин таржымалы Мурдагы 2010-2015-жылдардагы кеңейтилген миграциялык профилдин автору Г.Ибраева тарабынан толук баяндалган. Бүгүнкү күнү миграция боюнча эксперт С.Рязанцев Кыргызстандан Россияга эмгек миграциясын шарттаган негизги себептер же факторлор катары төмөнкүлөрдү белгилейт:

- Негизги түртүп чыгаруучу фактор болуп *экономикалык* фактор саналат, ал - Кыргызстандагы жумушсуздуктун жогору деңгээли, айлык маяналардын төмөн болушу, өндүрүштүн төмөндөшү, жакырчылыктын жайылышы жана эмгек ресурстарынын ашыкчалыгы.
- *Социалдык-демографиялык фактор*, кабыл алуучу өлкөдө эмгек ресурстарынын таңкыстыгын жана жөнөтүүчү өлкөлөрдө алардын ашыкча болуусун көрсөтөт. Ошондой эле Россия же Казакстанга акча табууга кеткен мекендештердин ийгиликтүү мисалы жаш муун үчүн үлгү жана өнүгүү стратегиясы болуп калат.
- *Маданий-тарыхый фактор* кабыл алуучу өлкөнүн тилин билүүгө жана эки өлкөнүн жалпы тарыхы бар болгонуна негизделген. Ошондой эле, Кыргызстандын ЕАЭБге кириши жана бирдиктүү миграциялык саясаттын калыптанышы менен бул фактор КРден РФ кетип жаткандардын санынын өсүшүнө таасир берген негизги фактор болуп калды.
- *Инфраструктуралык-географиялык фактор* дагы КР жарандарынын Россияга кетишине таасир берет, себеби транспорт инфраструктурасынын ар кандай түрлөрү жеткиликтүү: темир жол, автомобиль, авиация транспорттору. Ошол эле учурда Бишкектен/Оштон Россиянын шаарларына түз каттамдарды ачуу айрым шаарларда Кыргызстандын жарандары топтолгон миграциялык процесстерге байланыштуу экенин эсепке алуу керек, аны менен Россиянын ал аймактарынын өнүгүшүнө салым кошулду.
- *Саясий фактор* белгилүү бир этникалык топтордун эмиграциясына таасир берген бир катар этносаясий факторлорго, ошондой эле Кыргыз Республикасын-

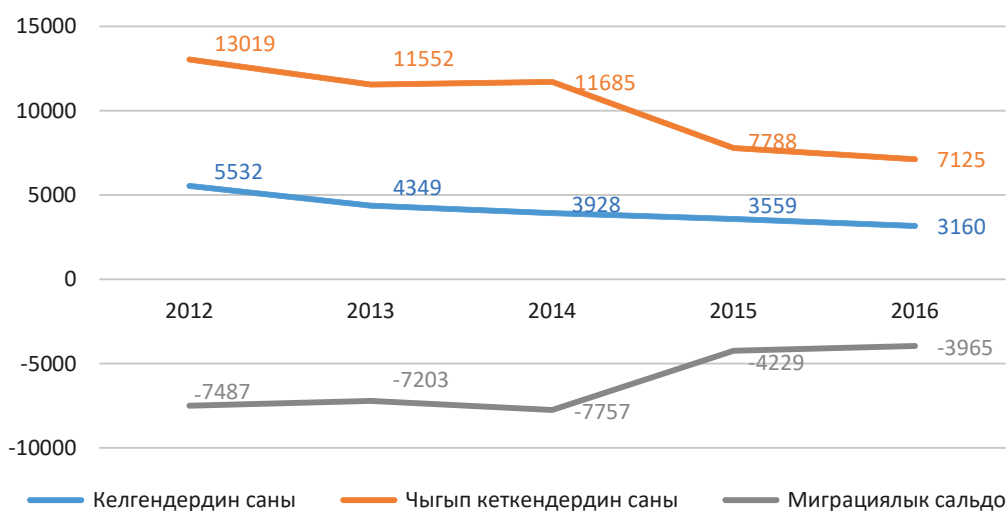
---

¹⁴ *The Sustainable development goals and migrants/migration*, БУУ экономикалык жана социалдык маселелер боюнча Департаменти, жайгашкан жери: <http://www.un.org/en/development/desa/population/migration/events/coordination/14/documents/backgrounddocs/GMPA_14CM.pdf>

дагы 2005-2010-жылдардагы туруксуз кырдаалга, ошондой эле өлкөлөр ортосундагы саясий жана экономикалык интеграция процесстерине негизделген¹⁵. Жогоруда көрсөтүлгөн факторлор башка өлкөлөргө чыккан кыргызстандыктар үчүн дагы актуалдуу болуп саналат.

Тышкы миграциянын миграциялык сальдосу көп жылдардан бери терс болуп келет, бирок, КРУСК маалыматтарына ылайык 2015-2016-жж. аралыгында оң жакка өзгөрүүлөрдү байкоого болот, 2015-жылдан тарта чыгып кеткендердин саны олуттуу кыскарган.

Диаграмма 2: 2012-2016-ж.ж. тышкы миграциянын динамикасы жана миграциялык сальдо (адам)

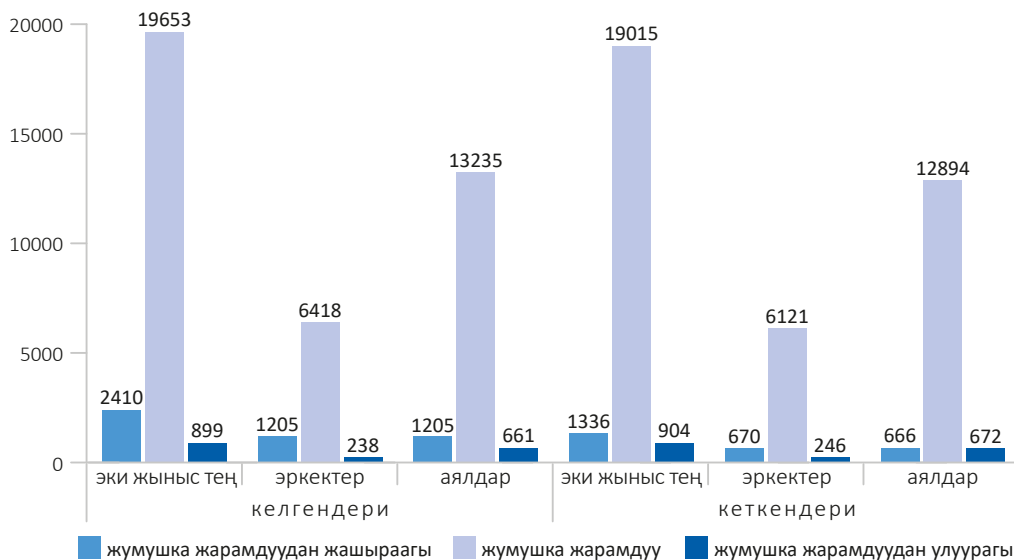
Булак: КРУСК¹⁶

Ички миграциянын динамикасына карасак, бул жерде бүткүл дүйнөдөгүдөй эле мигранттар (ички дагы, тышкы дагы) Кыргызстанда айыл жерине караганда шаарларда отурукташууну каалашат. Мындай чечим баарынан мурда айылдагыга караганда шаарлардагы жашоо сапатынын жогорулугу, эмгек ишмердигинин ар кыл түрлөрүн тандоо мүмкүнчүлүгү, билим берүүгө, шаардык инфраструктурага жетишүү жана башка факторлорго негизделген. 2016-жылы өлкө ичинде жашаган ордун алмаштырууда жеке, үй-бүлөлүк мүнөздөгү, иш издөө жана жашаган жерине кайтуу себептери артыкчылыктуу болгон. Облустар аралык агымдарда эмгекке жарамдуу курактагы мигранттар активдүү катышкан (87,5%), 2013-жылдан тартып облустар аралык миграцияга катышкан аялдардын саны эркектердин санынан кыйла жогору болгон.

15 Рязанцев, С. Борбор Азиядан Россияга эмгек миграциясы экономикалык кризистин контекстинде, «Россия в глобальной политике» журналы 31/08/2016, жайгашкан жери: <http://www.globalaffairs.ru/valday/Trudovaya-migratsiya-iz-Tsentranoi-Azii-v-Rossiyu-v-kontekste-ekonomicheskogo-krizisa-18333>

16 КРУ демографиялык жылдык жыйнагы 2012-2016, Кыргыз Республикасынын Улуттук статистика комитети, 2017, жайгашкан жери: <http://www.stat.kg/media/publicationarchive/42e27230-5b1b-48a6-98c8-79e1c8b8171c.pdf>

Диаграмма 3: Ички мигранттардын жаш курагы боюнча топторго бөлүнүшү, 2016-ж.(адам)

Булак: КР УСК

Кыргыз Республикасында миграциянын урбанизацияга таасири жөнүндө А.С.Шамурзаеванын изилдөөсү 90-жылдардын башынан тартып чоң шаарлардын өсүшү миграциялык өсүш менен эмес көбүрөөк деңгээлде табигый өсүш менен байланыштуу экенин көрсөттү. Бирок, Бишкек шаары боюнча маалыматтар калктын ички миграциядан өсүшү табигый өсүштөн ашаарын көрсөтөт, бул ички миграциянын Бишкек шаарында калктын санына олуттуу таасир берээрин тастыктайт, бирок ал Ош ш. үчүн олуттуу эмес. Ошто, изилдөөнүн авторунун пикирине ылайык, калктын санынын өсүшү табигый өсүшкө гана байланыштуу. Ошондой эле автор келген ички мигранттардын квалификациялык, билим деңгээлдери чыгып кеткен эл аралык мигранттардын деңгээлине тең келбейт деп белгилейт. Бул борбор калаадагы жумушчу күчтөрдүн сапатына, мунун натыйжасында - анын социалдык-экономикалык жана маданий өнүгүшүнө күчтүү таасир берет.¹⁷

17 Шамурзаева, А.С. Кыргызстандагы миграция жана урбанизация, Экономикалык илимдер, Вестник КРСУ 2017, жайгашкан жери: <https://www.krsu.edu.kg/vestnik/2017/v6/a17.pdf>

А 1 МОДУЛУ. ЖАЛПЫ ТРАНСЧЕКАРАЛЫК МОБИЛДҮҮЛҮК

Статистикалык маалыматтарга ылайык, Кыргызстандын туруктуу жашаган калкынын саны 2017-жылдын башталышына 6 млн 140 миң адамды түзгөн. Калктын 1/3 бөлүгү (33,8 %) шаарларда жана 2/3 бөлүгү (66,2 %) айыл жерлеринде жашашат. Ошол эле учурда көпчүлүк КМШ өлкөлөрү үчүн шаар тургундары айыл тургундарынан көп болушу мүнөздүү. Ошентип, калкынын айыл тургундарынын үлүшү боюнча Кыргызстан агрардык өлкөлөрдүн катарына кирет. Бирок, бул маалыматтар айыл жана шаарларда расмий катталган тургундардын санын эсептөөнүн негизинде берилээрин эске ала турган болсок, иш жүзүндө айыл жана шаар тургундарынын реалдуу картинасын көрсөтпөйт.

2016 –жылы республиканын калкынын санынын өсүү темпи 2,0 % түздү, бул дүйнөлүк ченемде бир кыйла жогору деп эсептелет. Эң жогору көрсөткүчтөр Бишкек жана Ош шаарларында, Баткен жана Ош облустарында – 2,2-2,3 %, төмөнкү – Нарын жана Ысык-Көл облустарында – 1,2-1,4 % (Таблица 1).

Таблица 1: 2016-2017-жж. башталышына туруктуу жашаган калктын саны жана аймактар боюнча 2016-жылда калктын санынын өсүшү

	туруктуу жашаган калктын саны, миң адам		2016-жылда калктын санынын өсүшү		ошондой эле мунун эсебинен, %	
	2016-жылдын 1-январына карата	2017-жылдын 1-январына карата	миң адам	%	табигый өсүш	миграциялык өсүш, кетүү агымы (-)
Кыргыз Республикасы	6019,5	6140,2	120,7	2,0	2,1	-0,1
Баткен облусу	492,6	503,5	10,9	2,2	2,4	-0,2
Жалал-Абад облусу	1146,5	1168,7	22,2	1,9	2,1	-0,2
Ысык-Көл облусу	470,1	476,8	6,7	1,4	1,7	-0,3
Нарын облусу	277,6	281,0	3,4	1,2	1,7	-0,5
Ош облусу	1259,7	1287,5	27,8	2,2	2,4	-0,2
Талас облусу	251,3	255,2	3,9	1,6	2,1	-0,5
Чүй облусу	887,5	905,2	17,7	2,0	1,9	0,1
Бишкек ш.	958,5	980,4	21,9	2,3	1,9	0,4
Ош ш.	275,7	281,9	6,2	2,2	2,1	0,1

Республиканын калкынын санында жалпысынан аялдар басымдуулук кылат. 2017-жылдын башталышында 3 млн 42 миң адам (49,6 %) эркектер жана 3 млн 98 миң (50,4 %) – аялдар болгон. Бирок төрөлүү жогору болгон аймактарда (Баткен, Жалал-Абад, Ош жана Талас облустарында) эркектердин саны аялдарга караганда басымдуу.

БУУ шкаласына ылайык, эгерде 65 жана андан жогору жаштагы адамдардын жалпы калктын санындагы үлүшү 4 % төмөн болсо, бул өлкөнүн калкы жаш деп эсептелет; эгерде 4 төн 7 % чейин аралыкта болсо – калк картаюу улагасында, ал эми 7 %дан жогору болсо – калк картаң болуп саналат. Кыргызстандын калкы картаюу улагасына жакындап келе жатат: 2017-жылдын башталышына 65 жана андан жогору жаш курагында 275,2 миң, же 4,5 % кыргызстандык болгон. Бул башка өлкөлөрдүн көрсөткүчтөрүнө караганда бир кыйла төмөн (мисалы, 2016-жылдын башталышына Казакстан - 7 %, Молдова – 11 %, Россия – 14 %, Украина – 16 %). Кыргызстанды ала турган

болсок, БУУ божомолуна ылайык, мындай тенденция 2030-жылы пайда болуп, улгайган адамдардын саны эки эселенет.

6 млн 140 миң адамдын 2 млн 64 миңин (калктын жалпы санынан 33,6 %) балдар жана өспүрүмдөр, 3 млн 628 миңин (59,1 %) – эмгекке жарамдуу адамдар түзөт, 448 миңи (7,3 %) – эмгекке жарамдуу курактан улуу.¹⁸

Кыргызстандын калкынын орточо жаш курагы акырындап жогорулап келе жатат жана 2017-жылдын башталышына 27,5 жашты түздү, эркектер – 26,5, аялдар – 28,4 жаш. Эң жаш калк Ош, Баткен, Жалал-Абад жана Талас облустарында жашайт – 26 жаш, Бишкек шаары жана Чүй облусунда бир кыйла улуу – 30 жашка жакын.

Азыркы тапта калктын эмгекке жарамдуу жана жарамсыз курактарындагы санынын катышы демографиялык жүктөм коэффициенти (эмгекке жарамдуу 1000 адамга эмгекке жарамдуу курактан жаш жана кары курактагылардын катышы) жогорулап жатат жана 2016-жылдын аягына 692 адамды түздү. Эң жогорку көрсөткүч Нарын жана Талас облустарында (777-811 адам), эң төмөн – Ош жана Бишкек шаарларында (589-590 адам) катталган.

Эмиграциянын натыйжасында, ошондой эле табигый жаңылануу деңгээлиндеги айырмачылыктардын аркасында калктын улуттук курамында өзгөрүүлөр болду. Маселен, кыргыздар менен өзбектердин үлүшү көбөйүп, орустар, украиндер, белорус, еврей, немецтер ж.б. үлүшү азайды. Бирок, 1990-жылдардагы, 2000-жылдардын башындагы жогорку деңгээлдеги эмиграцияга карабай, өлкөдө тарыхый отурукташкан улуттардын өкүлдөрү сакталып калды. Бардыгы болуп Кыргызстанда 100дөн ашык улут жашайт, алардын эң көбү (2016-жылдын аягындагы маалымат боюнча) кыргыздар – 4 млн 493 миң адам (калктын жалпы санынын 73,2 %), өзбектер – 898 миң адам (14,6 %) жана орустар – 357 миң адам (5,8 %).¹⁹

КР ТИМ маалыматына ылайык, акыркы үч жыл ичинде миграция тармагындагы мыйзамдардын өзгөргөнүнүн натыйжалары көрүнө баштады. Мисалы, эгер 2015- жана 2016-жылдары ишке орношуу үчүн келген чет өлкөлүктөр «ишкер» категориясындагы виза алышкан болсо, 2017-жылы аларга «Эмгек» визасын тариздөөгө туура келди. Диаграммдан көрүнгөндөй, 2017-жылы Кыргыз Республикасына билим алуу үчүн келген эл аралык студенттердин саны өстү, ошондой эле 2016-жылдан бери туристтердин саны көбөйдү. Белгилей кетчү жагдай, өлкөнүн өкмөтү эл аралык туристтерди тартуу үчүн бир катар чараларды көрүп жатат, буга «Дүйнөлүк көчмөндөр оюндары» спорттук мелдештеринин уюштурулушун мисал кылса болот.

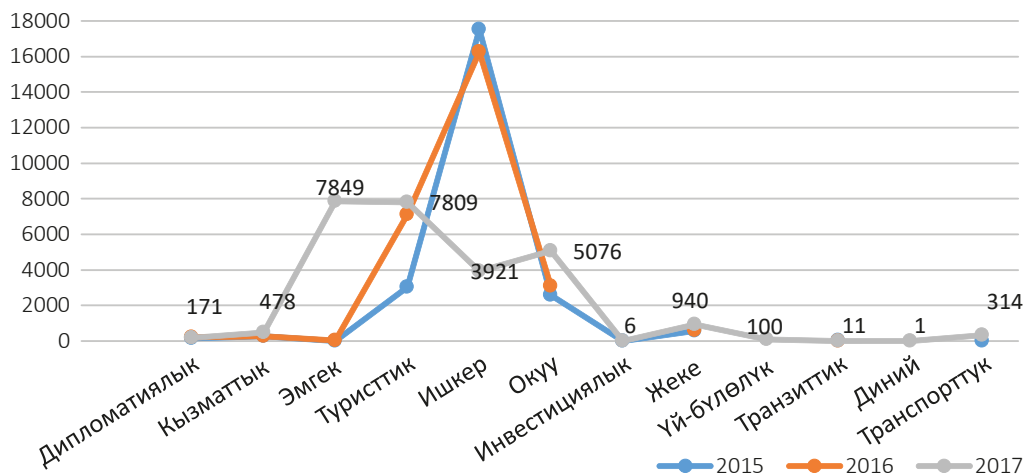
КР «Айрым мамлекеттердин жарандары үчүн 60 күнгө чейинки мөөнөткө визасыз режим киргизүү жөнүндө» мыйзамына ылайык, Кыргыз Республикасында 45 өлкөнүн жарандары үчүн 60 күнгө чейин мөөнөткө визасыз режим (бүт визасыз мөөнөт ичинде жашап турган жеринде катталуу жол-жоболорунан өтүү зарылчылыгысыз) бир тараптуу киргизилип, иштеп жатат.²⁰ Аталган өзгөртүүлөр өлкөнүн туристтик дараметине оң таасирин тийгизди.

18 КР УСК

19 «2017-жылдын башталышына карата туруктуу жашаган калктын саны жөнүндө аналитикалык материал», КР УСК Социалдык-демографиялык статистика жана эмгек рыногу башкармалыгынын Демографиялык статистика бөлүмү

20 «Айрым мамлекеттердин жарандары үчүн 60 күнгө чейинки мөөнөткө визасыз режим киргизүү жөнүндө»

Диаграмма 4: Виза категорияларына ылайык бөлүнгөн чет өлкөлүк жарандардын саны (адам)

Булак: КР ТИМ

2017-жылдын февралынан тартып Кыргыз Республикасында Тышкы миграцияны эсепке алуу бирдиктүү тутумун (ТМЭБТ) этап-этабы менен киргизүү иштери жүргүзүлүп жатат. ТМЭБТ катышуучулары - КР мамлекеттик органдары : КР ТИМ, КР ИИМ, КР УМКК, КР МЧК, КР Өкмөтүнө караштуу МКК, КР Өкмөтүнө караштуу ММК жана КР МТБМК (техникалык коштоону камсыздайт). Биринчи этапта 12 эл аралык өткөрүү түйүнү: «Манас-а/п», «Акжол-а/ж», «Ош-а/п» «Чоңкапка-а/ж», «Достук-а/ж», «Торугарт-а/ж», «Кызыл-Бел-а/ж», «Эркечтам-а/ж», «Актилек-а/ж», «Кулунду-а/ж», «Чалдыбар-а/ж» жана «Бордөбө-а/ж», ошондой эле 2 эки тараптуу: «Кызыл-Кыя-а/ж» жана «Токмок-а/ж» жаңы тутумга кошулуп, штаттык режимде иштеп жатышат. Бардыгы болуп 14 өткөрүү түйүнү иштөөдө.

2017-жылдын 1-сентябрынан тартып e-visa.gov.kg электрондук порталы ишке кирди. Белгиленген тартипте Кыргыз Республикасынын «Туризм» жана «Ишкер» категориясындагы электрондук визасын алган чет өлкөлүк жарандарды өткөрүү «Манас – аэропорт», «Ош – аэропорт» жана «Акжол–автожол» өткөрүү түйүндөрүндө жүргүзүлдү. 2017-жылдын 1-декабрынан тартып жогоруда көрсөтүлгөн интернет порталда КР ТИМ ККД бардык 13 категориядагы визаларды берүүгө киришти. 2018-жылдын 1-февралынан тартып Кыргыз Республикасынын аракеттеги электрондук визаларын алган чет өлкөлүк жарандар менен жарандыгы жок адамдарды өткөрүү бардык жогоруда тизмеленген эл аралык өткөрүү түйүндөрүндө жүргүзүлүп жатат.²¹

Кыргызстанда 2010-жылдан берки мезгилде төмөнкү өлкөлөрдүн жарандарынын келиши туруктуу бойдон калууда (агымы 1000 кишиден ашкан өлкөлөр эсепке алынды)²²

КР Мыйзамы, 2012-жылдын 21-июлу, №121, КР Юстиция министрлиги, жайгашкан жери: <http://cbd.minjust.gov.kg/act/view/ru-ru/203721?cl=ru-ru>

21 КР МЧК маалыматтарына ылайык

22 2010-жылдын маалыматтарын буга чейинки КР Кеңейтилген миграциялык профили 2010-2015тен тапса болот

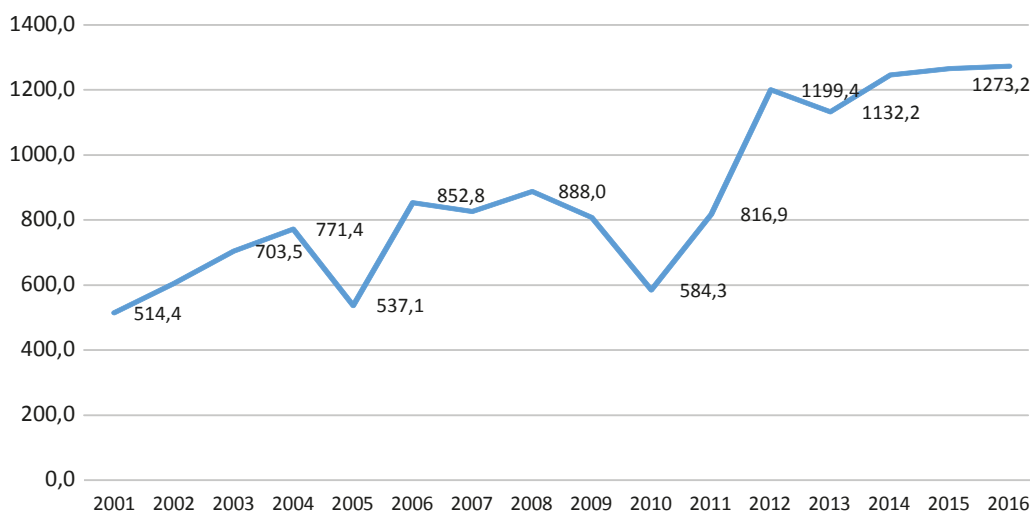
Таблица 2: 2014- жана 2016-жж. КРге кирген чет өлкөлүк жарандар (%)

2014		2016	
КМШ өлкөлөрү	КМШ тышкары өлкөлөр	КМШ өлкөлөрү	КМШ тышкары өлкөлөр
Казакстан 57,2%	Кытай 1,04%	Казакстан 61%	Кытай 1,2%
Россия 14,3%	Түркия 1,02%	Россия 14,7%	Түркия 1,3%
Өзбекстан 8,9%	Германия 0,5%	Өзбекстан 5,1%	Германия 0,4%
Тажикстан 4,9%	АКШ 0,4%	Тажикстан 5,8%	АКШ 0,5%
Түркмөнстан 0,4%	Түштүк Корея 0,3%	Түркмөнстан 0,3%	Түштүк Корея 0,4%
Украина 0,2%	Улуу Британия 0,2%	Украина 4,8%	Улуу Британия 0,2%
	Индия 0,2%		Индия 0,4%
	Франция 0,2%		Франция 0,1%

Булак: КР УСК, КР МЧК

КР МЧК маалыматтарына ылайык 2001-жылдан берки мезгилде Кыргызстанга келген туристтердин саны олуттуу жогорулады. Туристтердин санынын өсүү динамикасындагы төмөндөө өлкөдөгү саясий туруксуздук мезгилдерине, ошондой эле дүйнөлүк экономикалык кризис учурларына туура келген.

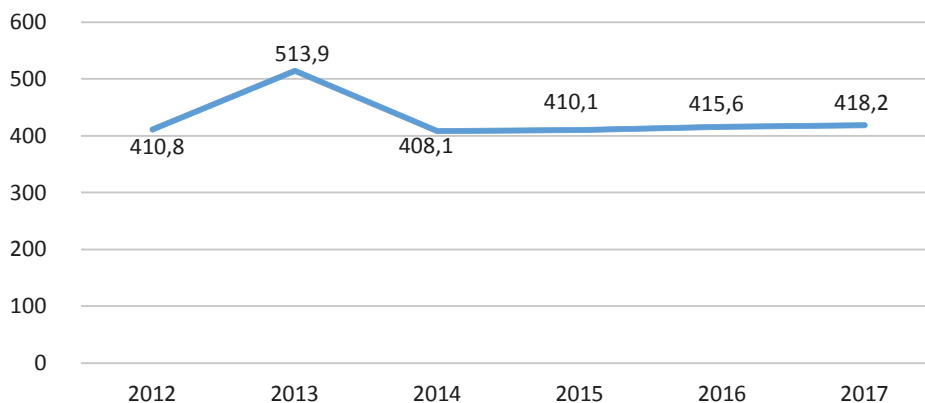
Диаграмма 5: Уюшулган жана уюшулбаган секторлордогу туристтердин саны (миң адам)

Булак: КР УСК

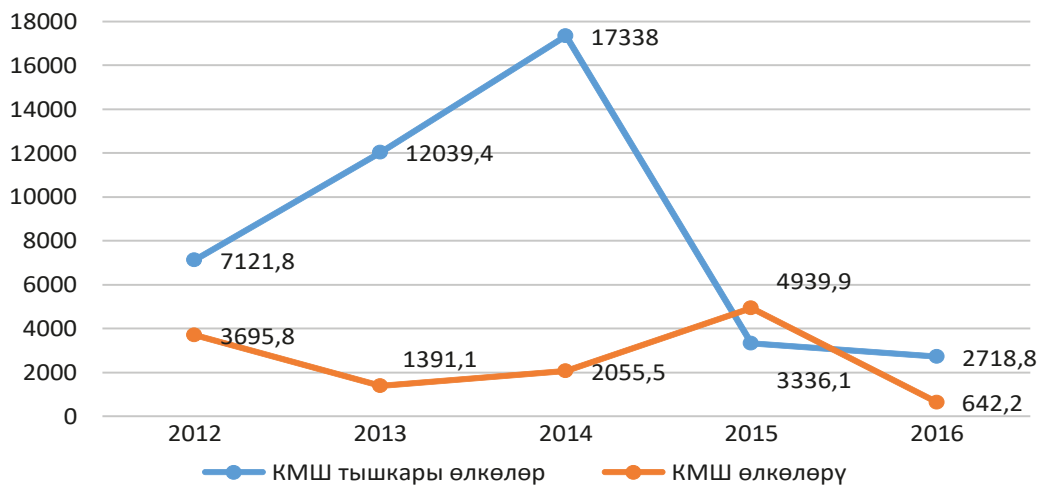
2017-жылы туристтик кызматтарды экспорттоо (чет өлкөлүк жарандарды кабыл алуудан түшкөн киреше) баа берүү маалыматтары боюнча 418,2 млн АКШ долларын түздү. Мында 2017-жылы чет өлкөлүк жарандарды кабыл алуудан түшкөн кирешенин үлүшүнө кызматтарды жалпы экспорттоонун 49 % туура келди. Кыргыз Республикасынын Чек ара кызматынын маалыматы боюнча туристтердин негизги агымы Казакстан, Россия, Украина, Тажикстан, Өзбекстан, Кытай, Түркия, АКШ, Германия жана Индиядан келет.

Диаграмма 6: КРде туристтик кызмат көрсөтүүлөрдүн экспорттолушу, 2012-2017 (млн АКШ долл.)

Ошондой эле белгилей кетчү нерсе - 2012-жылдан тартып КМШ өлкөлөрү тарабынан дагы, КМШдан тышкары өлкөлөр тарабынан дагы түз чет өлкөлүк инвестициялардын түшүшү олуттуу төмөндөдү. Бул коррупциялашкан бизнес-чөйрө, өкмөт тарабынан кепилдиктердин жоктугу, ошондой эле жергиликтүү уюшкан топторго акы төлөө тутуму менен байланыштуу болушу мүмкүн. Алардын бар болушу өлкөнүн туристтик бизнес чөйрөсүнө терс таасирин тийгизет. Бельгия, Германия, Индия, Кипр жана Корея Республикасы, Азербайжан жана Казакстан сыяктуу өлкөлөрдөн түз чет өлкөлүк инвестициялар келбей калды. Түркия, БАЭ жана Россиядан инвестициялар бир кыйла азайды. Инвестициялар боюнча абсолюттук лидер бойдон Кытай мамлекети калууда.²³

Диаграмма 7: Туризм тармагына түз чет өлкөлүк инвестициялардын түшүшү, өлкөлөр боюнча (чыгууну эсепке албаганда, миң АКШ долл.)

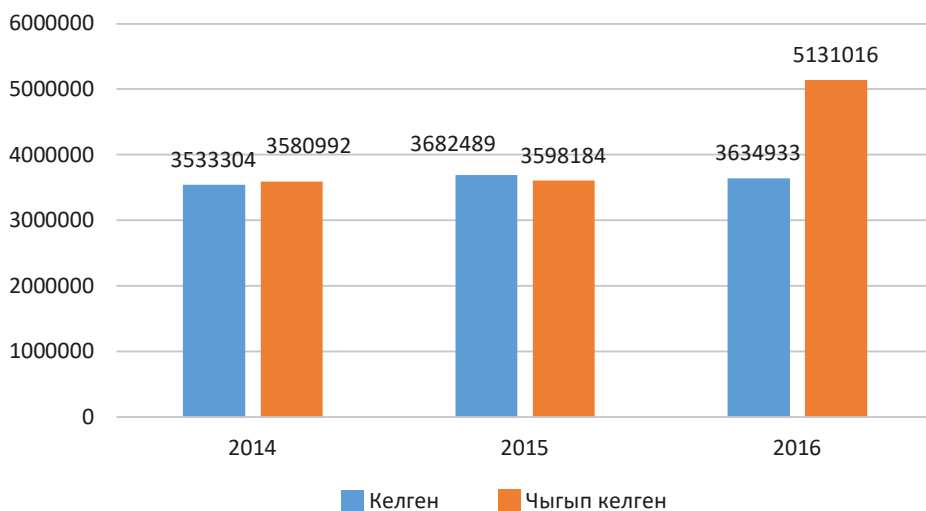

Булак: КР УСК

²³ Кыргызстандагы туризм 2012-2016, Статистикалык жыйнак, Кыргыз Республикасынын Улуттук статистика комитети, Бишкек 2016, жайгашкан жери: <http://stat.kg/media/publicationarchive/de19aaca-ac45-4d70-9770-c46ab3c3e1da.pdf>

Кыргызстандын жарандарынын трансчекаралык мобилдүүлүгү туруктуу эмес бойдон калууда жана жөнөтүүчү өлкөдө дагы, кабыл алуучу өлкөдө дагы өтүп жаткан ички жана тышкы саясий жана экономикалык факторлордон тикелей көз каранды. КР МЧК маалыматтарына ылайык, ЕАЭБ өлкөлөрүндөгү эмгекчилердин абалынын жакшырышы менен байланыш байкалууда. Бул 2016-жылы өлкөдөн чыккан адамдардын санынын ушунчалык өсүшүнө түрткү болду.

Диаграмма 8: 2014-2016-жылдардагы КР жарандарынын трансчекаралык мобилдүүлүгү (адам)

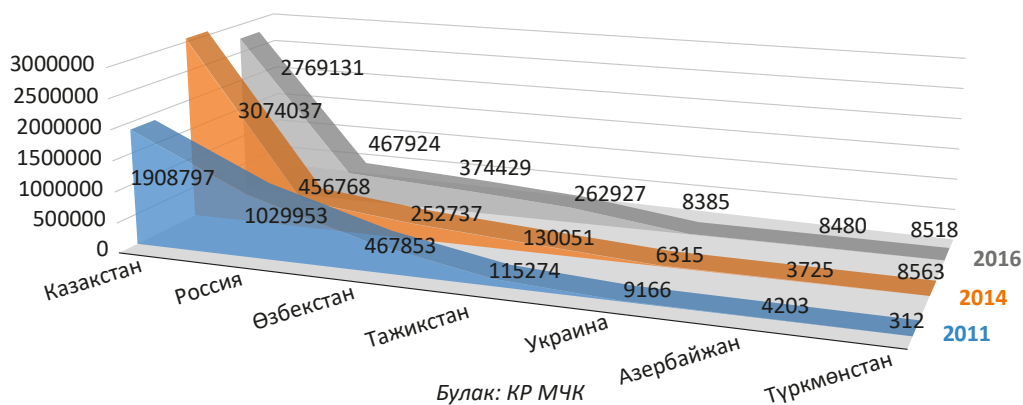
Булак: КР МЧК

А 2 МОДУЛУ: ИММИГРАЦИЯ

2017-жылдын аягында Кыргыз Республикасынын чек араларындагы көзөмөл-өткөрүү пункттарында КР ТИМ, ИИМ, МЧК, ММК мамлекеттик органдары катышкан Тышкы миграцияны эсепке алуу бирдиктүү тутуму ишке киргизилди. Аталган долбоор эки этап менен ишке ашат: 1 - этап: 3 көзөмөл-өткөрүү тосмогун кошуу – «Манас» Эл аралык аэропорту, «Ак-Жол Автожол» жана Ош ш. аэропорту ; 2- этапта 13 көзөмөл-өткөрүү тосмогун кошуу жана башка мамлекеттик органдардан тышкары КР МКК катышуусу каралган.²⁴ Бул тутум Кыргызстанга келүүнү пландаган чет өлкөлүк жарандарга электрондук виза берүүнү колго алат. Электрондук виза тутуму республикада тышкы миграция процесстерин жакшыртууга, чет өлкөлүк жарандар жана жарандыгы жок адамдардын Кыргызстандын аймагына кирүү жана мында болуу маселелери боюнча чараларды иштеп чыгууга, ошондой эле ведомство аралык маалымат алмашууну автоматташтырууга багытталган. Аны ишке киргизүү терроризм, трансулуттук кылмыштуулук, мыйзамсыз миграция жана башка Кыргызстандын улуттук коопсуздугуна чакырыктар жана коркунучтарга каршы күрөшүүнү күчөтүүгө мүмкүнчүлүк берет. Бирок бул тутумдун толук кандуу иштөөсү жөнүндө айтуу эрте, азыркы учурда Кыргыз Республикасына кирген жана чыккандарды эсепке алуу чек арадан өтүү фактысы боюнча гана жүргүзүлүп жатат.

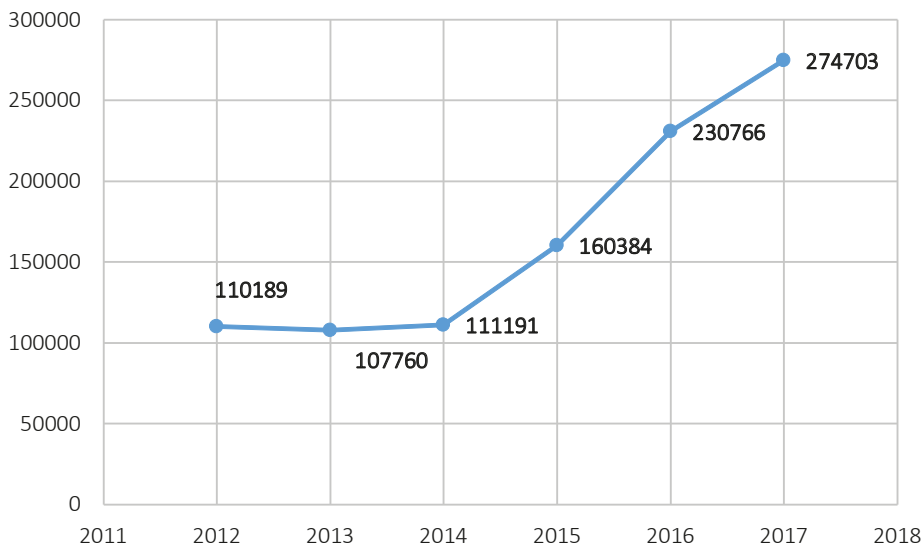
КР МЧК 2011- жана 2016-жылдардагы маалыматтарына ылайык, Тажикстан, Азербайжан жана Түркмөнстандын жарандарынын санынын өсүү тенденциясы байкалат. Тажикстан жарандарынын чек араны кесип өтүү санынын өсүшү Кыргызстан менене Тажикстандын ортосунда маятниктик миграция бар болгону менен түшүндүрүлөт. Бирок Азербайжан жана Түркмөнстандын жарандарынын санынын өсүшү бул өлкөлөрдүн өкүлдөрүн Кыргыз Республикасына ар кандай максаттарда тартып жаткан белгилүү бир социалдык тармактардын калыптанышынан кабар берет. МЧК маалыматтары боюнча, бул мамлекеттердин жарандары көпчүлүк учурда келүүнүн максаты катары «Жеке максаттагы сапар» деп белгилешкен.

Диаграмма 9: Чет өлкөлүк жарандардын КР мамлекеттик чек арасындагы өткөрүү түйүндөрү аркылуу өтүп келиши. Мамлекеттер боюнча (чек араны кесип өтүү фактылары)

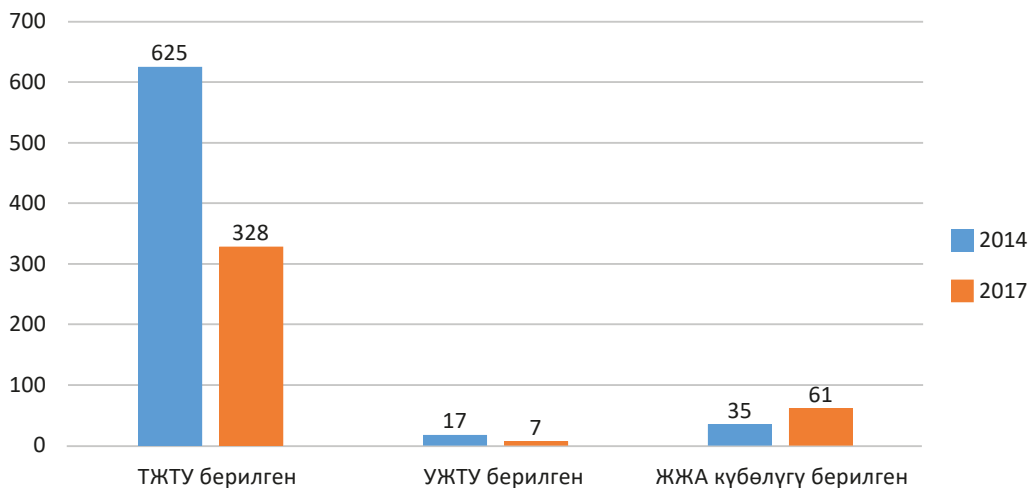
²⁴ Жогорку Кеңеште Көз карандысыз мамлекеттер шериктештигине мүчө мамлекеттердин аймагына кирүүчү үчүнчү өлкөлөрдүн жарандары менен жарандыгы жок адамдарды бирдиктүү эсепке алуу тутуму тууралуу макулдашууну ратификациялоо боюнча мыйзам долбоору каралды, Кыргыз Республикасынын Жогорку Кеңешинин расмий сайты, 28/12/2017, жайгашкан жери: <http://kenesh.kg/ky/news/show/4459/kmsh-aymagina-kiruuchu-uchunchu-olkolor-dun-adamdarinin-kiymilina-tiyishtuu-maalimattardi-toptoo-saktoo-ishtep-chiguu-demilgesi-kolgo-alinuuda>

Диаграмма 10: КР ӨК МКК КЖААКД катталган чет өлкөлүк жарандардын саны (адам)

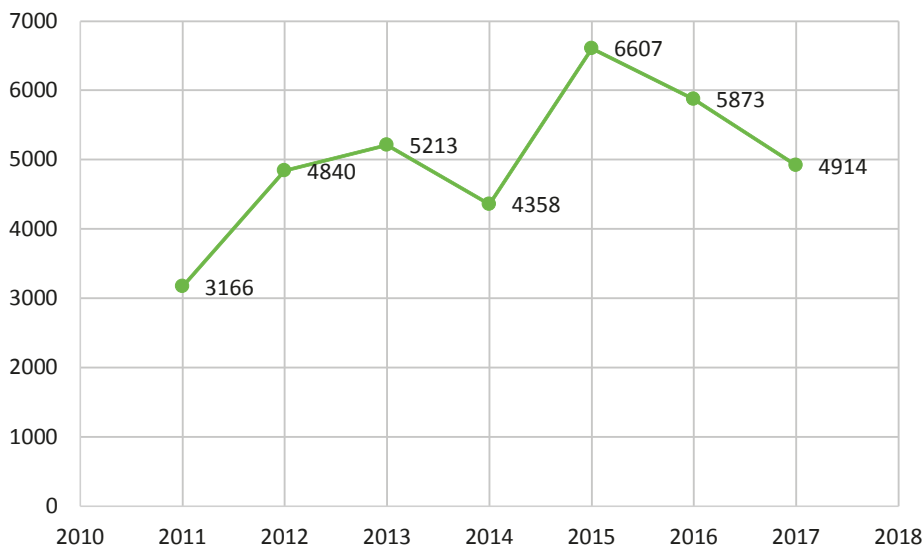
2010-жылдан бери жарандык алуу жана жашап турууга уруксат (убактылуу жана туруктуу) алууга арыз бергендердин саны жыл сайын өскөнүнө карабай²⁵, КР ӨК МКК маалыматына ылайык, берилген ТЖТУ эң көп саны 2014-жылга туш келген жана 2015-жылдан тартып мындай макамдарды берүү төмөндөп келе жатат.

Диаграмма 11: Кыргыз Республикасында туруктуу жана убактылуу жашап турууга берилген уруксаттардын саны (адам)

²⁵ Ибраева Г., Аблезова М., *Кыргыз Республикасынын кеңейтилген миграциялык профили, 2010-2015*, МЭУ, КР УСИИ, (Бишкек, 2016-ж.)

Диаграмма 12: КР жарандыгына кабыл алынган ЧЖ саны

Булак: КР ӨК МКК

КР ӨК МКК маалыматтары боюнча жарандыкка кабыл алынган чет өлкөлүк жарандардын көпчүлүгү этникалык кыргыздар болуп саналат.

Таблица 3: КР жарандыгына кабыл алынган ЧЖ саны, улуту боюнча бөлүнгөн (адам)

	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017
Жарандыкка кабыл алынган ЧЖ жалпы саны	3166	4840	5213	4358	6607	5873	4914
Алардын ичинде этникалык кыргыздар	2641	4057	4439	3427	5558	4914	4220

2017-жылы ТЖТУ жана УЖТУ алган лидер өлкөлөрдүн ичинде КЭР (113 ТЖТУ жана 1 УЖТУ), Россия (42 ТЖТУ жана 1 УЖТУ), Өзбекстан (30 ТЖТУ жана 1 УЖТУ), Түркия (22 ТЖТУ) жана Казакстан (17 ТЖТУ жана 1 УЖТУ)..

Кайрылмандар жана мекендештер

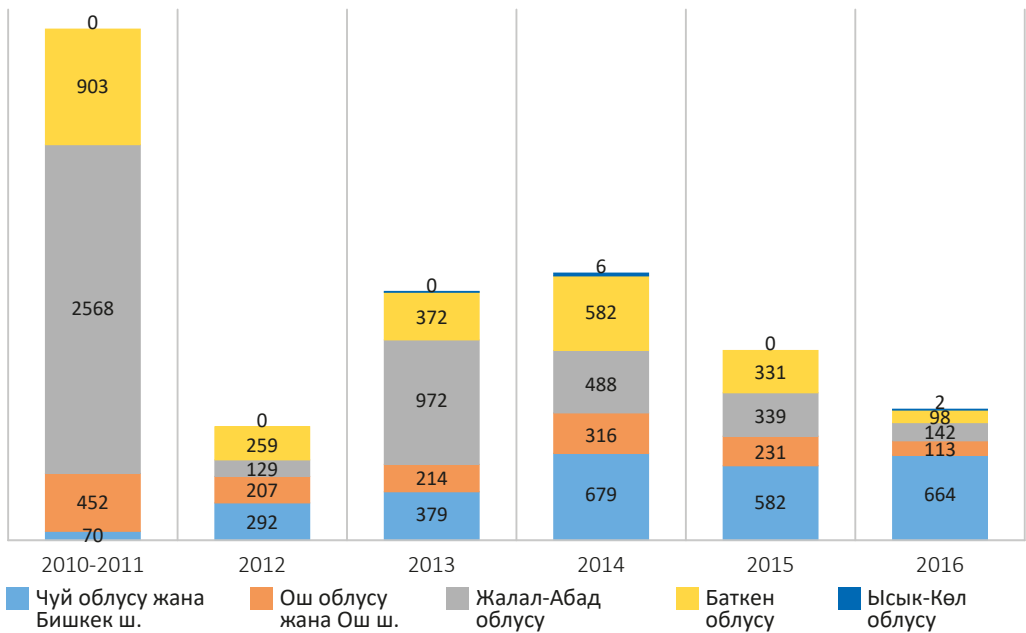
2015-жылга чейин этникалык кыргыздардын иммиграциясы жаатындагы мамлекеттик саясат КР Конституциясы жана Кыргыз Республикасынын «Тарыхый мекенине кайтып келүүчү этникалык кыргыздарга берилүүчү мамлекеттик кепилдиктер жөнүндө» Мыйзамына ылайык жүргүзүлгөн. Ал эми 2016-жылдан тартып (2016-жылдын 30-сентябры, № 518) Кыргыз Республикасына көчүп келүүчү этникалык кыргыздарга жана кайрылмандарга көмөк көрсөтүү боюнча 2017-2022-жылдарга Кыргыз Республикасынын Өкмөтүнүн «Кайрылман» программасы иштелип чыгып, бекитилген.

Ошондой эле, 2016-2017- жылдары Афганистан Ислам республикасынын Кичи жана Чоң Памир чөлкөмдөрүндө жашаган этникалык кыргыздарга гуманитардык жардам көрсөтүү максатында КР Өкмөтүнүн 2016-жылдын 2- сентябрындагы № 391 жана

7.09.2017-жылдагы № 392-р буйруктары чыгарылган. Бул буйруктун алкагында 19 млн сомго гуманитардык жардам уюштурулган. Ага зарыл керектелүүчү товарлар, азык-түлүк, жылуу кийимдер, металлдан жасалган боз үйлөр, дары-дармектер ж.б. кирген. 300дөн ашуун этникалык кыргыздар комплекстүү медициналык текшерүүдөн өтүп, тиешелүү дары-дармектери берилген.²⁶

2016-2017-жылдары КР ӨК Мамлекеттик миграция кызматы 2529 этникалык кыргызга кайрылман макамын берген (2016-ж. – 1023 адам, 2017-ж. – 1506 адам). 7500 дөн ашык адамга тиешелүү кеп-кеңештер берилген. Белгилеп кетчү маанилүү жагдай: Кыргыз Республикасынын Эмгек, миграция жана жаштар иштери боюнча министрлигин КР ӨК Мамлекеттик миграция кызматына кайра уюштурууда ал аймактык бөлүмдөрдөн ажыратылып калган. Бул КР ӨК ММК 2016-жыл үчүн отчетунун авторлорунун пикиринде кайрылман күбөлүктөрүнүн аз санда берилишинин себеби болуп саналат. Азыркы убакта көчүп келген этникалык кыргыздардын пенсия жана социалдык жөлөкпүлдарды алуу маселелери акырына чейин чечиле элек.

Диаграмма 13: 2010-2016-жж. «Кайрылман» күбөлүктөрүн алгандардын саны, облустар боюнча (адам)

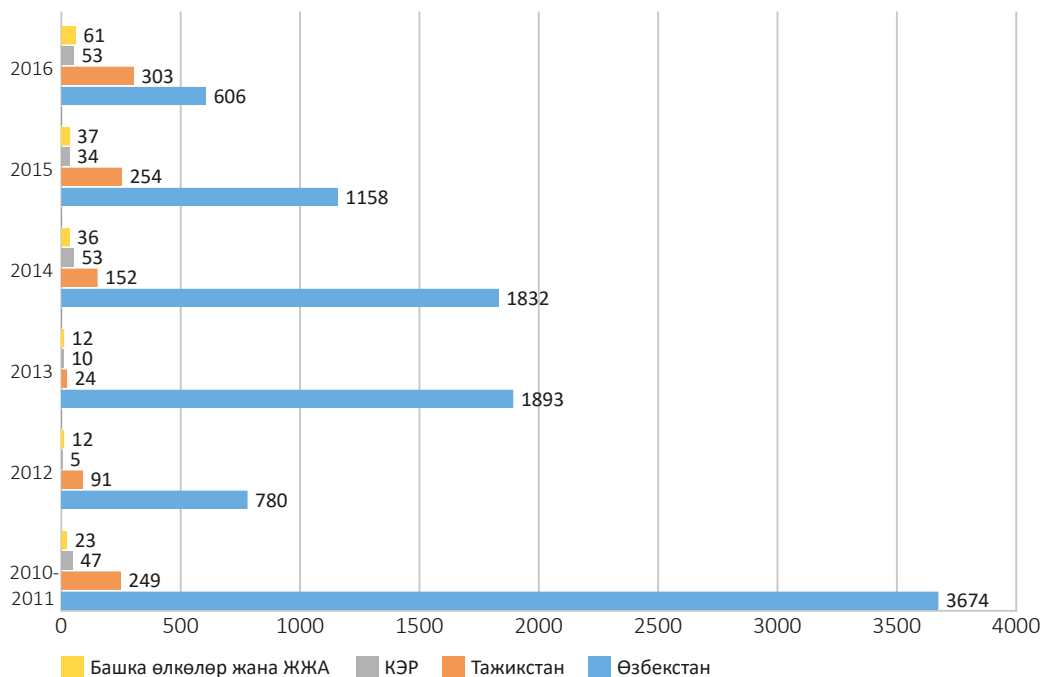

Мурдагы жылдардай эле көпчүлүк кайрылмандар Өзбекстан, Тажикстан жана Кытайдан келишет, алардын басымдуу көпчүлүгү Чүй, Жалал-Абад, Баткен облустарында жана Бишкек шаарында отурукташып калат. Калкты жана жарандык абалдын актыларын каттоо департаментинин маалыматы боюнча 2016-жылдын башынан бери 4870 этникалык кыргыз Кыргыз Республикасынын жарандыгын алышты. 439 кайрылман үй-бүлөлөрү жөлөкпүл алышат, ал эми 443 кайрылман пенсия алат. Жергиликтүү өз

26 КР ӨК ММК 2016-2017-жж. отчеттору, жайгашкан жери: <http://ssm.gov.kg/отчеты/>

алдынча башкаруу органдары 1394 этникалык кыргызга жер тилкелерин бөлүп беришкен, АЖФ жерлеринен 423 адам ижарага алган. Жыл башынан бери 22 163 «кайрылман» статусу бар этникалык кыргыз медициналык жардам алды. 771 адам жогорку окуу жайларында билим алып жатат, алардын 47си - бюджеттик негизде окушат. Жумушка орноштуруу кызматтарына жумуш издеген 426 кайрылман кайрылган, алардын 70и жумушка орношту.

Диаграмма 14: Кыргызстанга келип жаткан этникалык кыргыздар чыккан негизги өлкөлөр (адам)

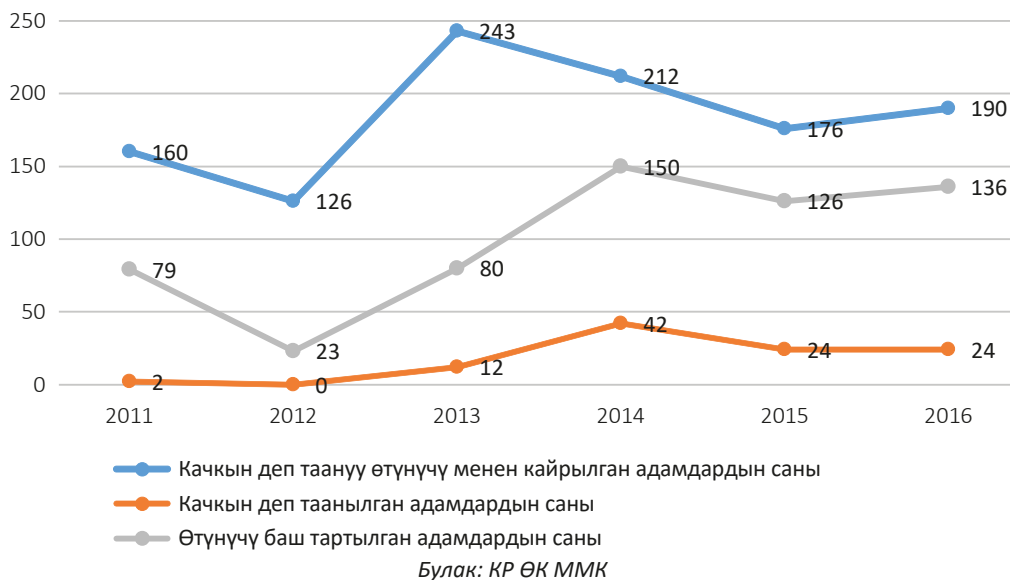

Кыргызстан 1996-жылы БУУнун 1951-жылдагы «Качкындар макамы жөнүндө» Конвенциясына жана анын 1967-жылдагы протоколуна кошулган. Муну менен өлкө өзүнө баш паанек издеген адамдар жана качкындар менен иштөө боюнча эл аралык милдеттерди алган. КР ӨК ММК Кыргыз Республикасынын качкындар боюнча мыйзамдарын аткаруучу орган болуп саналат.

Каралып жаткан мезгил ичинде (2011-2016-жылдар) Кыргыз Республикасына келип жаткан качкындар чыккан негизги өлкө - Афганистан болгон. КР ӨК ММК маалыматы боюнча бул өлкөдөн келген баш паанек издеген адамдардын көпчүлүгүнө Кыргызстан качкын макамын берүүдөн баш тарткан: беш жыл ичинде качкын катары таануу жөнүндө өтүнүч менен кайрылган 657 адамдын 24үнө гана мындай макам берилген.

Диаграмма 15: 2011-2016- жылдарда БИА Кыргыз Республикасына келүүсү жана качкын деп таанылуусу (адам)

А 2.1: Жумушка орношуу максатында иммиграция

Кыргыз Республикасында чет өлкөлүк жумушчу күчтөрүн тартуу процессин жөнгө салуу республикадагы аракеттеги улуттук жана эл аралык мыйзамдардын негизинде жүргүзүлөт. Улуттук мыйзамдарга ылайык, чет өлкөлүк жарандар иштөөгө алынган уруксаттын негизинде эмгек ишмердүүлүгүн жүргүзө алышат. Ошол эле учурда жумуш берүүчүлөргө дагы чет өлкөлүк жумушчу күчтөрүн тартууга тиешелүү уруксат жана чет өлкөлүк жумушчу күчтөрүн тартууга квота алуу керек. Чет өлкөлүк жумушчу күчтөрүн тартууга квота Кыргыз Республикасынын ички эмгек рыногундагы кырдаалга байланыштуу жана Кыргыз Республикасынын Өкмөтү тарабынан аныкталат.²⁷

Кыргызстанда чет өлкөлүк жарандардын эмгек ишмердүүлүгүн жүргүзүү тартиби жөнүндөгү Жобого ылайык чет өлкөлүк жумушчу күчтөрүн тартууга уруксат берүүнүн жана иштөөгө уруксат берүүнүн милдеттүү тартиби Кыргыз Республикасынын мыйзамдарына ылайык

- Расмий түрдө качкын деп таанылган;
- Кыргыз Республикасында туруктуу жашап турууга уруксаты бар;
- Кыргыз Республикасынын аймагында саясий баш паанек алган адамдарга колдонулбайт.

Бул тартип ошондой эле төмөнкү чет өлкөлүк жарандарга колдонулбайт:

²⁷ Кыргыз Республикасынын аймагында чет өлкөлүк жарандардын жана жарандыгы жок адамдардын эмгек ишмердигин жүзөгө ашыруу тартиби жөнүндө жобо, Кыргыз Республикасынын Өкмөтүнүн 2006-жылдын 8-сентябрындагы № 639 токтому менен бекитилген, КР Юстиция министрлиги, жайгашкан жери: <http://cbd.minjust.gov.kg/act/view/ky-kg/57780>

- Чет өлкөлүк юридикалык жактар жеткирип берүүчү технологиялык жабдуулардын монтажын (шеф-монтажын) жүргүзүү үчүн жөнөтүлгөн кызматкерлерге;
- Кыргызстандын билим берүү мекемелеринин программаларынын алкагында өндүрүштүк такшалуудан өтүп жаткан жана каникул убагында иштеп жаткан студенттерге;
- Кыргыз Республикасында аккредитацияланган дипломатиялык өкүлчүлүктөрдө жана консулдук мекемелерде, ошондой эле Кыргыз Республикасынын аймагында дипломатиялык макамы бар уюмдарда иштеген адамдарга;
- Кыргыз Республикасында аккредитацияланган кабарчыларга жана журналисттерге;
- Кыргыз Республикасынын башка өлкөлөр менен мамлекет аралык жана өкмөттөр аралык макулдашууларынын негизинде жумушка орношуунун башка тартиби белгиленген адамдарга.²⁸

Каралып жаткан мезгил ичинде профилдик мамлекеттик органдар Кыргыз Республикасынын аймагында чет өлкөлүк жарандардын жана жарандыгы жок адамдардын эмгек ишмердигин жүзөгө ашыруу тартиби жөнүндө жобого бир катар өзгөртүүлөрдү сунушташты: 2015-жылы эле ал убакта иштеп жаткан КР Эмгек, миграция жана жаштар министрлиги Жобого техникалык оңдоолорду жана III бөлүккө «Жогорку квалификациялуу чет өлкөлүк жарандардын эмгек ишмердигин жүргүзүү тартибин» кошуп толуктоону сунушташкан.²⁹ Андан тышкары, 2016-жылы мамлекеттик кызматтарды көрсөтүүнүн жеткиликтүүлүгү, ачык-айкындыгы жана аткаруу мөөнөтүн кыскартуу үчүн жана мыйзамдарга шайкеш келтирүү үчүн КР ӨК ММК Кыргыз Республикасынын аймагында чет өлкөлүк жарандардын жана жарандыгы жок адамдардын эмгек ишмердигин жүзөгө ашыруу тартиби жөнүндө жобонун жаңы редакциясын иштеп чыгып, коомдук талкуу үчүн КР Өкмөтүнүн расмий сайтына жайгаштырды. Долбоордо миграция тармагында ыйгарым укуктуу орган берген уруксат документтеринин бирөөнү – жумуш берүүчүгө чет өлкөлүк жумушчу күчтөрдү тартуу жана колдонууга берилүүчү уруксатты алып таштоо сунушталган.³⁰

Бирок практикада бул өзгөртүүлөр кабыл алынган эмес. Жалгыз жаңылык - жумуш берүүчүгө чет өлкөлүк жумушчу күчтөрдү тартуу жана колдонууга берилүүчү уруксатты берүү өтүнүчүн карап чыгуу мамлекеттик кызматын көрсөтүүдө өз ара аракеттенүү жана түз байланышты кыскартуу менен коррупциялык элементтерге каршы күрөшүү жана оптималдаштыруу максатында КР ӨК ММК 2018-жылдын башынан тартып электрондук санариптик колтамганы колдонуу менен документтерди электрондук кабыл алуу тутумун ишке киргизди.³¹

2015–жылдан бери белгиленген квоталардан көрүнүп тургандай КР эмгек рыногу чет өлкөлүк мигранттар үчүн 2000 адамга кеңейген, ошондой эле өлкөнүн экономикалык

---

28 Ошол эле жакта

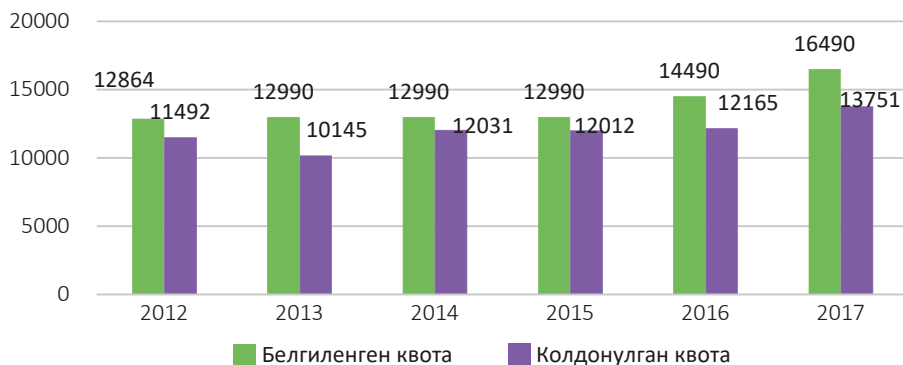
29 Эмгек, миграция жана жаштар министрлиги ЧУА долбоорун коомдук талкууга алып чыгат, жайгашкан жери: КР Өкмөтүнүн расмий сайты, <http://www.gov.kg/?p=55094&lang=ru>

30 2016-жылы Кыргызстанда 14490 чет өлкөлүк жаран үчүн эмгек квотасы белгиленди, ИА Кактус-Медиа, 10/03/2016, жайгашкан жери: https://kaktus.media/doc/334626_v_2016_gody_v_kyrgyzstane_ystanovlena_trydovaia_kvota_dlia_14_490_inostrancev.html

31 Чет өлкөлүк жумушчу күчтөрдү тартууга уруксат алуу, КР ӨК Мамлекеттик миграция кызматынын расмий сайты, жайгашкан жери: <http://ssm.gov.kg/услуги-населению/трудоустройство-файл/>

секторлору менен тармактарынын ортосундагы сандык көрсөткүчтөр социалдык-экономикалык керектөөлөргө жараша кайра бөлүштүрүлгөн.

Диаграмма 16: КР Өкмөтү белгилеген квота жана КР аймагында эмгек ишмердигин жүргүзгөн чет өлкөлүк жарандардын саны 2012-жылдан 2017-жылдын сентябрына чейин.³² (адам)

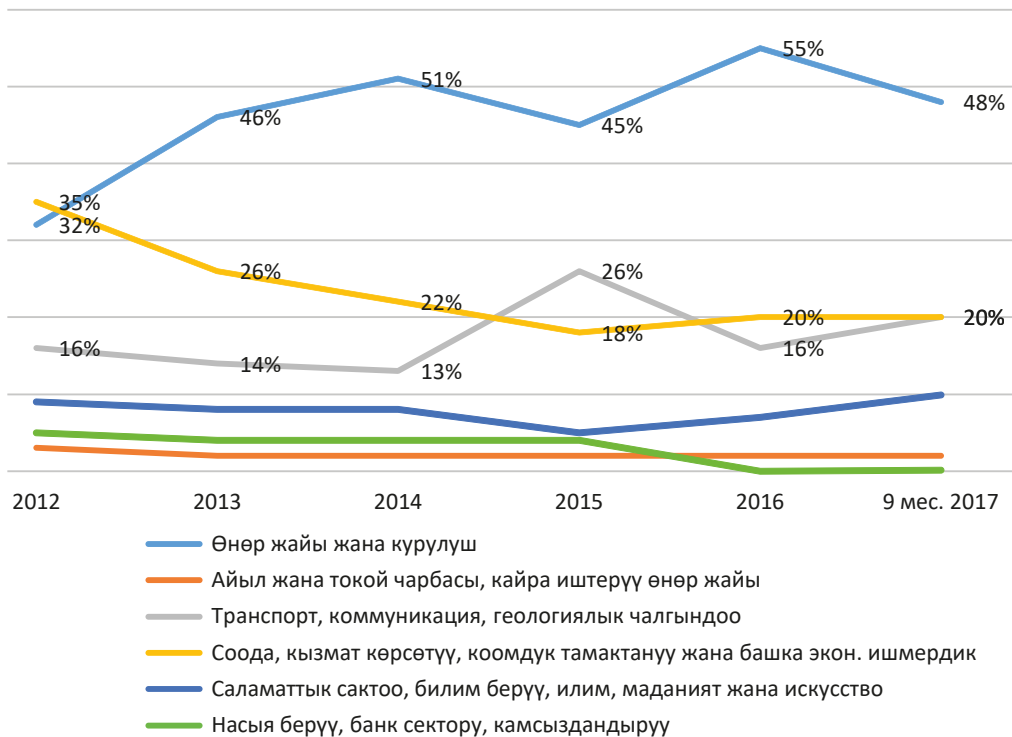

Булак: КР ӨК ММК, КР ЮМ

Төмөндөгү диаграмма 2012-жылдан 2017-жылга чейинки мезгилде чет өлкөлүк жумушчу күчтөрдү колдонууну экономика тармактары боюнча көрсөтөт. Диаграммадан көрүнүп тургандай, 2012-жылдан тартып чет өлкөлүк жумушчу күчтөрдү өнөр жай жана курулуш тармактарына тартуу өскөн, ошол эле жылдан чет өлкөлүк эмгекчи мигранттарынын соода, кызмат көрсөтүү жана банк секторунда катышуусу акырындап төмөндөгөн. Бул өсүш жолдорду оңдоо жана башка стратегиялык улуттук объектилерди куруу боюнча өкмөттөр аралык контракттарды ишке ашыруу үчүн чет өлкөлүк кызматкерлерди тартуу менен түшүндүрүлөт. КР ӨК ММК маалыматтарына ылайык, чет өлкөлүк жарандардын көпчүлүгү Бишкек ш., Чүй жана Жалал-Абад облустарына тартылган.

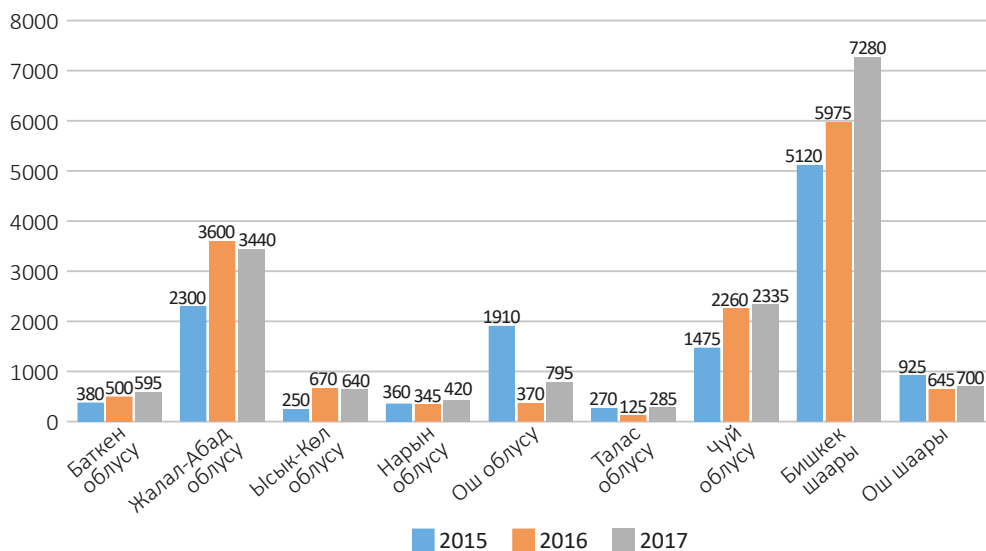
32 КР ӨК ММК жана КР Юстиция министрлигинин маалыматтары

Диаграмма 17: Эмгек квотасынын экономика тармактары боюнча бөлүнүшү (%)

Булак: КР ӨК ММК

Диаграмма 18: Эмгек квотасынын Кыргыз Республикасынын аймактары боюнча бөлүнүшү (адам)

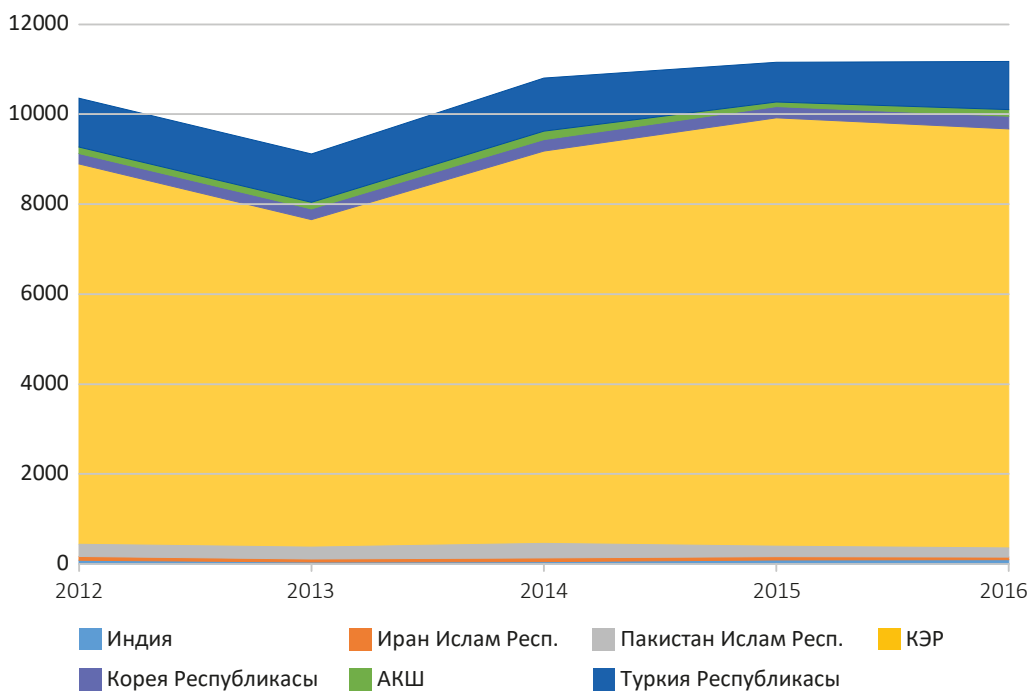
Булак: КР ӨК ММК, КР Юстиция министрлиги

Ошондой эле белгилей кетчү маанилүү жагдай - акыркы үч жыл ичинде өлкөнүн экономикасынын төмөнкү тармактарына көпчүлүк чет өлкөлүк жарандар тартылган:

- Өнөр жайы, транспорт, коммуникациялар жана курулуш;
- Энергетика, геологиялык чалгындоо жана тоо-кен өнөр жайы.

Кыргызстанда эмгек ишмердигин жүргүзүү укугуна уруксат алган чет өлкөлүк эмгекчилердин жарандыгын алып көрсөк, 80 мамлекеттин жарандары бар экен. Алардын көпчүлүгүн Кытай Эл республикасынын жарандары түзөт. Көп учурларда алар КЭРдин Кыргызстандагы инвестициялык долбоорлорунда эмгектенишет. Белгилей кетүүчү маанилүү жагдай - Кыргыз Республикасы ЕАЭБга киргенге чейин эмгек ишмердигине уруксат алган Россия Федерациясынын жарандары бул тизмеде биринчи ондукка кирчү. Ал эми ЕАЭБ эмгекчилери үчүн артыкчылыктар иштей баштагандан бери Россия жарандарына иштөөгө уруксат тариздөө талап кылынбайт.

Диаграмма 19: Эмгектенип жаткан чет өлкөлүк кызматкерлердин жарандыгы (адам)

Булак: КР ӨК ММК

Квоталар жана иштөөгө уруксат берүү мамлекеттин бюджетине олуттуу сумма алып келет. Эгерде 2013-жылы уруксат документтерин берүүдөн өлкө бюджетине 46,3 млн сом түшсө, 2016- жана 2017-жылдары 51,8 жана 55,3 млн сом түшкөн. КР аймагына ЧЖК тартуу укугун сурап кайрылган юридикалык жана жеке жактардын, ошондой эле Кыргызстандын окуу жайларында иштеген КР жарандары 71,2 миң адамды түздү, алардын ичинде жаңы түзүлгөн жана биринчи жолу кайрылган ишканалар жана мекемелер (470) жергиликтүү жарандар үчүн кошумча 2130 жумуш ордун түздү. 2016-жылдын 9 айына салыштырганда өсүш 2,1 эсе болду (830 дан 1752 адамга чейин). Бирин-

чи жолу кайрылган юридикалык жана жеке жактардын олуттуу өсүшү 2017-жылдан тартып КР ТИМ Консулдук кызмат департаменти чет өлкөлүк жарандар үчүн визаларды берүү жана узартууну тартипке келтиргендиги менен түшүндүрүлөт.³³

ОЭСР жүргүзгөн изилдөөгө ылайык иммигранттардын улуттук эмгек рыногуна интеграцияланышы бир кылка мүнөздөлбөйт. Бир жагынан, жумушчу күчтөрдөгү иммигранттардын үлүшү аз. Экинчиден, эмгек рыногунун деформализациясы калктын эки категориясында (жергиликтүү жана келгин) жалданма кызматкерлердин үлүшүнүн кыскарышы катары каралганына карабай, жалданма кызматкерлердин ичинде иммигранттардын пайызы жогорураак. Иммигранттардын орточо эмгек кирешеси дагы жогору. Бир жагынан бул алардын иштетүү өнөр жайында топтолгону жана эң аз бөлүгү айыл чарбасында экени менен түшүндүрүлөт.³⁴ Ошондой эле иммигранттардын концентрациясы жогору болушу жергиликтүү калктын эмгек рыногундагы абалын начарлатууга алып келбейт. Эмгекке жарамдуу калктын ичинде эмгек рыногунун иммигранттар көп иштеген сегменттеринде иштеген жергиликтүү калктын үлүшү башка сегменттердеги көрсөткүчтөрдөн айырмаланбайт, же кээде алардан ашык. Изилдөөнүн натыйжасына ылайык туруктуу эмес жумуш менен камсыздоо жана акы төлөнүүчү жумушка орношуу, ошондой эле айлык акысынын деңгээлинде иммигранттардын концентрациясы таасир бере турган тутумдук айырмалар жок.³⁵

А 2.2: Билим алуу максатындагы иммиграция

2012-жылы Азия өнүктүрүү банкынын Кыргыз Республикасы менен Өнөктөштүк стратегиясын иштеп чыгууда АӨБ эксперттери КР билим берүү секторундагы негизги көйгөйдү белгилешкен: эскирген, экономикалык натыйжасы жок, туруксуз жана сапатсыз, кесиптик билим берүү мекемелери (КБМ) фрагментацияланган жана керектөөлөргө реакция жасоого жөндөмсүз болгон билим берүү тутуму, ошондой эле рынок менен жеке сектордун талаптарынан четте калган төмөнкү сапаттагы жогорку билим берүү. Бул көйгөйдүн себептери болуп төмөнкүлөр аталган: ресурстардын жетишсиздиги жана чабал башкаруу, эскирген жана ийкемсиз окутуу программалары, жеке сектор менен начар өнөктөштүк, эскирген материалдык-техникалык база жана окутуу реурстары, окутуунун төмөнкү сапаты, ошондой эле жетишүү жана адилет мамиле маселелери.³⁶ Бул көйгөйлөр бүгүнкү күнү дагы актуалдуу бойдон калууда.

Белгилей кетчү маанилүү жагдай, Кыргыз Республикасы – ЕАЭБдагы Болон процессинин мүчөсү болбогон жалгыз мамлекет. Бул Европа биримдигинин тажрыйбасын колдонууга мүмкүнчүлүк бере турган ЕАЭБ бирдиктүү билим берүү мейкиндигин түзүүнү татаалдантат.³⁷

33 КР Өкмөтүнө караштуу ММК отчету

34 Бул изилдөөдө колдонулган “иммигрант” деген түшүнүк чет өлкөдө төрөлгөн жана азыркы тапта Кыргызстанда жашаган адамды билдирет. Бул изилдөөдө анын жарандык таандыгы роль ойнобойт.

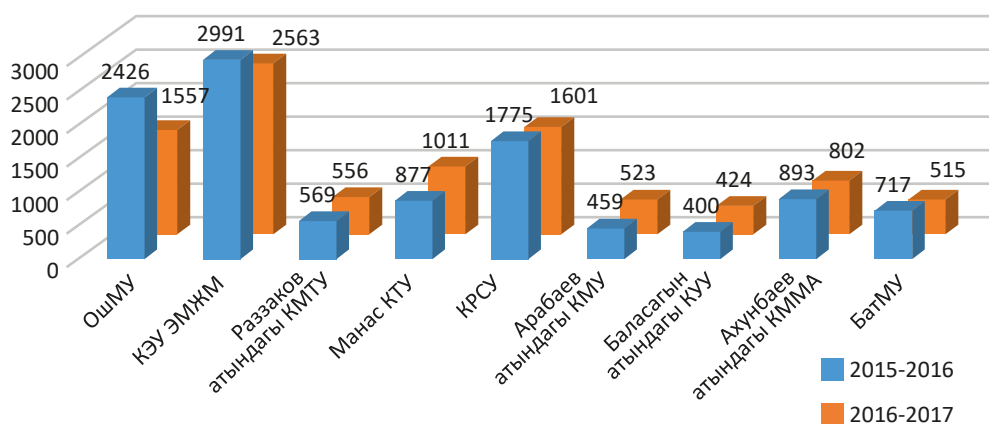
35 *Иммигранттардын Кыргызстандын экономикасына салымы*, ОЭСР/МОТ, 2017

36 *Секторго баа берүү (Кыскача сереп): Билим берүү, өлкө менен өнөктөштүк стратегиясы*: Кыргыз Республикасы, 2013–2017, АӨБ, жайгашкан жери: <https://www.adb.org/sites/default/files/linked-documents/cps-kgz-2013-2017-ssa-01-ru.pdf>

37 *Миграция тармагындагы процесстер жана евразиялык интеграциянын перспективалары: аймактардын тажрыйбасы*, Аналитикалык кабарлар № 19 (676), РФ Федералдык жыйынынын Федерация Кеңешинин Аппаратынын Аналитикалык башкармалыгы, 2017, жайгашкан жери: <http://council.gov.ru/media/files/YGXXO4dC4P9FzpdRdYpa6pQlkaZFzPA.pdf>

Кыргыз статистикасынын маалыматтары көрсөткөндөй, 2005-2006-окуу жылына чейин чет өлкөлүк студенттердин саны жогорулоо тенденциясына ээ болгон, бул мезгилде чет өлкөлүк студенттердин саны 27325 адам болуп, максималдуу чегине жеткен. 2007-жылдан тартып чет өлкөлүк студенттердин саны олуттуу азая баштаган. Бул негизинен өзбекстандык студенттердин эсебинен десек болот. Себеби, эки өлкөнүн мамилелери чыңалып турган. Ал эми 2010-жылдагы төмөндөө Кыргызстандын түштүгүндөгү июнь окуялары жана анын натыйжасында Ош шаарындагы Кыргыз-Өзбек университетинин макамы белгисиз болгону менен байланыштуу. Ошол эле учурда индиялык студенттердин санынын өсүү тенденциясы байкалат, бүгүнкү күнү алар Кыргызстандагы чет өлкөлүк студенттердин саны эң көп бөлүгүн түзүшөт (4745 адам).

Диаграмма 20: КР ЖОЖдорундагы чет өлкөлүк студенттердин саны (адам)

Булак: КР Билим берүү жана илим министрлиги

2016-2017-окуу жылында Кыргызстандын жождорундагы чет өлкөлүк студенттердин саны, КР УСК маалыматы боюнча, 14714 адамды түзгөн, бул 2015-2016-жылга салыштырмалуу бир аз көбүрөөк (179 адамга). Бирок бул айырма 2016-окуу жылында жаңы студенттердин тапшырганына байланыштуу болушу мүмкүн. Чет өлкөлүк студенттер, негизинен, Бишкек жана Ош шаарларында топтолушкан. Өкмөттүн эсеби боюнча өлкөнүн бюджетине жылына 50 миллион доллардан ашык киреше түшөт.

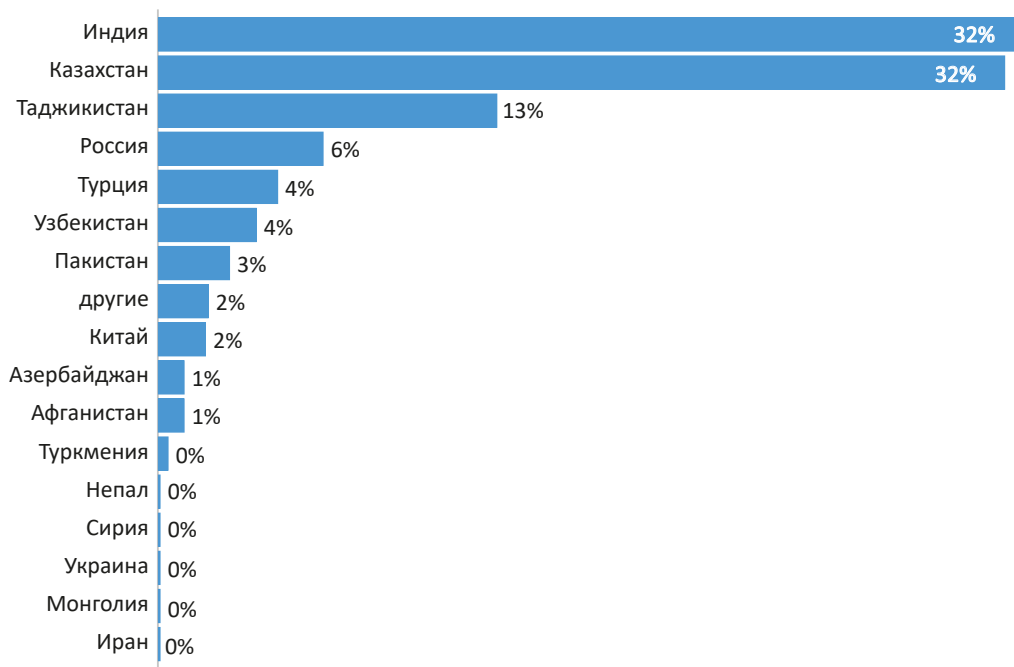
КР Билим берүү жана илим министрлигинин эки жылга берилген маалыматтарына ылайык (2016-2017 - о.ж., 2017-2018 - о.ж.), Кыргызстандын чет өлкөлүк жарандар кызыккан жождорунун «бешилтигин» түзүүгө болот.

2016-ж.: (1) КЭУ ЭМЖМ – 2563 адам, (2) КРСУ – 1601 адам, (3) ОшМУ – 1557 адам, (4) Манас КТУ – 1011 адам, (5) И.Ахунбаев атындагы КММА – 802 адам.

2017-ж.: (1) International School of Medicine – 2991 адам, (2) ОшМУ – 2426 адам, (3) КРСУ – 1775 адам, (4) И.Ахунбаев атындагы КММА – 893 адам, (5) Манас КТУ – 877 адам.

2016-2017-жж. жана 2017-2018-жж. окуу мезгилдериндеги чыккан өлкөлөрү боюнча алып караганда, акыркы 5 жылда биринчи орундагы 5 өлкө өзгөргөн эмес: Индия, Казакстан, Тажикстан, Россия, Түркия. Студенттердин санынын өзгөрүү динамикасы гана байкалат. Европадан жана араб өлкөлөрүнөн келген студенттердин саны баарынан аз.

Диаграмма 21: 2016-2017-окуу жылындагы чет өлкөлүк студенттердин саны, өлкөлөр боюнча

Булак: КР УСК маалыматтары

Чет өлкөлүк студенттердин, өзгөчө индиялык студенттердин арасында эң популярдуу окуу багыты болуп медициналык багыт саналат. Кыргызстанга чет өлкөлүк студенттерди тарткан факторлордун ичинен төмөнкүлөрдү бөлүп көрсөтүүгө болот:

- окутуу баасынын төмөндүгү (чыккан өлкөнүн стандарттары боюнча);
- окуу процессине талаптар жогору эмес (Кыргызстандын билим берүү тармагындагы имиджине терс таасирин тийгизиши мүмкүн);
- өз өлкөсүнө караганда өтүү оңой;
- орус тилинде окуу мүмкүнчүлүгү (өзгөчө КЭР, Түркия жарандары үчүн кызыктуу учурда);
- географиялык жакындыгы;
- тил, маданият окшоштуктары (өзгөчө түрк жарандары үчүн);
- диплом алуунун коррупциялык факторлору.

Бирок, белгилеп кетүүчү маанилүү жагдай болуп көп учурда чет өлкөлүк студенттердин (негизинен эркектер) укук коргоо органдары тарабынан опузалоо фактыларына дуушар болушу эсептелет. Мисалы, Мырзайым Жаныбек кызы 2016-жылы Ошто өткөргөн изилдөөдө сурамжыланган индиялык 50 студенттин экөө гана милиция тарабынан опузалоого дуушар болгон эмес.³⁸

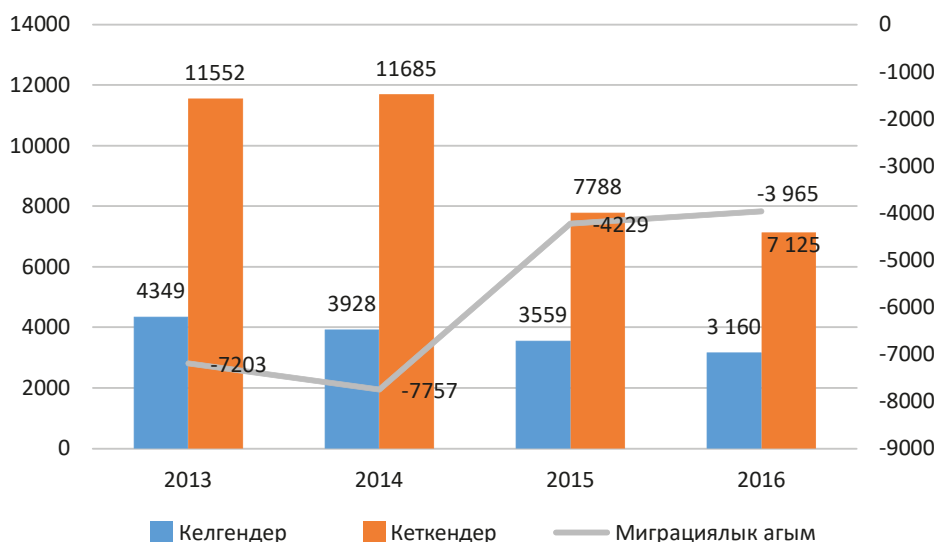
³⁸ Мырзайым Жаныбек кызы, *Кыргызча сүйлөшүп алабыз*, (Бишкек, 2017), жайгашкан жери: <https://cabar.asia/ru/studenty-iz-indii-o-vymogatelstvah-militsionerov/>

А.3 МОДУЛУ: ЭМИГРАЦИЯ

Миграция - көз карандысыз (эгемендүү) Кыргызстанга мүнөздүү маанилүү процесс болуп калды. Бүгүнкү күндө мекендештерибиздин болжол менен бир миллионго жакыны – 20%ы же ар бир бешинчи адам эрктүү түрдө же кандайдыр бир кырдаалдарга байланыштуу тышкы же ички мигранттар катары өзүнүн жашаган жерин башка аймакка которгон. Буга бир нечелеген себептер бар, алардын негизгилери болуп: экономиканын жакырданышына байланыштуу экономикалык кырдаал, жапырт жумушсуздук, өлкөнүн калк жыш жайгашкан түштүк аймактарында иштетиле турган жерлердин тартыштыгы, ошондой эле ар кандай жаратылыш кырсыктары (мисалы, малды көп жаюу жана жайыттарга оордуктардын келишинен жер көчкүнүн болушу) эсептелет. Ошол эле мезгилде эмгек рыногунун өсүшү жана Россия менен Казакстанда эмгек акылардын жогору болушу да мигранттарды өзүнө тартуучу негизги факторлор болуп калууда. Антрополог Насритдиновдун пикири боюнча, алгачкы мигранттар өз айыл-кыштактарын калтырып кеткенге чейин жашоочулардын жашоо деңгээли бирдей – жакыр болушу ыктымал. Алардын ичинен бир үй-бүлө өз балдарын башка аймактарга жөнөтүп, ал балдары ийгиликтүү иштеп, үйүндөгүлөргө акча-каражат сала баштайт да, бул үй-бүлө жеткиликтүү жашай баштайт – үй курушат же унаа алышат. Ошентип, экономикалык абалдагы алгачкы ири айырмачылык орун алат, анын натыйжасында алгачкы мигранттардан үлгү алып, башка үй-бүлөлөр да өз балдарын ар кайсы аймактарга жөнөтө башташат. Андан ары салттык кландык жашоо образына байланыштуу кыргыздарга мүнөздүү болгон топтук ойлонуу логикасы иштелип чыгат. Тактап айтканда, эми элдер башка аймактарга кетүү керекпи жана ал үчүн кандайдыр бир жөндөмү бар же жок экендиги тууралуу ойлонуп да койбостон, бири-бирин туурап кете башташат.³⁹

Диаграмма 22: калкынын тышкы миграция боюнча динамикасы (адам)

Булак: КР УСК

КР УСК статистикалык эсеп талону боюнча маалыматтарды каттоо жана биротоло чыгып кетүү барагына түшүрөт, т.а. катталуу фактысын каттайт. Жогоруда жарандардын

³⁹ Nasritdinov, E., *Pros and Cons of Migration in Kyrgyzstan*, Academia.edu platform, жайгашкан жери: https://www.academia.edu/4371887/Migration_in_Kyrgyzstan_-_Pros_and_Cons

туруктуу жашоо жайларын алмаштыруу боюнча эсептик көрсөткүчтөр чагылдырылган. КР МЧК маалыматтарына таянсак, 2013-жылы мамлекеттик чектин өткөрүү пункттары аркылуу катталып, башка аймактарга кеткендердин жалпы санынын (7874772) 44%ы (3502060) кыргыздарды түзгөн, ал эми 2014-жылы жалпысы 7689457 адам кетсе, анын 46,5%ы же 3580992си кыргыздар, 2015-жылы 7922742 адам чет аймактарга кетсе, 45%ы же 3598184тү кыргыздар, 2016-жылы чет жактарга кеткен 9592667 адамдын 53%ы же 5131016сы кыргыздар болушкан. Элдин 85%ы чет аймактарга өзүнүн жеке кызыкчылыгы боюнча кетип жаткандыктарын көрсөтүшкөн.

Таблица 4: КРнын чет аймактарга чыгып кеткен жарандары улуту боюнча (адам)

	2013	2014	2015	2016
Жалпысы:	11 552	11 685	7 788	7 125
Анын ичинде				
кыргыздар	3 877	3 564	2 142	1 818
орустар	4 494	4 811	3 385	3 128
өзбектер	877	1 054	626	681
башкалар	2304	2256	1635	1498

Булак: КР УСК

Кыргыздар менен катар мамлекеттик чектин аймагынан тышкары кеткен орустар менен өзбектер да белгилүү бир үлүштү түзүшөт. Бирок миграциянын анык масштабы тууралуу мамлекеттик башкаруу органдарында азырынча так статистикалык маалымат жок.⁴⁰

Таблица 5: 2018-жылы өлкөдөн чыгып, барган өлкөлөрүндө миграциялык эсепке алынган Кыргыз Республикасынын жарандарынын саны (адам)

Россия	640 000
Казакстан	35 000
Түрция	30 000
АКШ	15 000
Италия	5 500
Корея	5 000
Германия	5 000
БАЭ	3 000
Улуу Британия	2 000

Булак: КР Өкмөтүнүн алдындагы ММК

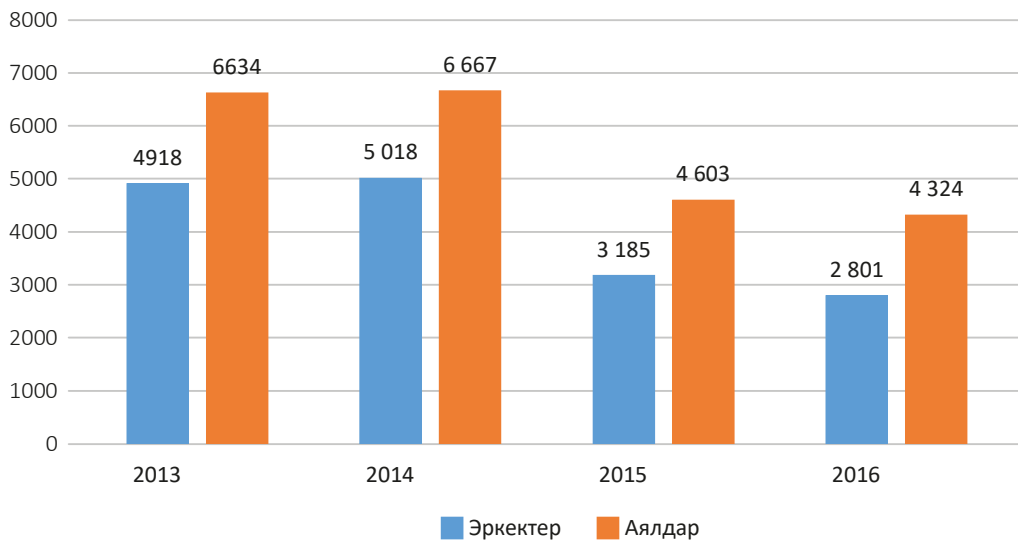
2015-жылдын ортосунда Кыргыз Республикасынын, Тажикстандын жана Өзбекстандын – калкынын саны 45 миллиондон төмөн болуп жана бири да Россия менен чектешпеген мамлекеттердин - жарандары Россия Федерациясында расмий түрдө катталган 11 миллион чет элдик жарандын үчтөн бир бөлүгүн түзүшкөн. Ушундай эле

40 Эргешбаев, У.Ж., Б.Т. Максимова, С.Е. Ешенова, *Кыргызстандын калкынын азыркы миграциясы жана анын социалдык-экономикалык кесепеттери*, вестник КРСУ, (Бишкек, 2016), жайгашкан жери: <https://www.krsu.edu.kg/vestnik/2016/v2/a26.pdf>

абал Казакстан мамлекетинде да байкалат, т.а. Казакстанда катталган чет элдик жарандардын басымдуу бөлүгү жогорудагы үч мамлекеттин үлүшүнө туура келет.⁴¹

Россияда 2016-жылы - 826 640, 2017-жылы – 879 575 КР жараны миграциялык эсепке киргизилген. Кыргыз Республикасынан Россиянын аймагына барган жарандардын саны 2013-жылы – 30338 адамды, 2014-жылы – 28543 адамды, 2015-жылы – 26045 адамды түзгөн.⁴²

Диаграмма 23: Тышкы мигранттардын жынысы боюнча бөлүнүшү (адам)

Булак : КР МСК

Мында миграциялык агым негизинен ал-күчкө толуп турган эркек адамдардан турганына карабастан, мигранттардын арасында аялдардын саны да өстү. Азыркы учурда Россиядагы кыргыз мигранттарынын 40%га жакынын аялдар түзүшөт, бул учурда тажик жана өзбек мигранттарынын ар биринин 20%дан төмөнүрөөк бөлүгү гана аялдардын үлүшүнө туура келет. Аялдар миграцияны үй-бүлөлүк бирдиктүү ишкердик деп эсептешет жана бул үчүн мыкты каржылык мүмкүнчүлүктөр болушу керек деген ойдо. Натыйжада, алар миграциялык долбоорду иштеп чыгууда жигердүүрөк болушууда, ал эмес аны жетектеп да калышууда. Айрым учурда, “аялдар ишенимдүүрөөк жана акча каражатын көбүрөөк салуучу катары эсептелип”, аялдын миграцияга кетүү, ал эми эркек адамдын үйдө калуу чечими кабыл алынууда. Мүрүн ата-энелер эч качан кыздарынан жардам күткөн эмес, ал эми азыркы убакта кыздардын 30%ы ата-энелерге материалдык колдоо көрсөтүшүүдө.

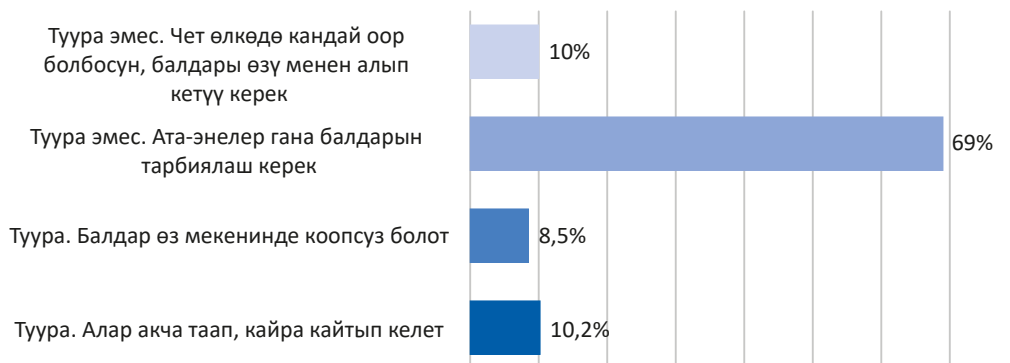
Миграциялык агымдардын феминизациясы менен мигранттар тарабынан өлкө аймагында калтырылган балдардын саны да жогорулаган. Мындай балдар “көрүнбөс” категориясына кирүү коркунучунда калуу менен, медициналык тейлөөдөн жана билим

41 Борбордук Азиядагы эмгек миграциясы, акчалай которуулар жана адам өнүгүүсү, Борбордук Азия өлкөлөрү үчүн адам өнүгүүсү үчүн аналитикалык кыскача катарды сериясы, БУУӨП, (2015)

42 Суринов, А. (под ред.), Россия сандарда, Мамлекеттик статистика федералдык кызматы, (Москва, 2016), жайгашкан жери: http://www.gks.ru/free_doc/doc_2016/rusfig/rus16.pdf

берүүдөн четте калуу, ошондой эле кыйноолорго жана сексуалдык зомбулукка учуроо коркунучунун алдында калууда. Россияда өлкө аймагына экинчи ирет жарандардын кирүүсүнө тыюу салган маалымат базаны түзүүнүн натыйжасында, улам барган сайын балдар Россияга жөнөтүлүүдө, алсак, буга үй-бүлөнүн үлүү мүчөлөрүнүн жогорудагы маалымат базасына кирип калышы себепчи болууда. Азыркы убакка чейин эле жогорудагы ойлондурган маалыматты жокко чыгаруу же ырастоо үчүн расмий маалыматтар жок.⁴³ М-репорт⁴⁴ долбоорунун алкагында мигранттардын балдарына байланыштуу сурамжылоо жүргүзүлгөн.

Диаграмма 24: «Ата-энелердин миграцияга кетип, балдарын калтырып коюшуна көз карашың» деген суроого жооптор

Булак: М-репорт

Респонденттердин жоопторунун ичинде “ата-энелер балдары менен өз Ата Мекенинде болсо жакшы болмок, бирок жумушсуздук аларды акча каражатын табуу үчүн чет аймактарга кетүүгө мажбурлап жатат”, “КРде деле иштеп тапса болот”, “балдарды ишенимдүү адамдарга калтыруу керек” деген варианттар да айтылган.

Кыргызстандыктардын көбү балдарын өз ата-энелерине – үлгөй адамдарга табыштап кетишүүдө; картаң адамдар чарба боюнча да ири иштерди өз мойнуна алууга мажбур болушууда. Натыйжада, алар моюндарына жүктөлгөн жоопкерчиликтерден тышкары да, чет аймактарда жүргөн балдарын ойлоп, санаа тартышууда. Бул боюнча мектептин мугалимдери, дарыгерлер, администрация өкүлдөрү жана укук коргоо органдарынын кызматкерлери менен болгон интервьюда (БААУ изилдөөсү) үлгөй адамдар балдардын өз ата-энесин алмаштыра албай тургандыгы, мындай үй-бүлөлөрдө чоңойгон балдар дене-бойлук өнүгүү, мектепте жетишүү, үй эмгектери жактан артта калары, эң башкысы – психологиялык аспектиде жабыркай тургандыгы белгилүү болгон.⁴⁵

43 Кыргызстандын миграцияга аралашкан аялдары жана балдары, Адам укуктары боюнча эл аралык федерация (2016), жайгашкан жери: https://www.fidh.org/IMG/pdf/rapport_kyrgyzstan_ru-web.pdf

44 Кыргызстандын жаштарын смс-кабарлар аркылуу социалдык сурамжылоо. Долбоор КР УСИИ тарабынан ЮНИСЕФтин колдоосу менен ишке ашырылууда.

45 Nasritdinov, E., *Pros and Cons of Migration in Kyrgyzstan*, Academia.edu platform, жайгашкан жери: https://www.academia.edu/4371887/Migration_in_Kyrgyzstan_-_Pros_and_Cons

Диаграмма 25: Мигранттардын балдары бактысызыраак деп эсептейсиңби?» деген суроого жооптор (%)⁴⁶

Булак: М-репорттогу маалыматтар

Респонденттердин көбү мигранттардын балдарына ата-эне мээрими жетишпегендиктен, алардын кубанычы азыраак экендигин белгилешкен.

А 3.1: Чет аймактарда жашаган КР жарандары жана эмиграция

Баалоолор боюнча, Кыргызстандын калкынын 12-17%ы чет аймактарда жашашат. Мында, ар бир төртүнчү кыргыз үйүндө (орточо эсеп менен 7 үй-бүлө мүчөсүнөн турган бүлөлөрдө) үй-бүлөнүн бир же андан ашуун мүчөсү мигрантка айланат.⁴⁷

Таблица 6: 2017-жылдын 6-октябрына карата КРдин чет аймактарындагы консулдук мекемелеринин каттоосунда турган жарандардын саны (алгачкы 9 өлкө)

Казакстан	5524
ГФР	5316
БАЭ (Дубай)	2816
Өзбекстан	2225
Бельгия	1756
Түркия	1492
Россия	1262
Корея	1179
Египет	804

Булак: КР ИИМ

⁴⁶ Мигранттардын балдары, Кыргызстандын жаштарын смс-кабарлар аркылуу социалдык сурамжылоо, жайгашкан жери: <http://mreport.kg/ru/poll/deti-migrantov/results/>

⁴⁷ Кыргызстандын миграцияга аралашкан аялдары жана балдары, Адам укуктары боюнча эл аралык федерация (2016), жайгашкан жери: https://www.fidh.org/IMG/pdf/rapport_kyrgyzstan_ru-web.pdf

2017-жылдын 6-октябрына карата Кыргыз Республикасынын чет жерлердеги консулдук мекемелеринин эсебинде 25565 КР жараны турган. Белгилеп кетсек, мындай эсепке чет аймакта 3 айдан ашуун мезгил жүргөн же туруктуу жашоо үчүн көчүп кеткен жарандар киргизилет.⁴⁸

Жарандарыбыз барган өлкөлөрдүн маалыматтарына таянсак, Кыргыз Республикасынын жарандарынын көбү – 630 миң адам Россиянын, 100,572 миң адам Казакстандын аймагында жашайт.

Таблица 7: МКК аркылуу КР жараны болуудан баш тарткан адамдардын саны (адам)

2013	2014	2015	2016
1629	1715	2034	2099

Булак: КР Өкмөтүнө караштуу МКК

РФ ИИМинин маалыматы боюнча, 2016-жылы 9316, 2017-жылы 8777 КР жараны РФ-нын жарандыгын кабыл алган. Болжол боюнча, акыркы жылдары 500 000 чамалуу кыргыз жараны Россиянын жарандыгын кабыл алган. Алсак, 2003-2009-жылдары кыргыз мигранттары Россиянын жараны болуу жана Россиянын аймагында легалдуу түрдө иштөө аракеттери активдүү болгон. Чынын алганда, чет элдик жаран үчүн иштөөгө уруксат алууга караганда РФ жарандыгын алуу оңоюраак болгон.⁴⁹ Салыштыруу үчүн карасак, 2013-жылы 395, 2014-ж.-305, 2015-ж.-418, 2016-ж.-408 КР жараны АКШ жарандыгын кабыл алган.⁵⁰

Жарандарыбыздын улам барган сайын чет аймактарда көбүрөөк жашап, көнүп калуусу менен убактылуу миграция туруктууга айланып, акыры россиялык жана казакстандык жарандыкты кабыл алып жатышат. Эки жарандыкка ээ болуу тууралуу мыйзамдын жоктугунан улам, алар башка жарандыкты кабыл алгандыгы тууралуу маалыматты жашырууга же өзүнүн кыргыз жарандыгы менен кош айтышууга мажбур болушууда.⁵¹ Чындыгында эле, эмгек миграциясы кайтып келүү миграциясын түшүндүргөнү менен, убактылуу иштөө үчүн барган жарандарыбыз багыттап барган өлкөлөрдө туруктуу жашоо үчүн калып калуу аркылуу кайтып келбес миграцияга айланып кетүүдө. Алар убактылуу иштөө үчүн барган аймактарда туруктуу жана улам көбөйүүчү кирешеге ээ болгон учурда өз кирешелерин эмгектенип жаткан өлкөлөрдө пайдаланууга кызыкдар болуп калышат.⁵²

Борбор Азиянын жашоочуларынын аз гана бөлүгү түбөлүккө Россияда калсак деп кыялданышат. Денисенко айткандай, РФ жарандары болууну каалаган репонденттердин арасында 20%дан көбүрөөгү РФ жараны болууну, бирок ошол эле учурда өз мекенинде жашоону каалашат. Буга “биз үчүн анча деле маанилүү эместей сезилген бонустар – рос-

48 КР ТИМ маалыматы

49 Кыргызстандын миграцияга аралашкан аялдары жана балдары, Адам укуктары боюнча эл аралык федерация (2016), жайгашкан жери: https://www.fidh.org/IMG/pdf/rapport_kyrgyzstan_ru-web.pdf

50 Yearbook of Immigration Statistics, US Department of Homeland Security, (2016), жайгашкан жери: <https://www.dhs.gov/immigration-statistics/yearbook/2016>

51 Nasritdinov, E., Pros and Cons of Migration in Kyrgyzstan, Academia.edu platform, жайгашкан жери: https://www.academia.edu/4371887/Migration_in_Kyrgyzstan_-_Pros_and_Cons

52 Хасанова, С., Кыргызстандагы жана Тажикстандагы эмгекчи мигранттарынын акча которуулары: карама-каршылыктуу натыйжа жана «суу алдындагы жанар таштар», Central Asian Analytical Network, жайгашкан жери: http://caa-network.org/archives/9341#_ftn3

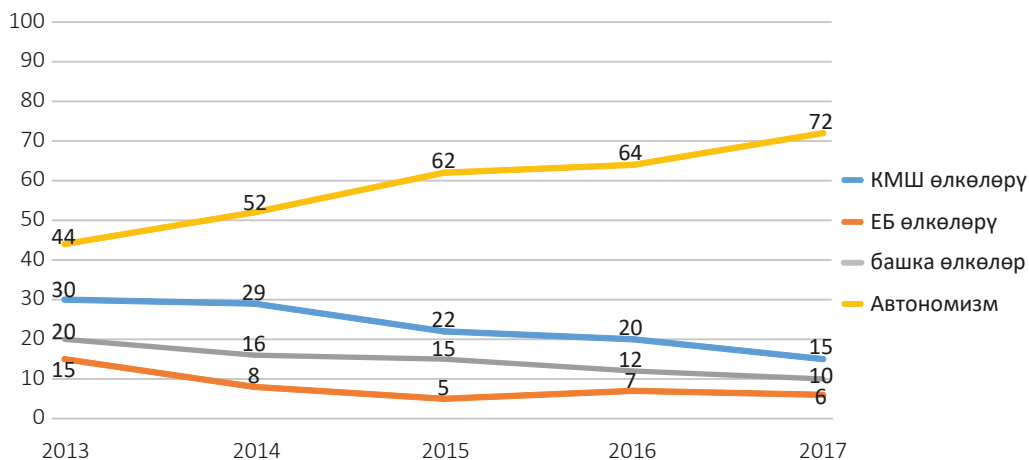
сиялык пенсия, бала төрөлгөндө бериле турган жөлөкпүл, энелик капитал мурдагы СССР өлкөлөрү үчүн чоң мааниге ээ.⁵³ Узак мөөнөттүү эмиграцияга умтулуу мигранттардын өлкөсүндөгү ички көйгөйлөр тууралуу белги бербестен, кетүү үчүн тандап жаткан өлкөнүн экономикалык жана социалдык абалын баалоонун жыйынтыгы болуп эсептелет.”

Таблица 8: Мигранттардын Россияда жашоо тууралуу пландары (%)

Туулган өлкөсү	Россияда түбөлүккө калып калуу	Дайыма өз өлкөсү менен Россиянын ортосунда жүрүү	Башка өлкөдө бир жыл иштеп, өз өлкөсүнө кайтып келүү	Акча каражатын иштеп таап алып, бир нече айдан соң өз өлкөсүнө кайтып келүү	Бир аз убакыт Россияда жашап, башка өлкөгө кетүү	Дагы башка жооп же жооп жок
Армения	72,1	11,9	5,2	3,3	1,4	6,1
Грузия	70,5	15,4	3,8	2,6	0	7,7
Украина	67,6	10,2	8,3	4,8	1,6	7,6
Казакстан	65,5	8,6	7,8	3,5	3,9	10,5
Азербайжан	58,1	17,5	9,2	5,8	25	10
Молдавия	52,9	25,4	8,4	7,7	0,5	5,1
Тажикстан	35,2	24,7	21	11,1	1,1	6,9
Белорусия	34,2	36,7	11,5	11,7	0,7	5,2
Кыргызстан	24,8	28,2	25,8	13,3	0,8	7,2
Өзбекстан	19,9	27,6	27,2	18,5	0,9	6

Булак: УИУ ЭЖМ

Диаграмма 26: Мүмкүнчүлүк болсо туруктуу жашоо үчүн жогоруда аталган өлкөлөрдүн кайсынысына барат элеңиз? (Кыргызстан боюнча жооптор)⁵⁴

53 Мигрант: эми ким Россияга иштөөгө кетип жатат?, Коммерсант МА, (2017), жайгашкан жери: <https://www.kommersant.ru/doc/3380376>

54 Интеграциялык барометр ЕАБР-2017, баяндама №46, Евразия өнүктүрүү банкы, (2017)

Жыл өткөн сайын КР жарандарында туруктуу жашоо үчүн башка өлкөгө кетүү ниети төмөндөөдө. Бул М-репорттун алкагында жүргүзүлгөн улуттук сурамжылоонун жыйынтыктарынан көрүнөт. “Жакынкы үч жылда мен өзүмдү ...” деген сурамжылоого катышкандардын 52%ы Кыргызстанда деп жооп беришсе, 27%ы чет мамлекетте деген жоопту калтырышкан. “Эгер менде чет мамлекетке чыгып кетүү мүмкүнчүлүгү болуп калса, мен анда ...” деген суроого “барып, кайра келем” деген жооп көп берилген (66%).⁵⁵ Кыргызстандыктардын арасында туруктуу жашоо үчүн тандалып алынган конкреттүү мамлекеттер тууралуу кеп кыла турган болсок, алдыңкысы - Россия болуп эсептелет (2016-ж. -16%, 2017-ж.-13%). Ошондой болсо да, буга байланыштуу орчундуу бир көйгөй бар – Борбор Азия элдери орус тилин начар билишет, ал эми бул болсо өз кезегинде мигранттардын россиялык коомго интеграциялануу мүмкүнчүлүктөрүн жокко чыгарат.

Таблица 9: Мигранттардын орус тилди пикир алышуунун негизги тили катары пайдаланышы (%)

Алардын туулган жери	Иште		Үйдө	Достору менен	
	2011	2017	2017	2011	2017
Азербайжан	69,5	64,8	22	25,1	21,8
Армения	74,1	72,8	16,8	35,6	24,9
Белорусия	100	94,6	77,3	100	84,3
Грузия	92,3	65,2	23,1	53,3	34,6
Казакстан	88,6	90,8	74,9	78,9	80,4
Кыргызстан	74,1	59,5	9,7	19,8	13
Молдова	90,9	83	39,1	44,5	45,2
Тажикстан	62,6	53,8	8,5	17,4	12,9
Өзбекстан	54,5	53,1	11,4	14,7	13,6
Украина	96,2	96,3	82	80,4	86,7

Булак: УИУ ЭЖМ

Миграциялык изилдөөлөр борборунун директору Дмитрий Полетаевдин айтуусу боюнча, орус тилинин ролунун төмөндөшү кандайдыр бир деңгээлде Борбор Азияда миграциянын түзүмдүк өзгөрүшү менен түшүндүрүлөт: “Акыркы 10-15 жылда шаардык миграция жергиликтүү калкы салыштырмалуу азыраак сабаттуу, эне тилинен башка тилди начар билген айыл-кыштак миграциясы менен алмашууда”. Д.Полетаевдин пикири боюнча, орус тилинин ролунун төмөндөшү – бул болуп жаткан процесстердин – “параллель коомчулуктарды түзүүнүн” “лакмус кагазы”. Бул “эки тараптуу процесс. Бир жагынан караганда, биздин коом мигранттарды анча кабыл ала бербейт, алар “башкача” деген ойдо жана ошол менен ортодо дубалды пайда кылып жатабыз”. Экинчи жагынан алганда, аларга кам көрүүгө даяр турган диаспора алардын калк менен өз ара аракеттенишүүсүнө мүмкүнчүлүк бербей жатат – жумуш табуу керекпи – тааныштар аркылуу, турак-жай убактылуу алуу керекпи – дагы тааныштар менен”, - дейт ал.⁵⁶

55 *Жаштардын миграциясы*, Кыргызстандын жаштарынын арасында смс-кабарлоо аркылуу жүргүзүлгөн сурамжылоо (Бишкек, 2017) жайгашкан жери: <http://mreport.kg/ru/poll/migraciya-molodezhi/results/>

56 *Мигрант: эми ким Россияга иштөөгө кетип жатат?*, Коммерсант МА, (2017), жайгашкан жери: <https://www.kommersant.ru/doc/3380376>

Башка аймактардан кайтып келе жаткан мигранттар көбүнчө кандайдыр бир ишкердик аркылуу мекенин өнүктүрүүгө салым кошууга милдеттүү “супер-ишкерлер” катары кабылданып келишет. “Кайтарылма миграция жана ишкердик” отчетунун авторлору аныктагандай, кайтып келе жаткан мигранттар үчүн өзү үчүн иштөөсү убактылуу кесиптик тандоо, же “парковка” гана болуп эсептелет.

Мындан тышкары, миграцияга чейин эле өзү үчүн иштеп келген мигранттар кайтып келген соң да, кайра эле өзү үчүн иштөөнү тандашы кыйынга турат, себеби миграция жеке ишкердик траекториясын бузат деген ойдо болот. Бул эки бүтүм тең ишкердикке, аны менен кошо экономикалык өнүгүүгө дем берүүчү кайтып келүү миграциясы тууралуу жалпы сөздөн күмөн санатат.⁵⁷

А 3.2: Ишке орношуу максатындагы эмиграция

Эл аралык деңгээлдеги эмгек миграциясы жумушчу күчүн чыгарган донор өлкөлөрү үчүн да, реципиент өлкөлөр үчүн да маанилүү демографиялык, экономикалык мааниге ээ. Миграциянын өсүү темпи, эң биринчи кезекте, ата мекендик эмгек рыногунда жумушчу күчкө болгон суроо-талаптардын төмөндөшү менен байланыштуу.

ЖМК маалыматына таянсак, 2017-жылы 700 миңден ашуун КР жараны эмгек миграциясында жүргөн, анын 640 миңден ашууну Россия Федерациясында, 35 миңи - Казакстанда, 5 миңи - Түштүк Кореяда, 30 миңи - Түркияда, 20 миңден ашууну - дагы башка алыскы чет мамлекеттерде (Европа, АКШ, Жакынкы Чыгыш, Азия) болгон.

“ЕАӨБ интеграциялык барометри” долбоорунун алкагында ар жыл сайын өткөрүлүп туруучу постсоветтик мейкиндиктеги өлкөлөрдүн калкынын маанайын изилдөөнүн жыйынтыгы боюнча, Россия убактылуу эмгек миграциясы үчүн артыкчылыктуу багыт бойдон калган, бул тууралуу кыргызстандык респонденттердин 30%ы ырастайт. Салыштыруу үчүн карасак, респонденттердин 11%ы Түркияны, 7%ы гана АКШны тандашкан.⁵⁸ Эмгекчи мигранттары үчүн эмгек акынын өлчөмүнүн салыштырмалуу жогору болушу негизги шыктандыруучу себеп болуп калат.

Таблица 10: КМШ өлкөлөрүндө орточо эмгек акы (АКШ долл.менен)⁵⁹

	2013	2014	2015	2016
Азербайжан	542	567	455	313
Армения	358	381	359	363
Беларусь	564	590	413	361
Казакстан	717	676	568	418
Кыргызстан	234	229	209	212
Молдова	292	291	241	251
Россия	936	856	561	549
Тажикистан	146	165	143	123
Украина	408	293	193	203

57 Bruck, T., C.Mahe, W.Naude, *Return Migration and Self-employment: Evidence from Kyrgyzstan*, IZA Institute of Labor Economics, (Bonn, 2018), жайгашкан жери: <http://ftp.iza.org/dp11332.pdf>

58 ЕАӨБ интеграциялык барометри - 2017, баяндама №46, Евразия өнүктүрүү банкы, (2017)

59 КМШ статкомитетинин расмий сайты

Алсак, Кыргызстанда орточо айлык акы Россияныкынан эки жарым эсеге, Казакстандыкынан эки эсеге төмөн турат.

Таблица 11: 2017-жылы Россиядагы эмгек мигранттарынын орточо эмгек акысы (миң. руб.)

Мигранттардын ата-мекени	Мыйзамдык статусу	
	Жөнгө салынган	Жөнгө салынбаган
Азербайжан	35,9	29,9
Армения	31,1	28,1
Беларусь	41,1	–
Грузия	35,9	33,5
Казакстан	31,6	27,3
Кыргызстан	29,3	27,2
Молдова	35,3	33,2
Таджикистан	27,9	25,1
Өзбекстан	29,0	27,2
Украина	30,8	30,2
Бардык өлкөлөр	Бардык мигранттар: 30,1	

Булак: УИУ ЭЖМ

РФдагы чет элдик жумушчулардын орточо эмгек акысынын Россиянын жарандарынын 2011-жылдан берки орточо эмгек акысына болгон катышы бир канчага жогорулаган - 72,8%дан 84%га жеткен (2011-жылы мигранттар орточо эсеп менен 17,7 миң рубль алышса, россиялыктар 24,3 миң рубль маяна алышкан, 2017-жылы бул эсеп тиешелүү түрдө 30,1 миңди жана 35,8 миң рублди түзгөн), ошенткен менен жүктөлгөн милдеттердин көлөмү өтө жогору бойдон кала берген.

Мигранттардын басымдуу бөлүгү багытталып барган башка аймактарда төмөн адистешкен ишкердик менен алектенишет. Байкоолор боюнча, багытталып барган өлкөлөрдө айыл чарба иштеринен шаардык курулуштарга же тейлөө көрсөтүү жагындагы иштерге өтүүсү салыштырмалуу маанилүү кесиптик жылыш болуп саналат, дагы башка жөндөм, билимдер али өнүгө элек.⁶⁰

Таблица 12: 15 жаштагы жана андан жогорку курактагы калктын мамлекеттик аймактан тышкары иш менен камсыз болушу жынысы боюнча (миң киши)

	2013	2014	2015	2016
Жалпысы	200,4	187,4	194,0	235,1
Эркектер	148,8	139,3	148,0	177,8
Аялдар	51,6	48,1	46,0	57,3

Булак: КР УСК

⁶⁰ Азыркы кемчиликтердин жагдайында туруктуу калыбына келтирүү. Өзгөчө көңүл аймагында: эмгек миграциясы, Экономикалык баяндама, Дүйнөлүк Банк, (2017), жайгашкан жери: <http://documents.vseмирnyjbank.org/curated/ru/987271517230056742/pdf/122978-NWP-Russian-PUBLIC-Kyrgyz-no-6-add-series.pdf>

Денисенко Россиядагы эмгекчи мигранттарынын арасында аялдардын үлүшү туруктуу түрдө улам өсүп бара жаткандыгын белгилейт. Мындай абал өзгөчө Борбор Азиядан, ошондой эле Закавказьеден (КМШнын башка өлкөлөрүнөн мигранттык агымдын жыныстык түзүмү тең салмактуу абалда болгон) байкалат.⁶¹ Аял мигранттар көбүнчө тейлөө чөйрөсүндө, коомдук тамактануучу жайларда, кийим тигүү ишканаларында эмгектенишет жана үй кызматкери болуп иштешет.⁶²

Таблица 13: 15 жаштагы жана андан жогорку жаш курактагы калктын чет аймактарда иш менен камсыз болушу

	2013	2014	2015	2016	
	миң киши	миң киши	миң киши	миң киши	%
Калк	200,4	187,4	194,0	235,1	100
15-19	19,3	15,4	16,2	16,1	6,84
20-24	59,2	53,5	55,6	75,7	32,20
25-29	53,5	51,1	44,4	50,4	21,42
30-34	30,4	29,9	30,0	39,6	16,86
35-39	13,5	14,5	19,6	21,2	9,02
40-44	13,9	12,6	13,2	13,3	5,67
45-49	7,2	6,8	9,4	13,3	5,66
50-54	2,6	2,7	4,1	4,5	1,91
55-59	0,8	0,7	1,3	0,7	0,31
60-64	0,0	0,1	0,1	0,1	0,05
65-69	0,0	0,0	0,1	0,2	0,07
70 жаш жана андан жогору	0,0	0,0	0,0	0,0	0,00

Булак: УСК

Чет аймактарда жүргөн Кыргызстандын жумушчу күчү көбүнчө жаш – 20дан 34 жашка чейинки - жарандары менен мүнөздөлөт.

Таблица 14: 15 жаштагы жана андан жогорку жаш курактагы чет аймактарда иш менен камсыз болгон калкты билим деңгээли боюнча бөлүштүрүү

	Жалпысы	Анын ичинде билими бары						
		Жогорку кесиптик	Толук эмес жогорку кесиптик	Орто кесиптик	Баштапкы кесиптик	Орто (толук) жалпы	Жалпы негизги	Башталгыч жалпы, баштапкы жалпы билим жок, сабатсыз
2012	216,6	22,3	5,2	13,1	17,1	144,7	11,6	2,6
2013	200,4	16,6	3,5	6,5	4,6	159,0	8,9	1,3
2014	187,4	14,7	4,1	6,7	5,8	147,8	7,6	0,7
2015	194,0	15,7	3,7	7,8	6,1	146,6	12,9	1,2
2016	235,1	19,6	6,0	9,4	9,7	164,5	24,5	1,5

Булак: КР УСК

61 Мигрант: эми ким Россияга иштөөгө кетип жатат?, Коммерсант МА, (2017), жайгашкан жери: <https://www.kommersant.ru/doc/3380376>

62 Кыргызстандын миграцияга аралашкан аялдары жана балдары, Адам укуктары боюнча эл аралык федерация (2016), жайгашкан жери : https://www.fidh.org/IMG/pdf/rapport_kyrgyzstan_ru-web.pdf

Акыркы жылдарда Россияга багыт алган эмгек ресурсунун сапаттык курамы тууралуу айта турган болсок, жалпы мигранттардын аз гана бөлүгүн билимдүү адистер түзүшөт. РФ Мамлекеттик статистикасынын федералдык кызматынын маалыматтарына таянсак, 2013-жылы Кыргыз Республикасынан баргандардын ичинен 10 адам гана билимдүү адис болгон, бул көрсөткүч 2014-жылы - 10 адамды, 2015-жылы - 58 адамды, 2016-жылы - 8 адамды түзгөн.

УСК маалыматы боюнча, КРдин чет мамлекеттерде иштеп жүргөн адамдарын экономикалык ишмердиктин түрү боюнча бөлүштүргөндө, көпчүлүгү курулушта, соода иштеринде, конокторду кабылдоо бизнесинде ишке тартылгандыгы белгилүү болгон.

Таблица 15: Республиканын 15 жаштагы жана андан жогорку жаш курактагы калкы экономикалык ишмердиктин түрү боюнча. Алгачкы 3 түр. (миң киши)

	2013	2014	2015	2016
Жалпы	200,4	187,4	194,0	235,1
Курулуш	70,7	63,4	77,2	96,1
Дуң жана чекене соода, автоунааларын жана мотоциклдерди оңдоо иштери	70,2	58,9	53,6	59,6
Мейманкана жана ресторан иштери	25,8	28,1	32,3	41,1

Булак: КР УСК

Россияда мигранттарды тартуу боюнча чарба иштери сектору мейманканалар менен ресторандарды (2011-жылдагы 4,4%дан 2017-жылдагы 8% чейинки өсүш), ошондой эле транспорт жана байланыш (8,4%дан 7%га төмөндөө) иштерин кууп жеткен. Бирок, бул факты чарба иштери өнүгүп кетти дегенди билдирбейт – муну мигранттардын арасында аялдардын, улуу жаш курактагы адамдардын (50 жаштан жогорку) көбүрөөк болуп жаткандыгы менен байланыштырууга болот, алар бала кароо, улгайган адамдарды кароо ж.б.у.с. жумуштарды издеши мүмкүн. Мындай учурда жумуш берүүчү үчүн ар кандай көрсөтмөлөр (балким, “славян кебетелүү болушу”) жарандыктан да жогору болушу мүмкүн.⁶³

РФдагы КР жарандарынын көбү кесиптик чөйрө боюнча төмөнкү топторго киришет: билими жок жумушчулар – экономиканын бардык тармактары үчүн жалпы; жеке кызмат көрсөтүү жана жарандыкты, менчикти коргоо чөйрөсүнүн кызматкерлери; тоо, тоо-капиталдык, курулуш-монтаждык жана ремонт-курулуш иштеринде иштеген жумушчулар (1-тиркеме. Таблица. Иштөөгө уруксат алган чет элдик жарандарды адистик топторго, туулган жерине бөлүштүрүү).

Казакстанда үй кызматчыларынын арасында КР жарандары басымдуулук кылат (40%).⁶⁴ Ал эми Россияда чет элдик жарандарды жалдоочулар болуп кичине жана орто ишканалар эсептелген: 2017-жылы респонденттердин 40,3%ы жумушчулардын саны

63 Мигрант: эми ким Россияга иштөөгө кетип жатат?, Коммерсант МА, (2017), жайгашкан жери: <https://www.kommersant.ru/doc/3380376>

64 Россия менен Казакстандагы үй жумушчулары, БУУ Аялдар (Алматы, 2014), жайгашкан жери: http://migrocenter.ru/themes/igk-migrocenter/media/publications/pdf/2014_Domestic%20WorkersMRC.pdf

10 адамга чейинки ишканаларда иштеше, 35,7%ы 10дон 49 адамга чейинки адам иштеген мекемелерде иш менен алектенишкен.⁶⁵

Россиянын адистери тарабынан эмгек мигранттары жогорку концентрацияга ээ болгон шаарларда жүргүзгөн изилдөөлөр көрсөткөндөй, мигранттардын болушу жергиликтүү калктын арасында жумушсуздуктун деңгээлин жогорулатпайт. Чет элдик жарандар, көбүнчө, белгилүү себептерден улам жергиликтүү калк аткарууну каалабаган иштерди аткарышат.

РФга жумушчу күчтү жөнөтүп туруучу көптөгөн донор өлкөлөр 2014-жылдагы мигранттардын сандык деңгээлине, т.а. кризиске чейинки деңгээлге кайтып келишкен жок. Бир гана Кыргызстанда абал башкача болду.⁶⁶ Буга өлкөнүн ЕАЭБга интеграцияланышы да кандайдыр бир деңгээлде өз таасирин тийгизген.

Кожобаев ЕАЭС кыргызстандык мигранттарынын эмгек акысына жана полиция тарабынан текшерүүлөрдүн катаал болушуна өз таасирин тийгизбегендигин, бирок иш менен камсыз болуу мүмкүнчүлүгүн жакшырткандыгын белгилейт. КР жарандарынын башка мамлекеттерге кетиши массалык деле мүнөзгө ээ эмес. Ыйгарым укуктуу органдын координациясынын жана көзөмөлүнүн алдында жеке агенттиктер аркылуу эл Түркияда, БАЭде, Жакынкы Чыгышта, Японияда ишке орноштурулууда. Бирок, ушул эле учурда КРнын айрым жарандарынын өз алдынча Европа өлкөлөрүнө жана АКШга кеткен фактылары бар, бирок алар көбүнчө визалык режимди жана эмгек ишмердигин аткаруу тартибин бузуу жолу менен барышат.

2017-жылы 36056 адам ММКнын алдындагы Маалыматтык-консультациялык борбордон ишке орношуу тартиби тууралуу кеп-кеңеш алган. Жумушка орношкондордун жалпы саны 2793 адамды түзсө, анын 2418и ММКнын координациясынын жана ишке орноштуруу боюнча жеке агенттиктердин жардамы аркылуу иш менен камсыз болгон. Иш менен камсыз болууну өлкөлөргө ажыратып карасак:

Түркия – 1740 адам,

Корея Республикасы–299 адам,

Россия Федерациясы – 271 адам,

Бириккен Араб Эмираттары – 100 адам,

Катар – 131 адам,

Германия Федеративдик Республикасы – 182 адам,

жана башка өлкөлөр – 70 адам.

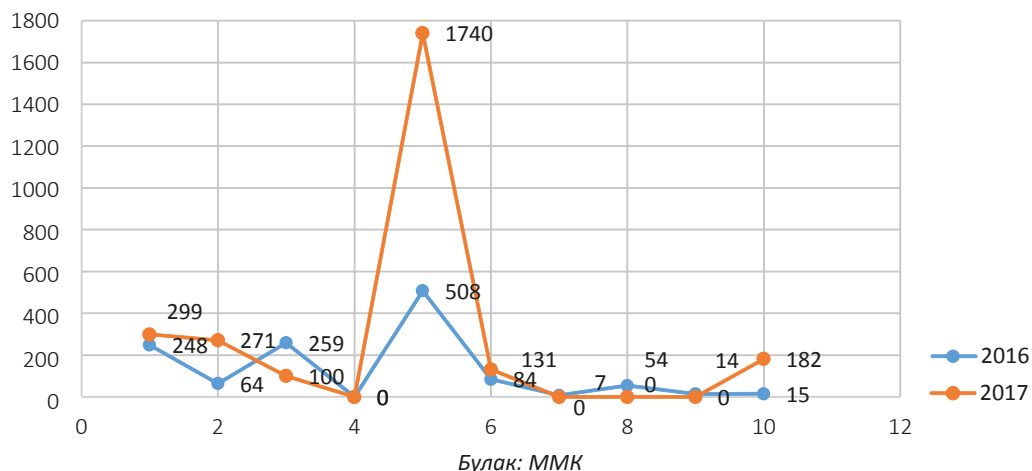
2016-жылы 15337 адам, анын ичинде 5459 аял МКБда кеңеш алган. МКБ жарандардын кесиптик жактан өнүгүүсү үчүн Россия Федерациясы, Казакстан Республикасы, Корея Республикасы, Бириккен Араб Эмираттары жана Түркия мамлекети сыяктуу өлкөлөрдө иш менен камсыз болушуна колдоо көрсөтөт.

---

65 *Мигрант: эми ким Россияга иштөөгө кетип жатат?*, Коммерсант МА, (2017), жайгашкан жери: <https://www.kommersant.ru/doc/3380376>

66 *Ошол эле жерде*

Диаграмма 27: МКБ аркылуу ишке орношкон КР жарандарынын саны (адам)

КР ММК маалыматы боюнча, кыргызстандык мигранттары төмөнкүдөй көйгөй-маселелерге дуушар болушууда:

- Мигранттар убактылуу жашап туруу үчүн ижарага алган кыймылсыз мүлктүн ээлери мигранттарды жашаган жери боюнча каттоодон баш тартышууда, ал эми иштеген жери боюнча катталуу полиция кызматкерлери тараптан миграциялык мыйзамдын эрежелерин сактабагандык катары каралат.
- Мигранттарга жаңы иш таап, жаңы эмгек келишимин түзүү үчүн берилген 15 күндүк мөөнөт өтө кыска болуп саналат.
- Эмгек келишиминин негизинде иштеген мигранттардын (анын үй-бүлө мүчөлөрүнүн) аймакта болуу мөөнөтү контракттын узактыгы менен аныкталат. Бирок, келишимсиз эле жеке ишкер катары иштеген мигранттарга аймакта болуунун мөөнөтү аныкталган эмес.
- Казакстанда жеке ишкер катары катталуу такыр эле колдонууда жок.
- Өкмөттөрдүн ортосунда макулдашуунун жоктугунан улам кыргызстандык мигранттары 2017-жылдын январь айына чейин милдеттүү түрдөгү медициналык камсыздоо менен тейленбей келген. Эми бул маселе чечилди, бирок мындай медициналык камсыздоо мигранттардын жеке өзүнө гана тиешелүү, алардын үй-бүлө мүчөлөрүнө бул тейлөө дагы да жеткиликтүү эмес бойдон калды.⁶⁷

Миграциянын болушу кадимки көрүнүш катары кабылданып, процесстин өзү табигый кубулуш катары түшүндүрүлөт, миграцияга колдоо, жардам көрсөтүү боюнча ар кандай сын көз караштарга карата адамдын жер алмаштыруу эркиндигине болгон укугу тууралуу далилдер келтирилет. Албетте, Кыргызстандын жарандары жер которуу эркиндигине ээ, ошол менен биргеликте эле эмгекке, сапаттуу медициналык тейлөө, билим берүү жана социалдык камсыздандыруу менен тейленүү укуктарына да ээ. Эл жогоруда саналып өткөн укуктар турмушта чындап аткарылганга чейин укуктарды бөтөн жерде ишке ашыруу мүмкүнчүлүктөрүн табуу максатында чет жактарга кетүүгө мажбур болушат.⁶⁸

⁶⁷ КРдин ЕАЭБ миграция жаатындагы макулдашуусуна кошулушунун жыйынтыгы боюнча маалымдама, Кыргыз Республикасынын Мамлекеттик миграция кызматы

⁶⁸ Nasritdinov, E., *Pros and Cons of Migration in Kyrgyzstan*, Academia.edu platform, жайгашкан жери: https://www.academia.edu/4371887/Migration_in_Kyrgyzstan_-_Pros_and_Cons Кыргызской Республики

А 3.3: Билим алуу максатындагы эмиграция

Кыргызстандыктар үчүн чет аймактарда билим алуу салыштырмалуу сапаттуу билим алуу, кеңири багыттардын арасынан тандап алуу мүмкүнчүлүгү, жаңы тилди үйрөнүү же өнүктүрүү, окуу чөйрөсүнүн көп түрдүүлүгү менен камсыздап, калк аралык байланыштарды жөнгө салууга түрткү болот. КР жарандары салттуу түрдө Россиянын, Казакстандын жогорку окуу жайларында билим алып келишет. Ошондой эле АКШ, Улуу Британия, Германия сыяктуу билим алуу үчүн элди өзүнө тарткан дүйнөлүк борборлордон тышкары да, Япониянын, Түркиянын, Малайзиянын, Кореянын окуу жайларында билим алууга кызыгышат.

Кыргыз Республикасынын Билим берүү жана илим министрлигинин маалыматтары боюнча, кыргызстандыктардын арасында билим алуу үчүн популярдуу багыттар болуп, жакынкы чет аймактын өлкөлөрү: Кытай, Казакстан, Тажикстан республикалары эсептелет. Венгрия менен Беларусь өлкөлөрү да бул тизмени толуктап турат. Белгилеп кетүүчү нерсе, 2017-2018-жылдар аралыгында жогоруда аталган мамлекеттерге кеткен 79 студент өкмөттөр аралык макулдашуу, келишимдердин алкагында билим алып жатышат. Бул сандар чет аймактарга кетип жаткан студенттердин басымдуу бөлүгүн аялдар түзүшөрүн ырастап турат.

Таблица 16: Өкмөттөр аралык келишимдердин жана макулдашуулардын алкагында билим алуу максатында чет мамлекеттерге кеткен Кыргыз Республикасынын жарандарынын саны (2017-2018-окуу жылы)

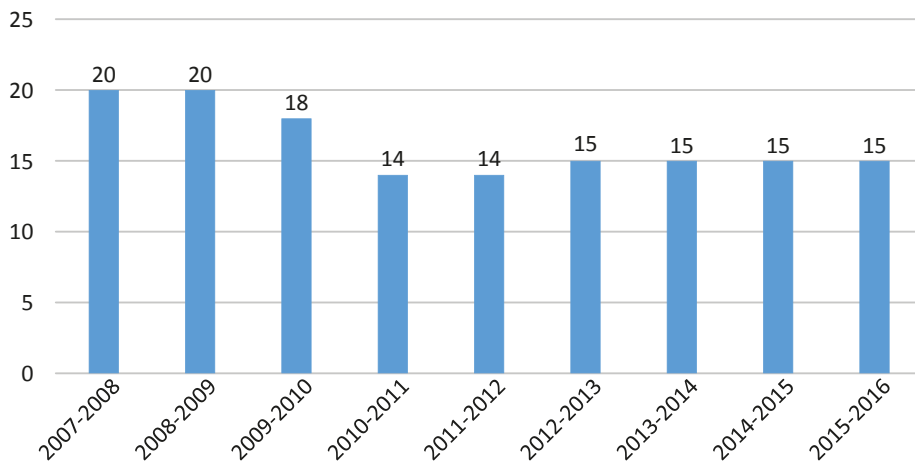
Өлкө	Мекеме	Адамдын саны	Аял	Эркек
КЭР	жождор	25	21	4
Венгрия	Бизнес мектептери, жождор	23	17	6
Казакстан	жождор	5	5	0
Тажикстан	жождор	21	10	11
Беларусь	жождор	5	1	4
Жалпы		79	54	25

Булак: КР ББЖИМ

Мамлекеттик жана муниципалдык кызматкерлерди окутуу иштери донорлордун колдоосу менен жүргүзүлүп келет. Мында мамлекеттик жана муниципалдык кызматкерлерди тандоо жол-жобосун координациялоо милдетин Мамлекеттик кадр кызматы аткарат. Чет мамлекеттерде окутуу иштери эки багытта – узак мөөнөттүү жана кыска мөөнөттүү курстар түрүндө жүргүзүлөт. Мында узак мөөнөттүү курстарды аяктаган адистер магистр же илимдин доктору даражасын ала алышат. Алсак, мисалы JDS программасы (The Project for Human Resource Development Scholarship by Japanese Grant Aid) 2007-жылдан тартып иштеп келет.

Азыркы мезгилге карата 146 адам Япониянын ар кайсы университеттеринде билим алып келишти, алардын 116сы тиешелүү дипломдорго ээ болушкан.

Диаграмма 28: 2007-2016-жылдардагы JDS долбоорунун стипендиаттарынын саны (адам)

А.4 МОДУЛУ: ЖӨНГӨ САЛЫНБАГАН МИГРАЦИЯ

Жөнгө салынбаган миграция бүгүнкү күндө дүйнөнүн көп өлкөлөрү үчүн олуттуу көйгөй болуп эсептелет жана туруктуу өсүү тенденциясына ээ. Жөнгө салынбаган миграция өзүнүн бардык формаларында мигранттар үчүн тобокелчилик жаратат. Мыйзамсыз мигранттын макамы аялуу болгондуктан, алар көп учурда криминалдардын курмандыгы гана болбостон, укук коргоо органдары тарабынан кыянаттык менен колдонулуп, жалдоочулар тарабынан эзүүгө туш болуп келет. Мигранттардын жөнгө салынбаган эмгек ишмердигине катышуусу социалдык укуктук коргоону жокко чыгарып гана жөн болбостон, өлкө ичиндеги миграциялык процесстерди мамлекет аралык деңгээлде жөнгө салуу негиздерин дагы начарлатат. Натыйжада жөнөтүүчү жана кабыл алуучу өлкөлөрдүн эмгек жаатында интеграцияга жетишүү жөндөмдүүлүгү жана мүмкүнчүлүгү күмөн жаратат.⁶⁹

2017-жылы КР Президентинин «КР укук коргоо органдары тутумун реформалоо боюнча чаралар жөнүндө» Жарлыгын жана КР Өкмөтүнүн «КР ИИО реформалоо боюнча чаралар жөнүндө» токтомун аткаруу жана мыйзамдуулукту, жарандардын укуктарын жана эркиндиктерин камсыздоо, коомдук тартипти коргоо жана кылмыштуулук менен күрөшүү чараларын жүзөгө ашыруу максатында ИИМде 6 өз алдынча кызмат түзүлдү. Алардын ичинде экстремизм жана мыйзамсыз миграцияга каршы туруу боюнча кызмат дагы бар.⁷⁰

Административдик жоопкерчилик жөнүндөгү Кодекстин 24-беренесине ылайык, Кыргыз Республикасынын аймагында жашап турган чет өлкөлүк жарандар жана жарандыгы жок адамдар, дипломатиялык кол тийбестиги (иммунитети) бар чет өлкөлүк жарандардан тышкары, жалпы негизде административдик жоопкерчиликке тартылышат. Дипломатиялык кол тийбестиги (Кыргыз Республикасынын административдик юрисдикциясынан иммунитетти) бар адамдарга карата бул Кодекс эл аралык келишимдер жана макулдашууларга каршы келбеген бөлүгүндө колдонулат. Карма-каршылыктар келип чыккан учурда алар дипломатиялык жол менен чечилет.⁷¹ Ошондой эле айта кетчү нерсе, 2019-жылдын 11-январынан тартып 2017-жылдын 24-январында кабыл алынган Кыргыз Республикасынын Жоруктар жөнүндө кодекси ишке кирет.⁷² Бул Кодекстин алкагында миграция маселелерине тиешеси бар эки берене каралган:

- 108-берене. Кыргыз Республикасында чет өлкөлүк жумушчу күчтөрүн тартуу жана колдонуу эрежелерин бузуу. Кыргыз Республикасында чет өлкөлүк жумушчу күчтөрүн тартуу жана колдонуу эрежелерин бузуу 1-категориядагы айып пул төлөө жазасына тартылат.⁷³
- 122-берене. Мыйзамсыз миграцияны уюштуруу, транспорт каражаттарын, жасалма документтерди, турак жана башка жайларды берүү, ошону менен тең эле

69 Ким, Елизавета. *Казакстан менен Өзбекстандын мисалындагы эмгек миграциясы процессинин өзгөчөлүктөрү*, International Center for Trade and Sustainable Development, жайгашкан жери: <https://ru.ictsd.org/bridges-news/мосты/news/особенности-процессов-трудоовой-миграции-на-примере-казахстана-и-узбекистана>

70 Ошондой эле төмөнкү кызматтар түзүлгөн : Криминал милициясы кызматы ; Баңгизаттарды мыйзамсыз жүгүртүүгө каршы күрөшүү боюнча кызмат ; Ички иликтөөлөр кызматы ; Тергөө кызматы; Коомдук коопсуздук кызматы.

71 КР Административдик жоопкерчилик кызматы, 1998-жылдын августу, 4

72 Кыргыз Республикасынын Жоруктар жөнүндө кодекси, 2017-жылдын 1-февралы №18, (Бишкек, 2017), жайгашкан жери: <http://www.mvd.kg/index.php/rus/explore/normative-base/246-kodeks-kyrgyzskoj-republiki-o-prostupkakh-1-02-2017>

73 I категориядагы айып пул: 400дөн 600 эсеп көрсөткүчүнө чейин

жарандарга Кыргыз Республикасынын аймагына мыйзамсыз кирүү, чыгып кетүү, жер которуп жүрүүсү үчүн башка кызматтарды көрсөтүүгө II категориядагы айып пул⁷⁴ жана белгиленген кызматтарды ээлөө же белгиленген ишмердик жүргүзүү укугунан ажыратуу жазасы берилет.⁷⁵

КР жаңы Кылмыш-жаза кодексинде⁷⁶ дагы төмөнкү кылмыштарга жаза каралган: мыйзамсыз паспорт берүү (330-б.), чет өлкөлүк жарандардын чек арандан мыйзамсыз өтүшү (358-б.).⁷⁷ КР КЖКнын «Пробациялык көзөмөлдү колдонуу менен жазадан бошотуу» деген 83-беренесинде Кыргыз Республикасында убактылуу жашап турган чет өлкөлүк жарандарга жана жарандыгы жок адамдарга, оор жана өзгөчө оор кылмыштары үчүн соттолгон адамдарга, ошондой эле жашы жетелек адамдын жыныстык кол тийбестигине кол салууну жасаган адамдарга колдонулбайт деп белгелинген.

Кыргызстан жана Казакстандын ортосундагы эки тараптуу кызматташтыктын алкагында 2016-жылы жөнгө салынбаган миграция менен күрөшүү жөнүндө өкмөт аралык келишимге кол коюлган. Бул келишим эки өлкөнүн кызматташуусуна укуктук негиз түздү, ошондой эле жөнгө салынбаган миграцияга каршы туруп, эки өлкөнүн аймагында мыйзамсыз жашап жүргөн адамдарды кармоо жана депортациялоону жеңилдетти.⁷⁸

Белгилей кетчү нерсе, акыркы жылдары КР ИИМ кызматкерлери миграциялык мыйзамды бузуулар боюнча чет өлкөлүк жарандар кармалышкан. Алар башка өлкөлөргө Кыргызстан аркылуу транзиттин туруктуу каналдарын түзүшкөн. 2017-жылы КР ИИМ Кыргызстанда качкындар макамын алып берип, кийин Канадага кетирүүнү убада кылышып, Тажикстан аркылуу бир үй-бүлөнү өз өлкөсүнөн мыйзамсыз алып келишкен Афганистандын жарандарын колго түшүргөн. Бул адамдар көрсөткөн кызматы үчүн \$9 400 алышкан.⁷⁹

Транзиттен тышкары, чет өлкөлүк жарандар белгилүү суммага Кыргызстандын жождоруна өтүү мүмкүнчүлүгүн сунушташат. 2017-жылдын апрелинде Пакистандын жарандары Интернетте Кыргызстандын жождоруна өтүү үчүн жасалма чакырууларды сунушташып, өз мекендештери жана Индиянын жарандарынан кызматы үчүн акча алышканы аныкталган. Мамлекетке келтирилген зыян алдын ала эсептөөлөр боюнча эле \$6,6 миңден ашык.⁸⁰

КР ИИМи ЖККУ ишмердигинин алкагында өлкөнүн миграция мыйзамдарын бузган чет элдик жарандарды, чет өлкөлүк жарандарды жумушка алуу эрежелерин бузган жумуш берүүчүлөрдү аныктоо үчүн «Нелегал» операциясын өткөрүп турат. Маселен, КР ИИМ маалыматы боюнча 2017-жылы «Нелегал-жаз» жана «Нелегал-күз» операция-

74 II категориядагы айып пул: 600дөн 800 эсеп көрсөткүчүнө чейин

75 Азыркы тапта КР Жосундар кодексинин 108-беренеси КР АЖКнын 75-1-беренеси болуп саналат, ал эми КР Жоруктар кодексинин 122-беренеси колдонуудагы КР КЖКнын 204-1-беренеси болуп саналат

76 Кыргыз Республикасынын 2017-жылдын 2-февралындагы Кылмыш-жаза кодекси 2019-жылдын 1-январынан тартып 2017-жылдын 24-январындагы №10 КР Мыйзамы менен ишке киргизилет. (Бишкек, 2017), жайгашкан жери: <http://www.mvd.kg/index.php/rus/explore/normative-base/244-ugolovnyj-koдек-kirgyszkoj-respubliki-2-02-2017>

77 Бул берене баш паанек алуу укугун колдонуу үчүн келген чет элдик жарандарга жана жарандыг жок адамдарга карата колдонулбайт.

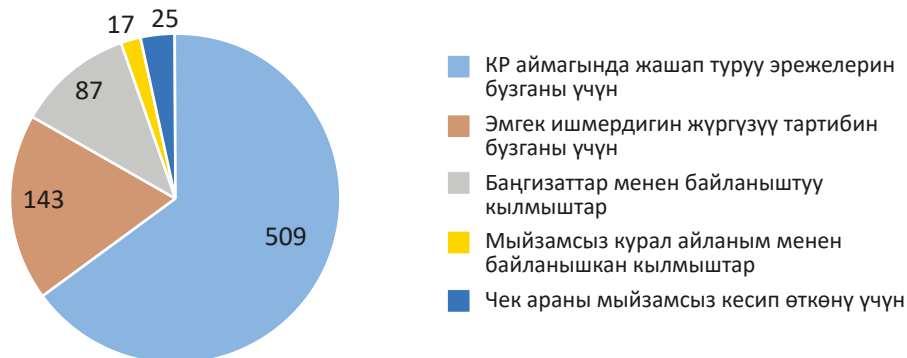
78 ИИМ: мыйзамсыз миграция менен күрөшүү, KTRK.KG MA, жайгашкан жери: <http://www.ktrk.kg/post/7799/ru>

79 Кыргызстанда мыйзамсыз миграциянын туруктуу каналы аныкталды, 24.kg MA, (Бишкек, 2017), жайгашкан жери: https://24.kg/proisshestvija/61096_vkirygizstane_vyiyavlen_ustoychiviy_kanal_nezakonnoy_migratsii/

80 Ошол эле жерде

ларынын алкагында 1534 ишкердик объектиси текшерилип, 652 миграциялык мыйзамдарды бузуулар жана 129 кылмыш фактысы катталган.

Диаграмма 29: Кыргыз Республикасында 2017-жылы миграция мыйзамдарын бузуулар (кылмыштардын саны)

Булак: КР ИИМ

Жалпысынан 2017-жыл ичинде 4603 чет өлкөлүк жаран Кыргыз Республикасынын аймагында жашап туруу жана эмгек ишмердигин жүргүзүү эрежелерин бузгандыгы үчүн административдик жазага тартылышкан, алардын ичинен 309 чет өлкөлүк жаран Кыргыз Республикасынын чегинен чыгарылып жиберилди, 4294 адам жалпы суммасы 40 224 700 сом болгон айып пул төлөштү.⁸¹ Укук бузуулардын негизги түрлөрү болуп жашап турган жеринде катталбагандыгы, уруксат кагаздарысыз эмгек ишмердигин жүргүзүү жана мөөнөтү өтүп кеткен визалар саналат.

Диаграмма 30: КР миграция мыйзамдарын бузганы үчүн жоопко тартылган чет өлкөлүк жарандардын саны (адам)

Булак: КР ИИМ⁸²

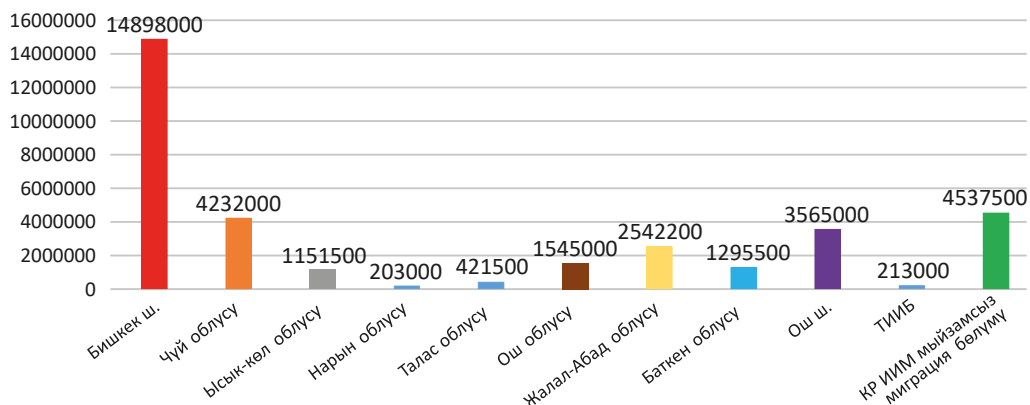
81 Экстремизм менен мыйзамсыз миграцияга каршы туруу боюнча кызматтын кызматкерлери ыкчам-алдын алуучу жана издөөчү иш-чараларды өткөрүштү, КР ИИМинин маалыматтык порталы, (Бишкек, 2018), жайгашкан жери: <http://www.mvd.kg/index.php/rus/mass-media/all-news/item/6542-sotrudnikami-sluzhby-po-protivodejstviyu-ekstremizmu-i-nezakonnoj-migratsii-provedeny-nastupatel'nogo-kharaktera-operativno-profilakticheskie-i-rozysknye-meropriyatiya>

82 2015-жылы чыгарылып жиберилген жарандардын саны боюнча маалымат жок

Жарандыгы боюнча кылмыш жазасына тартылгандар негизинен коңшу өлкөлөрдүн жарандары: Өзбекстан – 100, Казакстан – 40, Тажикстан – 47, Россия – 12, КЭР – 18, Туркия – 11 ж.б. Мыйзамсыз миграция уюштуруу боюнча козголгон кылмыш иштеринин саны– 24, (2016-ж. – 9, 2017-ж. – 15), алар боюнча 28 адам кылмыш жоопкерчилигине тартылды (аялдар – 6 , эркектер – 12).⁸³

Диаграммалардан көрүнгөндөй, чыгарылып коюлган ЧЖ саны түруктуу, ал эми айып пулдардын саны 2010-жылдан тарта олуттуу өстү.⁸⁴ КР ИИМ маалыматына ылайык, миграциялык мыйзамдарды бузганы үчүн айыппул Бишкек шаарында чет өлкөлүк жарандарга баарынан көп чектелет.

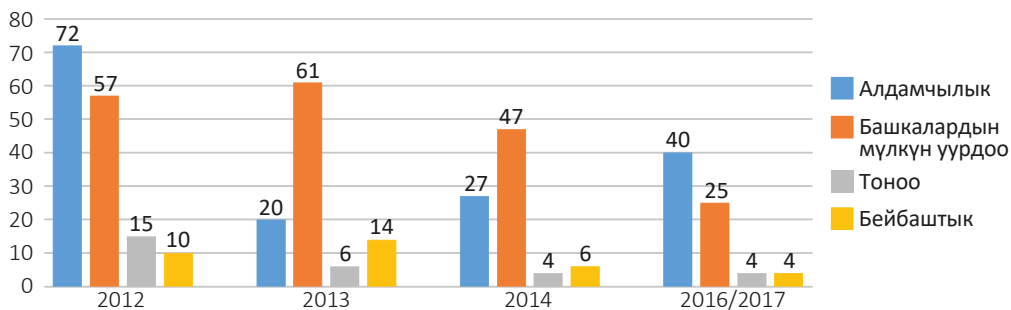
Диаграмма 31: Айып салуу, облустар боюнча 2017-жыл⁸⁵ (сом)

Булак: КР ИИМ

ЧЖ/ЖЖА ошондой эле башка кылмыштарды дагы жасашат. Кылмыштардын түрлөрү боюнча негизинен экономика жаатында жана жеке менчикке каршы кылмыштар басымдуулук кылат. 2012-жылдан 2017-жылга чейинки маалыматтар бул жаатта чет өлкөлүк жарандар жасаган кылмыштардын саны азайып жатканын көрсөтөт.

Диаграмма 32: КРде чет өлкөлүк жарандар жасаган кылмыштардын түрлөрү⁸⁶

Булак: КР ИИМ

83 КР ИИМ маалыматтары

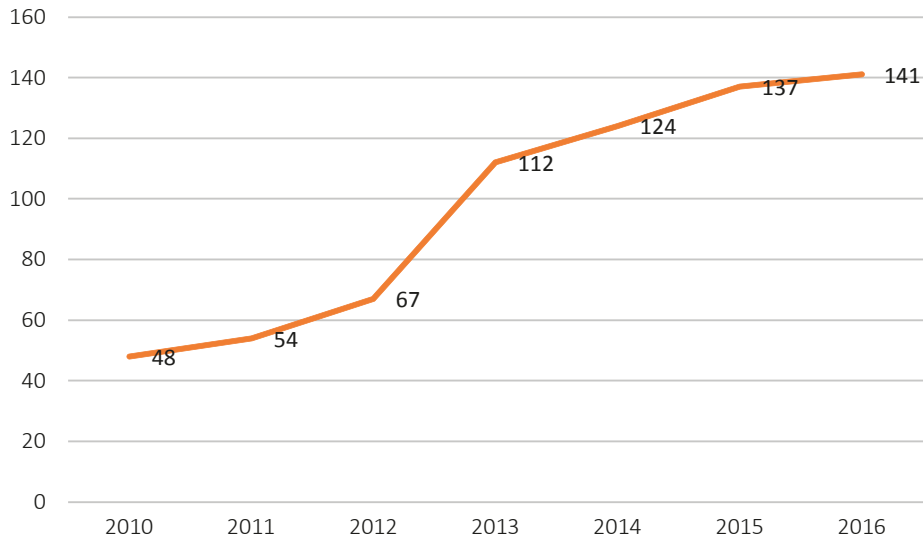
84 2010-2014-жылдагы маалыматтарды 2010-2015-жылдарга карата Кеңейтилген миграциялык профилден караса болот, 77-бет

85 2017-жылдын 9 айы ичинде

86 ЧЖ адамдарды сатуу фактыларына катышуусу боюнча маалыматтарды «Миграция жана коопсуздук» Б3 модулуна караңыз

КР МЧК маалыматтарына ылайык, КРге кирүүгө уруксат берилбеген ЧЖ саны жыл санап көбөйүп жатат жана 2010-жылдан 2016-жылга чейин үч эсе өскөн.

Диаграмма 33: КРге кирүүгө уруксат берилбеген чет өлкөлүк жарандардын саны (адам)

Булак: КР МЧК

Тилекке каршы, КР ИИМ бөлүмдөрүнүн укук бузуу жана кылмыш жасаган чет өлкөлүк жарандардын демографиялык мүнөздөмөлөрүн (окуу, эмгек ишмердигин жүргүзүү ж.б.) эсепке алуу көйгөйү актуалдуу бойдон калууда. Кошумча маалыматтарга мындай мамиле кылуу жасалган укук бузуулардын себептерин жана факторлорун талдоо менен түшүнүүнү олуттуу чектейт.

МОДУЛЬ А 5: ИЧКИ МИГРАЦИЯ

Акыркы он жылдыкта активдүү тышкы миграция менен катар калктын өлкө ичинде жер которуусу дагы интенсивдүү болду. Экономикалык жана түзүмдүк реформалар айылдан шаарга миграциянын өсүшүнө алып келди жана жумушсуздук менен жакырчылыкты жогору деңгээлге көтөрдү.⁸⁷ Миграциянын негизги багыттарынан төртөөнү бөлүүгө болот: «айылдык райондордон шаардык райондорго; алыскы тоолуу райондордон өрөөндөргө; перифериядан административдик жана экономикалык борборлорго; жана, жалпы планда, түштүктөн түндүккө».

Таблица 17: Калктын республика ичиндеги миграциясы

	2013	2014	2015	2016
Республика ичиндеги миграция				
Келгендердин саны	31 456	31 144	30 802	32 949
Чыгып кеткендердин саны	32 657	31 486	30 381	31 242
Миграциялык өсүш/чыгуу агымы	-1 202	-342	421	1707
Анын ичинде облустар аралык миграция				
Келгендердин саны	22 398	22 209	21 337	22 962
Чыгып кеткендердин саны	23 599	22 551	20 916	21 255
Миграциялык өсүш/чыгуу агымы	-1202	-342	421	1 707
Облус ичиндеги миграция				
Келгендердин саны	9 058	8 935	9 465	9 987
Чыгып кеткендердин саны	9 058	8 935	9 465	9 987
Миграциялык өсүш/чыгуу агымы	–	–	–	–

Булак: КР УСКР

Ички миграциянын натыйжасында Кыргызстандын айылдык калкы жыл сайын 3-5 миң адамга кыскарат, демек, айыл тургундарынын эсебинен ушундай эле миграциялык өсүштү өлкөнүн шаарлары алат. Бирок бул миграциянын көрүнөө гана бөлүгү, ал эми айылдан шаарга чыгып кетүүнүн статистикага кирбеген масштабы жөнүндө маалымат жок.⁸⁸

Таблица 18: Кыргыз Республикасынын туруктуу калкынын миграциялык өсүшү (миң адам)

	2013	2014	2015	2016
Бардыгы	-7,2	-7,7	-4,2	-3,9
шаар	2,0	0,5	2,6	4,5
айыл	-9,2	-8,2	-6,8	-8,4

Булак: КР УСК

Айрым райондордон калктын чыгып кетүүсү айыл жерлеринин жана жаратылыш байлыктарына бай перифериялардын өнүгүү перспективасын татаалдандат. Ички мигра-

⁸⁷ Калктын ички миграциясынын азыркы таптагы социалдык-экономикалык аспекти, Б.К.Кожоевдин диссертациясы, (2010), жайгашкан жери: <http://www.dissercat.com/content/sotsialno-ekonomicheskie-aspekty-vnutrennei-migratsii-naseleniya-na-sovremennom-etape#ixzz5I32d0hXw>

⁸⁸ Кыргыз Республикасындагы ички миграцияны жөнгө салуу көйгөйлөрү, 113-январь, Stan radar МА, жайгашкан жери: <http://stanradar.com/news/full/23638-problemy-regulirovaniya-vnutrennej-migratsii-v-kyrgyzskoj-respublike.html>

циянын түртүп чыгаруу фактору болуп калктын санынын өсүшү жана жакырчылык саналат. Азыркы тапта Кыргызстандын бир катар облустары ички миграциянын таасири аркасында баштапкы демографиялык мүнөздөмөлөрүн толук жоготушкан. Мындай кырдаалдын кели чыгуу мисалы - Баткен облусу, мында акыркы 10 жылда калктын көбүнчө Чүй облусу жана Бишкек шаарына миграциялык жер которуусунун аркасында калктын саны 10–12% азайган. Аймактарда калган калктын болжол менен 35–40% «маятник» сымал жашоо кечеришет, б.а. облустан тышкары иштешет же коммерция менен алектенип, көп убакыт үйүнөн алыс болот. Ошону менен катар, социологиялык сурамжылоонун маалыматтарына ылайык, айыл тургундарынын көпчүлүк бөлүгүнүн жашаган жерлеринен чыгып кетүү ниеттери бар, андыктан өз жашоо кызыкчылыктарын жергиликтүү шарттар менен байланыштырбайт.⁸⁹

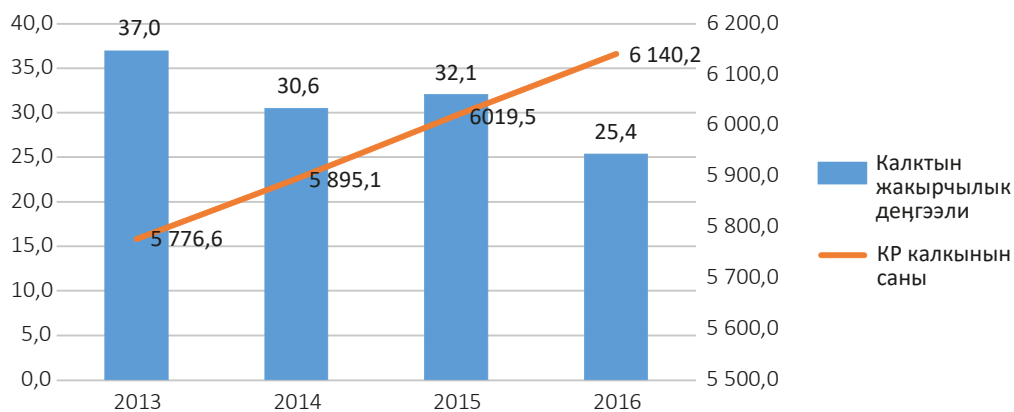
Таблица 19: Түрүктүү калктын саны, облустар боюнча (адам)

	2013	2014	2015	2016	2017
Баткен облусу	458 890	469 666	480 687	492 594	503 514
Жалал-Абад облусу	1 076 694	1 099 193	1 122 398	1 146 520	1 168 731
Ысык-Көл облусу	453 384	458 524	463 894	470 084	476 760
Нарын облусу	268 099	271 336	274 544	277 655	281 043
Ош облусу	1 173 212	1 199 929	1 228 346	1 259 656	1 287 525
Талас облусу	239 506	243 325	247 226	251 280	255 150
Чүй облусу	838 341	853 725	870 319	887 477	905 182
Бишкек ш.	894 556	915 668	937 356	958 461	980 369
Ош ш.	260 451	265 204	270 292	275 753	281 926

Булак: КР УСК

Жакырчылык деңгээли жалпысынан төмөндөө тенденциясына карабай, дагы эле жогору бойдон калууда.

Диаграмма 34: Калктын жакырчылык деңгээли жана КР калкынын саны

Булак: КР УСК

⁸⁹ МИГРАЦИЯНЫН АЙМАКТЫН ЭКОНОМИКАЛЫК ӨНҮГҮҮСҮНӨ ТИЙГИЗГЕН ТААСИРИ, У.Ж. Эргешбаев, Б.Т. Максимова, Вестник КРСУ. 2016. Том 16. № 2 <https://www.krsu.edu.kg/vestnik/2016/v2/a43.pdf>

Өлкө боюнча эң жогору жакырчылык деңгээли 2016-жылга карата Нарын (37,8%), Баткен (37%) жана Жалал-Абад (32,2%) облустарында болуп саналат. Бул облустарда жумушсуздук деңгээли дагы деле жогору.

Таблица 20: 2013-2016-жылдарда КРдеги жумушсуздук деңгээли (пайыз)

	2013	2014	2015	2016
Кыргыз Республикасы	8,3	8,0	7,6	7,2
Баткен облусу	12,7	12,6	10,9	10,2
Жалал-Абад облусу	8,2	7,6	7,7	7,5
Ыык-Көл облусу	9,5	9,3	9,1	8,9
Нарын облусу	9,1	9,7	9,3	9,0
Ош облусу	6,3	6,6	6,0	5,5
Талас облусу	3,7	3,9	3,3	2,8
Чүй облусу	9,7	8,9	8,6	8,4
Бишкек ш.	9,4	8,9	8,1	7,7
Ош ш.	4,6	4,2	3,9	3,6

Булак: КР УСК

Белгилей кетчү жагдай, шаарларда жумушсуздук деңгээли жогору экенине карабай, айылдан шаарга миграция өстү. Мунун бир катар себептери бар, анын ичинде айыл жергесиндеги ансыз дагы жогору жумушсуздук деңгээлинин өсүп жатышы, шаар турмушунун кызыктуулугу, өлкөнүн чегинен тыш эмиграциялык агымдын натыйжасында пайда болгон вакуумду толтуруу жарышы ж.б.

Азыркы өткөөл мезгил шарттарында ички миграциялык процесстер бир кыйла карама-каршы жана туруксуз. Алардын бардыгы рыноктук кайра түзүүлөрдүн динамикасы, жумуштүүлүк жаатындагы кырдаал, мигранттарды жумушка орноштуруу мүмкүнчүлүктөрү, аймактардагы калктын жашоо деңгээлиндеги айырмачылыктарга байланыштуу. БААУ ТАБдын «Кыргыз Республикасындагы ички миграцияны жөнгө салуу көйгөйлөрү: бул процесстеги мамлекеттик органдардын жана жергиликтүү өз алдынча башкаруу органдарынын ролу» изилдөөсүнүн алкагында өткөрүлгөн сурамжылоо көрсөткөндөй, Бишкекке көчүп келүүнүн негизги себеби - жумуш табуу болуп саналат.

Мындай жоопту 62% эркектер жана 55% аялдар беришкен. Борбор калаада айлык акы көбүрөөк деп 40% эркектер жана 33% аялдар эсептешет.

Таң калыштуусу - орточо айлык маяна Ысык-Көл облусунда жогору, ал эми Ош ш. жана Жалал-Абад облусунда - КР боюнча орточо деңгээлден төмөн. Айыл-шаар миграциясын талдоо убактылуу миграциянын түрлөрүнүн көптүгү менен татаалданат.

Бул көйгөй Кыргызстанда гана эмес башка өлкөлөрдө да орун алган. Республиканын ичиндеги миграциянын статистикалык маалыматтарын талдаганда Кыргыз Республикасында акыркы он беш жылда калктын үчтөн бир бөлүгү жашаган ордун алмаштыргандыгы аныкталган. Республикада жумушка жарамдуу калктын интенсивдүү кайра бөлүштүрүлүшү байкалат. Өзгөчө бийик тоолуу райондордон тургундардын чыгып

кетүүсү жогору деңгээлде. Ички мигранттардын көпчүлүгү Бишкек, Ош, Жалал-Абад⁹⁰ шаарларында отурукташып калат.

Таблица 21: Орточо айлык маяна, 2012-2016-жылдары аймактар боюнча. (АКШ доллары)

	2012	2013	2014	2015	2016
Кыргыз Республикасы	228,2	234,1	229,0	209,2	212,4
Баткен облусу	174,6	177,4	165,9	146,9	144,4
Жалал-Абад облусу	208,9	206,3	202,7	186,7	189,9
Ысык-Көл облусу	300,4	320,1	320,4	278,9	283,2
Нарын облусу	212,6	214,2	205,3	197,4	200,1
Ош облусу	162,5	159,9	151,7	135,1	142,3
Талас облусу	179,9	182,3	171,3	153,3	152,0
Чүй облусу	184,2	192,3	192,0	175,1	179,6
Бишкек ш.	272,3	286,4	277,1	256,4	260,1
Ош ш.	209,9	194,4	197,2	184,5	186,1

Булак: КР УСК

Таблица 22: 2012-2016-жж. Ички миграция боюнча чыгып кеткен калктын саны аймак боюнча (адам)

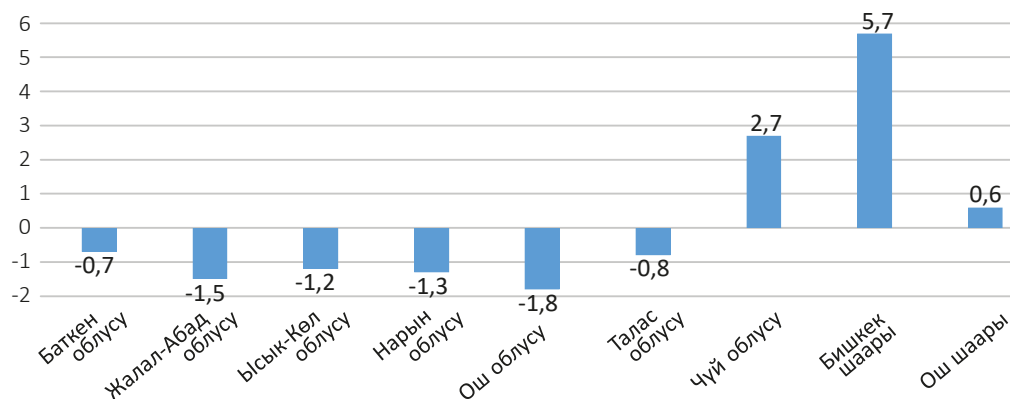
Аймак	2012	2013	2014	2015	2016
Баткен облусу	1 779	1 670	1 707	1 652	1 527
Жалал-Абад облусу	2 754	2 440	2 590	2 449	2 434
Ысык-Көл облусу	3 107	2 733	2 535	2 267	2 257
Нарын облусу	3 481	2 932	2 806	2 657	2 494
Ош облусу	3 732	3 470	3 087	3 191	3 546
Талас облусу	1 658	1 477	1 359	1 277	1 371
Чүй облусу	3 835	4 040	3 390	2 985	3 185
Бишкек ш.	3 690	2 996	3 257	2 781	2 674
Ош ш.	2 251	1 841	1 820	1 657	1 767

Булак: КР УСК

Өлкө ичинде калктын чыгып кетүү агымынын ырааты бар. Калктын чыгып кетүүсүнүн эң жогорку деңгээли Чүй жана Ош облустарында. Орточо деңгээли – Ошто жана Баткенде. Талас калктын чыгып кетүүсүнүн эң төмөн деңгээли менен мүнөздөлөт. Ош жана Жалал-Абад облустарындагы эл негизинен шаарларга көчүшөт. Чүй облусу менен Бишкекте облус аралык жер которуулар жүрөт. Бул - ички мигранттар көчүп келүүнү эң каалаган райондор.

⁹⁰ Кыргыз Республикасындагы ички миграцияны жөнгө салуу көйгөйлөрү, 13-январь, Stan radar MA, жайгашкан жери: <http://stanradar.com/news/full/23638-problemy-regulirovaniya-vnutrennej-migratsii-v-kyrgyzskoj-respublike.html>

Диаграмма 35: 2016-ж. облустар аралык миграциянын өсүү, азаюусунун бөлүнүшү, облустар боюнча (миң адам)

Көчүп кеткенден мурунку жана кийинки жашоо деңгээлин салыштырганда жакшыруу тенденциясы абдан аз экени көрүнөт. Көчүп кеткенден кийинки жашоосуна канааттангандыктын Одөн 10го чейинки шкаласы көрсөтүп тургандай, канааттануу деңгээлинин жогорулоосу төмөн.⁹¹ Ички мигранттар үчүн, «Арыш» КБ мүчөсү Нурия Темированын айтымында, соцкызмат көрсөтүүлөргө жетишүүдө көптөгөн чектөөлөр бар. «Домкомдон маалымкат алуу менен бейтапканага кош бойлуулар жана 5 жашка чейинки балдар гана жазыла алышат. Калгандар ал райондо 3 айдан ашык жашагандан кийин гана каттала алышат. Бул базалык социалдык кызматтарга жетишүүгө чектөө болуп саналат», - дейт ал. Ошондой эле Темирова белгилегендей, келгиндер ата мекендик ишканаларда көмүскө экономика шарттарында иштешет.⁹²

Таблица 23: 2016-ж. калктын ички миграциясы жынысы жана аймак боюнча (адам)

Аймак	Келгендердин саны			Чыгып кеткендердин саны		
	Бардыгы	эркектер	аялдар	Бардыгы	эркектер	аялдар
Кыргыз Республикасы	22 962	7 861	15 101	21 255	7 037	14 218
Баткен облусу	849	248	601	1 527	462	1 065
Жалал-Абад облусу	944	254	690	2 434	731	1 703
Ысык-Көл облусу	1 067	308	759	2 257	669	1 588
Нарын облусу	1 232	408	824	2 494	810	1 684
Ош облусу	1 747	512	1 235	3 546	1 116	2 430
Талас облусу	556	174	382	1 371	441	930
Чүй облусу	5 883	2 200	3 683	3 185	1 110	2 055
Бишкек ш.	8 320	2 973	5 347	2 674	1 072	1 602
Ош ш.	2 364	784	1 580	1 767	606	1 161

Булак: КР УСК.

91 Ички мигранттын бейнеси. Беш бала, каттоосу жок, ижарага алынган турак-жай..., 9-апрель, Kaktusmedia MA, жайгашкан жери: https://kaktus.media/doc/372852_portret_vnytrennego_migranta_piat_detey_net_propiski_semnnoe_jile...html

92 Эксперттер: Миграциядан улам Кыргызстан кары-картаңдардын жана жаш балдардын өлкөсүнө айланууда, Вечерний Бишкек МА, 2016-жылдын 27-майы, жайгашкан жери: https://www.vb.kg/doc/340604_eksperty_iz_zh_migracii_kyrgyzstan_prevrashaetsia_v_strany_starikov_i_detey.html

Мурдагыдай эле, 2016-ж. облустар аралык агымдарга жумушка жарамдуу курактагы мигранттар активдүү катышкан (87,5%). 2013-ж. облус аралык миграцияга катышкан аялдардын саны эркектерден кыйла көп.⁹³ Аялдардын көчүү себеби бардыгынан мурда экономикалык мүнөздө: билим алууга, медицина кызматтарына жетишүү мүмкүнчүлүгүн жакшыртуу, иш табуу жана маянаны көтөрүү ж.б. Кыргызстанда аялдар эркектерге караганда көбүрөөк мобилдүү болушат. Алар үй-бүлөнүн жыргалчылыгы үчүн жоопкерчиликтүүрөөк жана жумуш менен жакшы айлык алуу үчүн бир жерден экинчи жерге көчүп жүрүүгө мажбур.⁹⁴

Нике абалы боюнча облус аралык миграцияга никеси бар же эч качан никеге турбаган адамдар көбүрөөк катышат. Билим деңгээли боюнча жалпы орто билими бар адамдар көп.

Таблица 24: 2016-ж. 16 жаш жана андан жогору курактагы ички миграция боюнча чыгып кеткендердин чыгуу максаты жана себеби боюнча бөлүнүшү.

Чыгуунун максаты жана себептери	Адам	Жыйынтыгына пайыз менен
Бардык чыгып кеткендер	19 919	100
Анын ичинде:		
Жумушка байланыштуу	2 782	14,0
Окууга байланыштуу	693	3,5
Мурдагы жашаган жерине кайтуу	1 538	7,7
Улут аралык мамилелердин курчушуна байланыштуу	30	0,2
Криминалдык абалдын курчушуна байланыштуу	3	-
Экономикалык шарттар боюнча	21	0,1
Табигый-климаттык шарттар боюнча	106	0,5
Өздүк, үй-бүлөлүк мүнөздөгү себептер	10 812	54,3
Башка себептер	3 934	19,7

Булак: КР УСК

Маселен, 2016-жылы ички мигранттардын жалпы санынан 54,3% - өздүк, үй-бүлөлүк себептер боюнча көчүшкөн, 14% - жумушу боюнча, 7,7% - мурдагы жашаган жерине кайтуу максатында орун которушкан. Ички мигранттардын 3,5% окуусуна байланыштуу, 0,5% - табигый-климаттык шарттар жана 0,1% - экономикалык шарттарга байланыштуу көчүшкөн деп белгиленет.⁹⁵

93 КР УСК

94 *Ички мигранттын бейнеси. Беш бала, каттоосу жок, ижарага алынган турак-жай...*, 9-апрель, Kaktusmedia МА жайгашкан жери: https://kaktus.media/doc/372852_portret_vnytrennego_migranta_piat_detey_net_propiski_semnnoe_jile...html

95 *Кыргызстандагы ички миграциянын негизги себеби – үй-бүлөлүк шарт болуп саналат*, Улуттук статком, For.kg МА, 2017-жылдын 1-майы, жайгашкан жери: <http://www.for.kg/news-423499-ru.html>

Б БӨЛҮГҮ: МИГРАЦИЯНЫН ТААСИРИ

Б 1 МОДУЛУ: МИГРАЦИЯ ЖАНА ДЕМОГРАФИЯЛЫК КЫРДААЛ⁹⁶

Мамлекеттик саясаттын бардык учурда баштапкы өбөлгөсү жана негизи болуп адам ресурстары жана калктын ар кандай мүнөздөмөлөр жана параметрлерге ээ болгон демографиялык түзүмү саналат. Республиканын калкынын санынын динамикасы, темптери, масштабы, курамы жана түзүмү мамлекеттик улут саясатын иштеп чыгууда башкы ролду ойнойт жана басымдуу учурда көпчүлүк чечимдер менен багыттарды аныктайт. Заманбап демографиялык жана миграциялык тенденциялар социалдык-экономикалык өнүгүү жана саясий кырдаалдагы жылыштардын таасири болуп саналат.

СССР кулагандан кийин либералдык рынок реформалары менен мамлекеттик курулуштун жүрүшүндө Кыргыз Республикасынын демографиялык жаатында белгилүү бузулуулар ачыкталды. Биринчиден, калктын олуттуу миграциялык агымы эмгек ресурстарынын сапатынын начарлашына жана калктын чоң бөлүгүнүн кесиптик-квалификациялык деңгээлинин төмөндөшүнө алып келди. Миграциядагы адамдардын түзүмүндө жогорку, толук эмес жогорку жана атайын орто билимдүү адамдар алардын жалпы санынын 48,8% түзөт, ал эми жалпы орто билимди кошо алганда – 91,7% болот. Калктын бул категориясынын чыгып кетиши республиканын экономикасына сезилээрлик таасир берет жана илимий, интеллектуалдык, техникалык эмгек дараметин жоготуу деп саналат. Дээрлик 80% мигранттар активдүү жумушка жөндөмдүү калк болуп, эркектер 50% ашыгын түзөт.⁹⁷

Экинчиден, совет убагындагы айыл жергесиндеги төрөлүүнүн саны жогору болушу айылда жумуштуулуктун жоктугуна байланыштуу айыл жаштарынын ири шаарларга көзөмөлсүз агылышына түрткү болду. Бул шаар калкынын жашоо деңгээлинин төмөндөшүнө жана жаштардын люмпендешүү жана криминалдашуусуна негиз болду.

Үчүнчүдөн, түштүк райондоруна чектеш аймактардан келген калктын агымы жогорулады. Терс миграциялык баланс негизинен калктын табигый өсүшүнүн эсебинен жабылып турду.

Таблица 25: Кыргыз Республикасынын калкынын санынын өсүү компоненттери (миң адам)

жыл	Көбөйүшү					өсүү темпи
	жалпы	табигый	төрөлг.	өлгөндөр	миграц.	
2013	113,5	120,7	155,5	34,8	-7,2	102
2014	118,5	126,2	161,8	35,6	-7,7	102,1
2015	124,4	128,6	163,4	34,8	-4,2	102,1
2016	120,7	124,6	158,1	33,5	-3,9	102

Булак: КР УСК

96 Бул бөлүм ЮНФПА колдоосу менен КР УСИИге караштуу жумушчу топ даярдаган демографиялык жагдайды талдоонун негизинде даярдалды

97 Дөөлөталиев, Ч., Кыргыз Республикасындагы 2002-2006-жылдардагы демографиялык кырдаалга сереп (Бишкек, 2006), жайгашкан жери: <http://www.nbkr.kg/DOC/22012010/00000000003684.pdf>

Баалоолор боюнча, Кыргызстандын туруктуу калкынын саны 2017-жылдын башталышына карата 6 млн 140 миң адамды түздү, калктын үчтөн бири (33,8%) шаар жеринде жана үчтөн экиси (66,2%) айыл жеринде жашашат.

2016-жылда республиканын калкынын өсүш темпи 2,0% түздү, бул дүйнөлүк ченемде бир кыйла жогору болуп эсептелет. Эң жогорку көрсөткүчтөр Бишкек жана Ош шаарларында, Баткен жана Ош облустарында – 2,2-2,3%, төмөн көрсөткүч – Нарын жана Ысык-Көл облустарында – 1,2-1,4%.

БУУ шкаласына ылайык, эгерде калктын 65 жана андан жогору курактагыларынын үлүшү 4% төмөн болсо, мындай өлкөнүн калкы жаш деп эсептелет; эгерде 4-7% аралыгында болсо – калк карылыктын босогосунда; эгер 7% – калк карыган болуп саналат. Кыргызстандын калкы акырындап карылыктын босогосуна жакындап келе жатат: 2017-ж. башталышында 65 жана андан жогору курактагылардын саны 275,2 миң., же кыргызстандыктардын 4,5%, болгон, бул башка өлкөлөргө салыштырмалуу алда канча төмөн (мисалы, 2016-жылдын башталышына карата Казакстан – 7 пайыз, Молдова – 11%, Россия – 14%, Украина – 16%). Кыргызстанда БУУ божомолу боюнча мындай тенденция болжолу менен 2030-ж. жетишилет, анда кары адамдардын саны дээрлик эки эселенет.

Азыркы тапта калктын жумушка жарамдуу жана жумушка жарамсыз курактагы санынын катышы өзгөрүлүп жатат. Демографиялык жүктөмдүн коэффициенти (калктын жумушка жөндөмдүү курактан жаш жана андан улуу курактагыларынын санынын жумушка жөндөмдүү курактагы 1000 адамга катышы) жогорулап жатат жана 2016-жылдын аягына 692 адамды түздү. Эң жогорку көрсөткүч Нарын жана Талас облустарында катталган (777-811 адам), эң төмөнү – Ош жана Бишкек шаарларында (589-590 адам).

Эмиграциянын натыйжасында жана табигый жаңылануунун деңгээлиндеги айырмачылыктарга байланыштуу калктын улуттук курамында өзгөрүүлөр болду. Маселен, кыргыз, өзбек жана башка улуттардын үлүшү көбөйүп, орус, украин, белорус, еврей, немец жана башкалардын үлүшү азайган. Бирок, 1990-жылдардагы жана 2000-жылдардын башындагы эмиграциянын жогорулугуна карабай, өлкөдө тарыхый жашап келген бардык улуттардын өкүлдөрү сакталып калган. Кыргызстанда бардыгы болуп 100дөн ашык улут жашайт, алардын эң көп сандагылары (2016-жылдын аягындагы маалыматтарга караганда): кыргыздар – 4 млн 493 миң адам (калктын жалпы санынын 73,2%), өзбектер – 898 миң адам (14,6%) жана орустар – 357 миң адам (5,8%).⁹⁸

Кыргызстандагы миграциялык өсүштүн өзгөрүшүнүн 2050-жылга чейинки сценарийлик варианттарынын негизине төмөнкү пикирлер алынган:

- 1) Тышкы миграциянын сценарийинде калктын табигый өсүшү жана жумушка жарамдуу курактагы калктын санынын өсүшүнүн сакталуусунда калктын өлкөдөн чыгып кетүүсүнүн туруктуу тенденциясы эске алынган. Кыргызстандан орус тилдүү калктын чыгып кетүүсү уланып жатат, ошондой эле түпкүлүк этностордун дагы чыгуусу күчөөдө. Булардын бардыгы жакынкы перспективага Кыргызстандан эмиграция сакталып калуусун шарттайт.

98 Чыныбаева Р., 2017-жылдын башына карата туруктуу калктын саны жөнүндө аналитикалык материал., Кыргыз Республикасынын Улуттук статистикалык комитети, (Бишкек, 2017)

- 2) Өлкөдөн калктын чыгып кетүүсүнө Кыргызстандын миграциялык өнөктөштөрү болгон Россия жана Казакстандагы иммигранттар жана убактылуу эмгекчи мигранттарын кабыл алуунун ачык саясаты өбөлгө болууда. Россия Федерациясынын демографиялык саясатынын 2025-жылга чейинки Концепциясында эмгекке жарамдуу курактагы иммигранттарды тартууну активдештирүү боюнча жана 2025-жылга чейин жыл сайын 300 миң адам өлчөмүндө миграциялык өсүш камсыздоо милдети коюлган. Ошондой эле ЕАЭБ мүчөлүгү эмиграциянын жогору деңгээлин шарттайт. Денисенко белгилегендей, мигранттардын арасындагы Борбор Азиялыктардын саны дагы өсүшү ыктымал. «Миграция Россиядагы жумушка жарамдуу курактагы калктын санынын кескин азаюу көйгөйүн жумшарта турган кандайдыр бир альтернатива катары каралууда. Бирок миграциялык агымдар солгундап калды, келечекте дагы солгундоосу, же болбосо түзүмү өзгөрүшү ыктымал, — дейт Денисенко. — Эгерде эч кандай кризис же согуш аракеттери болбосо, Украина, Белорусиядан агымдар азаят, себеби ал жакта Россиядагыдай эле процесстер жүрүп жатат — жумушка жарамдуу курактагы калк азаюуда, ал эми Украинада болсо алыскы чет өлкөлөргө кетип жатышат. Ал жактан Россияга иштөө жана жашоо үчүн келе тургандар жокко эсе болуп бара жатат. Ушундай эле кырдаал Кавказда да түзүлүп жатат. Борбор Азия гана калды. Борбор Азиядан миграция азыр басымдуу, келечекте балким дагы күчөшү мүмкүн».⁹⁹ Ошол эле учурда РФ мамлекеттик федералдык статистика кызматынын маалыматына ылайык чет өлкөгө жумуш иштөөгө кеткен россиялыктардын саны 60 миң адамга жетти.
- 3) Туруктуу миграциянын бардык сценарийлери Кыргызстан үчүн миграциянын терс балансы 2050-жылга чейин сакталаарын көрсөтүп жатат.

Сценарийлерде Кыргызстандан калктын миграциялык кетүүсүнүн негизги фактору болуп эмгекке жарамдуу курактагы калктын санынын өсүшү жана алардын жумуш менен камсыз болуу мүмкүнчүлүгүнүн жетишсиздиги, ошондой эле кабыл алуучу өлкөлөрдүн мигранттарга болгон талабы саналат деп божомолдонот.

Миграциянын жогору сценарийи экономиканын өсүшүнүн жогорку темпин камсыздоо милдеттеринен келип чыгат. Экономиканын инновациялык тармактарынын, интеллектуалдык кызматтар жаатынын, маалымат технологияларынын өнүгүшү жогорку квалификациялуу кызматкерлер жана алардын үй-бүлөлөрүнүн чыгып кетишине дем берет деп божомолдонот. Жаңы өндүрүштөрдүн өсүшү жана кызмат көрсөтүү жаатынын өнүгүшү дагы ар кандай деңгээлдеги квалификациялуу кызматкерлерди тартууну талап кылат. Өлкөнүн экономикасы эмгекке жарамдуу курактагылар үчүн жумуш орундарын генерациялап, пенсияга кеткен муундар бошоткон жумуш орундарын сактап калат. Бирок бул учурда деле жумушка жарамдуу калктын бардыгын камсыздай албайт. «Ашыкча калк» башка өлкөлөргө чыгып кетет, бирок бул агым анчалык чоң эмес.

Төмөнкү сценарийде 20 жаш курак босогосун аттаган жигиттер жана кыздардын теңинен азы жумуш орундарын табышат (жаңы же бошогон) деп божомолдонот. Ал өлкөнүн экономикасынын эмгек ашыкчалыгы узак перспективага сакталса жана Кыргыз-

---

⁹⁹ Мигрант: эми ким Россияга иштөө үчүн кетип жатат?, Коммерсант МА, (2017), жайгашкан жери: <https://www.kommersant.ru/doc/3380376>

стандын калкынын жашоо деңгээлин туруктуу жогорулатуунун иштиктүү шаймандары табылбаса ишке ашат.

Орточо сценарий жогору жана төмөн сценарийлердин ортосундагы арифметикалык орточо көрсөткүч болуп саналат. Орточо вариант өзгөрүүлөрдүн күтүлгөн же реалдуу тренди болуп эсептелет.

Бардык варианттар Кыргызстандын калкынын бир бөлүгү убактылуу миграцияга катышып жатат деп божомолдошот жана алар мигранттар болуп эсептелбейт жана өлкөнүн туруктуу калкынын эсебине кирет. Бул мигранттарга ошондой эле кабыл алуучу өлкөлөрдүн экономикасында да талап күчтүү болот. «Эң жок дегенде 2030-жылга чейин Россияда төрөлгөндөрдүн саны кыскара берет», — деп түшүндүрөт Росстаттын Калк жана саламаттык сактоо статистикасы башкармалыгынын демографиялык эсептөөлөр бөлүмүнүн кеңешчиси Алексей Ракша. Бул 1990-жылдары төрөлгөн аялдар бала төрөө курагына киришкени менен байланыштуу. Алардын саны 1980-жылдары төрөлгөндөргө караганда алда канча аз.¹⁰⁰

---

100 «Мигранттар – бул Россиянын калкынын 12%»: эксперттер таасирдүү санды аташты, Московский Комсомолец МА, (Москва, 2017), жайгашкан жери: <http://www.mk.ru/social/2017/08/02/migranty-eto-12-naseleniya-rossii-eksperty-nazvali-vpechatlyayushhuyu-cifru.html>

Б 2 МОДУЛУ: МИГРАЦИЯ ЖАНА ЭКОНОМИКАЛЫК КЫРДААЛ

Кыргыз Республикасынын экономикасы негативдүү жана туруктуу эмес тышкы кырдаалга туруктуулугун сактап калган. 2016-жылы экономика 3,8%га өскөн. Тышкы экономикалык шарттарды жакшыртуунун жана экспансионисттик фискалдык саясатты улантуунун натыйжасында 2017-жылдын алгачкы 9 айында ИДПнын көлөмү өткөн жылга салыштырмалуу 5 пайызга өскөн, бул алтынды жигердүү өндүрүүдөн жана ички суроо-талаптын күчөшүнөн көрүнөт. Алтынды көп экспорттоо жана 2015-жылы тез түшүп кеткен акча которуулардын улам көбөйүшү, жыйынтыктап алганда, Россиядагы экономикалык рецессиянын жыйынтыгында учурдагы төлөө балансы да бекемделген. Кыргыз экономикасы ИДПнын 10%ы туура келген “Кумтор” алтын кенинен жана ошондой эле 2011-2015-жылдары ИДПнын 30%ына жакын өлчөмү туура келген эмгекчи мигранттарынын акча которууларынан көз каранды келгендиктен, тышкы өзгөрүүлөрдүн алдында алсыз.

Расмий статистика боюнча жакырчылыктын абсолюттук деңгээли 2016-жылы 25,6 пайызды түзгөн. 2016-жылы азык-түлүктүн наркынын арзан болушу (тышкы да, ички да жагдайда) үй чарбаларын сатып алуу мүмкүнчүлүгүнө, өзгөчө, кирешелерди бөлүштүрүүнүн төмөнкү деңгээлиндегилери үчүн оң натыйжасын берген. Ар бир адам үчүн реалдуу эмгек кирешеси болжолдуу түрдө 8%га чейин өскөн, бул акча которуулардын көлөмүнүн жогорулашы менен биригип, үй чарбаларын кеңири пайдаланууга шарт түзгөн.

**Таблица 26: Аймактар боюнча акча кирешелери
(ар бир адам үчүн орточо алганда, айына сом менен)**

	2013	2014	2015	2016
Кыргыз Республикасы	3336,3	3957,5	4074,5	4258,0
Баткен облусу	3200,0	3655,2	3693,6	3794,0
Жалал-Абад облусу	2795,2	3264,2	3322,0	3534,8
Ысык-Көл облусу	2850,2	4115,0	4041,6	4517,1
Нарын облусу	3073,6	3339,7	3308,8	3645,5
Ош облусу	3032,8	3899,7	4199,2	4107,8
Талас облусу	3617,3	4200,4	3597,1	3770,2
Чүй облусу	3424,4	4269,2	4449,3	4838,4
Бишкек шаары	4646,0	4821,4	5127,3	5331,7
Ош шаары	3236,3	3773,0	3711,5	3787,6

Булак: КР УСК маалыматтары

Аймактар боюнча келип чыккан ири айырмачылыктар жакырчылыктын деңгээлин кыскартууга өз таасирин тийгизген. Алсак, ири экономикалык өсүштүн, ошондой эле сооданын салыштырмалуу жигердүү өнүгүшүнүн натыйжасында Бишкек жана Жалал-Абад шаарларында жакырчылыктын деңгээли бир нече эсе кыскарган, бирок ушул эле убакта анын деңгээли Чүй облусунда жогорулаган.

**Таблица 27: Аймактар боюнча калктын жакыр болуу деңгээли
(калктын санына пайыз боюнча)**

	2013	2014	2015	2016
Кыргыз Республикасы	37,0	30,6	32,1	25,4
Баткен облусу	53,9	40,7	41,2	37,0
Жалал-Абад облусу	46,4	46,4	45,1	32,2
Ысык-Көл облусу	39,5	26,0	28,9	24,7
Нарын облусу	43,8	30,6	38,0	37,8
Ош облусу	43,4	31,7	28,9	22,0
Талас облусу	23,1	19,0	21,5	18,1
Чүй облусу	23,6	21,6	24,8	30,3
Бишкек шаары	20,4	17,6	23,5	9,8
Ош шаары	40,9	33,4	38,3	24,6

Булак: КР УСК маалыматтары

Эреже катары, мигранттар жакыр жашаган үй-бүлөлөрдөн чыгышат. Орто жашаган үй-бүлөлөргө салыштырмалуу мигранттардын үй-бүлөлөрүнүн көбүрөөк камсыз болушу акча которуулардан улам келип чыгат, бул орточо алганда алардын жалпы кирешелеринин жарымынан көбүрөөк өлчөмүн түзөт. Ошондон улам, турмуш-тиричиликтик керектөөлөрдү канааттандыруу үчүн киреше алуунун альтернативалык каражаттарын издөө миграция үчүн негизги шык-дем болуп саналышы да таң каларлык эмес. Мигранттар ар кандай сурамжылоолордо үй-бүлөсүнө акча каражаты зарыл болгондуктан (55%) же өз өлкөсүндө ишке орношууга мүмкүнчүлүктүн жок экендигинен (16%) улам чет мамлекетке кетүүгө мажбур болгондуктарын белгилешет. Мында негизги максат акча каражаттарын топтоо/инвестиция кылууга эмес, тескерисинче, көбүнчө үй-бүлөлүк иш-чараларды уюштурууга, кыймылсыз мүлктү сатып алууга багытталган. Бул которулган акча-каражаттарды пайдалануу тууралуу маалыматтан көрүнөт: которулган акча каражаттарынын балдарга билим берүү (8%) (мамлекеттик камсыздандырууну эске алуу менен болушу мүмкүн), бизнес жасоо үчүн инвестиция кылуу (3%) же акча-каражаттарын топтоого (9%) салыштырмалуу тамак-аш продуктыларын сатып алуу (35%), турак-жай шарттарын жакшыртуу (21%) үчүн көп каражат сарптоодо көрүнөт.¹⁰¹

Б 2.1: Макроэкономикалык өнүктүрүү, акча которуулар жана КР экономикасы боюнча көрсөткүчтөр тобу

ЭВФнын акча которуулар боюнча берген аныктамасына ылайык, Борбор Азия өлкөлөрүндөгү акча которуулар түрүндөгү кирешелер негизинен төмөнкүдөй мүнөздөлүшү мүмкүн:

¹⁰¹ Азыркы таптагы кемчиликтердин фонунда туруктуу калыбына келтирүү: Өзгөчө көңүл бөлүү аймагында: эмгек миграциясы, Кыргыз Республикасынын экономикасына баяндама №6, (Бишкек, 2017)

- i. жумушчулардын (персоналдык трансферттери же “жумушчулардын эмгек акысы” формасындагы) акча которуулары;
- ii. диаспора мүчөлөрү (т.а. резиденттер/ акча каражаттары жөнөтүлүүчү өлкөлөрдүн натуралдаштырылган жарандары) тарабынан ишке ашырылчу персоналдык трансферттер;
- iii. акча которулган өлкөлөрдө айлантуучу капитал же кичи ишкерлерге инвестициялык каржылоо үчүн акча которгон өлкөлөрдөгү кичи ишкерлер (жеке жактар).¹⁰²

2014-2015-жылдары өнүгүү жолундагы мамлекеттерге которулган акча-каражаттарынын көлөмү 440 миллиард АКШдоллары менен бааланган, бул өнүгүү жолундагы өлкөлөр (Кытайдан башка) өнүгүү жана түз чет элдик инвестициялар максатындагы кабыл алып жаткан расмий жардамдан бир топ эле жогору турат. Бул менен катар миграциялар жана акча которуулар чөйрөсүндөгү глобалдык тенденциялар да өзгөрүүлөрдү башынан кечирүүдө: бул тууралуу “бүгүнкү күндө “Түштүк-Түштүк” миграциялык агымдары “Түштүк-Түндүк” миграциясын артта калтырган: өнүгүү жолундагы өлкөлөрдөн 50%дан ашуун эмигрант баруу үчүн башка өнүгүү жолундагы өлкөнү, артыкча, тиешелүү аймактын алкагындагы өлкөнү тандайт”.

Дүйнөлүк Банктын маалыматы боюнча, Тажикстан менен Кыргызстандын ИДПсына болгон акча которуулардын (анын 90%ынан жогору өлчөмү Россия Федерациясынан жана Казакстандан түшөт) катышы 2011-жылдан тартып дүйнө жүзү боюнча жогору (Кыргызстанда 30%дан жогору, Тажикстанда 40-50%дан жогору).

Таблица 28: Акча которуулардын ИДП менен катышы (2013-2017-жж.)

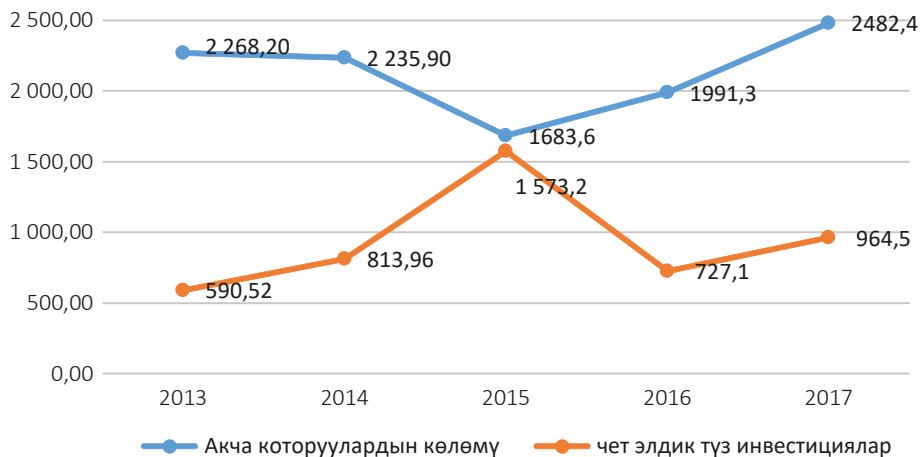
	2013	2014	2015	2016	2017
Акча которуулардын көлөмү, млн.долл.	2 268,2	2 235,9	1683,6	1991,3	2482,4
ИДП, млн.долл.	7 320,0	7 428,7	6 633,4	6 864,4	7 562,6
ИДПда үлүшү	30,9%	30%	25,3%	29%	32,8%

Акча которуулардын макроэкономикалык мааниси таасир берүү даражасы боюнча экспорт менен бирдей, ал эми чет элдик инвестициялар менен өнүктүрүү үчүн расмий жардамдын көлөмү өлкөнүн экономикалык абалына таасир этүү даражасы боюнча акча которуулардын көлөмүнөн азая баштады.¹⁰³

102 Борбодук Азия өлкөлөрүндөгү эмгек миграциясы, акчалай которуулар жана адам өнүгүүсү, Борбордук Азия өлкөлөрү үчүн адам өнүгүүсү боюнча аналитикалык кыскача каттардын сериясы, БУУӨП (2015)

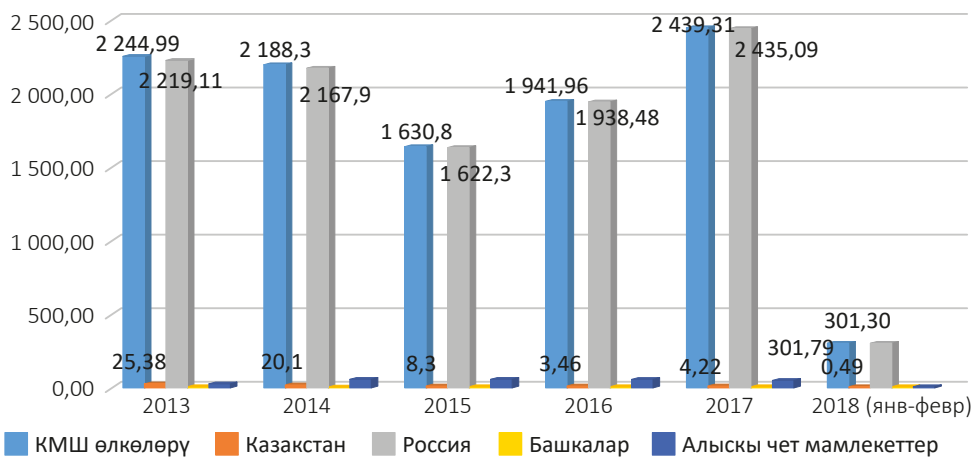
103 Хасанова С., Эмгекчи мигранттарынын Кыргызстандагы жана Тажикстандагы акчалай которуулары: карама-каршылыктуу натыйжа жана көмүскө коркунучтар», жайгашкан жери:(2017), http://caa-network.org/archives/9341#_ftn3

Диagramма 36: Акча которуулардын көлөмү жана чет элдик түз инвестициялар (2013-2017-жж.) млн.долл.

Белгилеп кетүүчү нерсе, КР УБ акча которуулардын эсебин Anelik, Blizko, Contact, Migom, MoneyGram, WesternUnion, Unistream, Золотая Корона, Лидер, Быстрая почта, Аллюр жана башка которуу тутумдарынын жана «Кыргызпочтасы» МК аркылуу аткарылган коммерциялык банктардын мезгилдүү регулятивдик банк отчеттуулугунун негизинде ишке ашырат. Эксперттердин баалоосу боюнча, эмгекчи мигранттарынын кирешелеринин басымдуу бөлүгү акча которуу тутуму аркылуу өтөт.¹⁰⁴

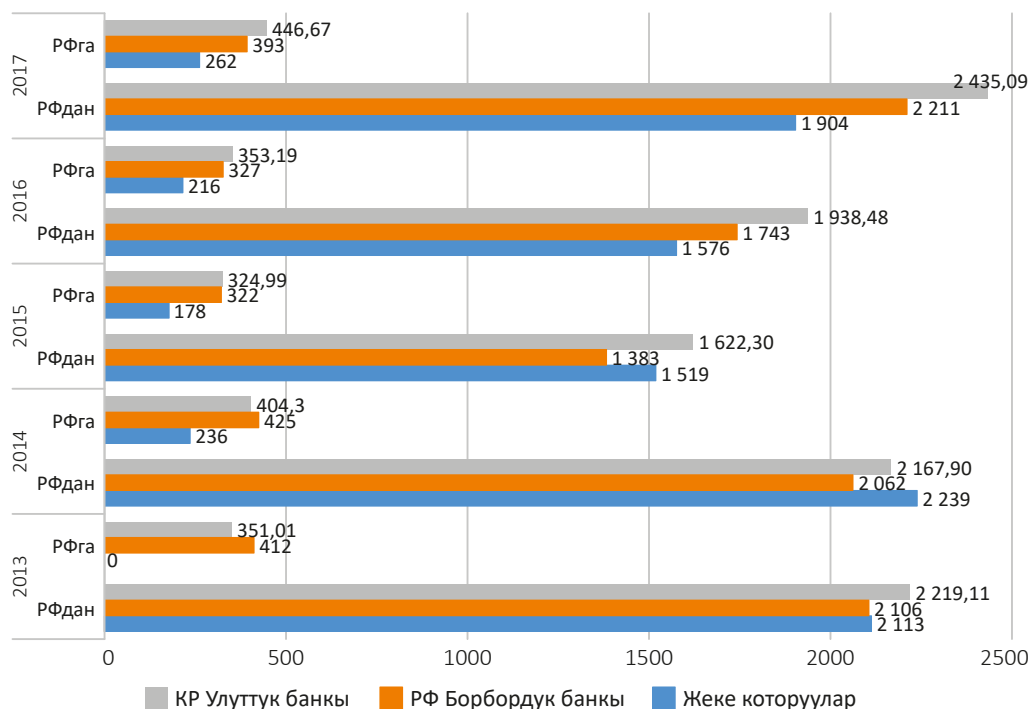
Диagramма 37: Жеке жактардын акча которуу тутумдары аркылуу акча которуулары (млн.доллар менен)

Булак: КР УБ маалыматы

РФ Борбордук банкы жеке жактардын акча которуулары тууралуу жыйынтыктуу маалымат берген КР УБсынан айырмаланып, “жеке которуулар” көрсөткүчүн да эсептейт (тиркеме 3). Жеке которуулар чет аймактардагы үй чарбалардын мүчөлөрүнөн келип түшүүчү, эреже катары, калктын убактылуу же туруктуу миграциясы менен байланышкан үй чарбалык кирешени түшүндүрөт. Жеке жактардын накталай формада акча которуулары Россия Банкы тарабынан бааланат да, жеке которуулар көрсөткүчүнө катталат.

Диаграмма 38: КР менен РФнын ортосундагы акча которууларды чагылдырган статистика

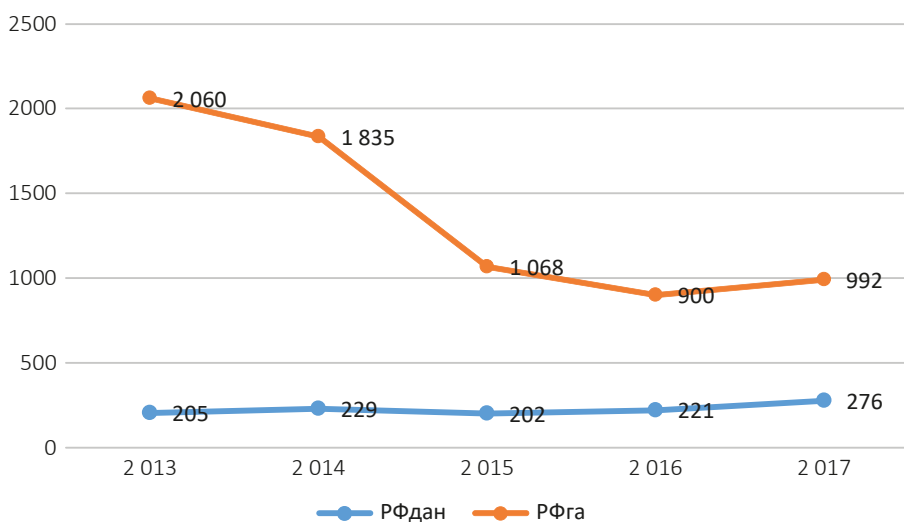

Диаграммада (4-тиркемедеги таблицанын сандык параметрлери) көрүнүп тургандай эле, жеке которуулар көрсөткүчүндөгү РФдан которулган акча каражаттары боюнча маалымат Борбордук Банктын жыйынтыктуу көрсөткүчүнөн жогору турат. Ал эми РФдан которулган акча каражаттары тууралуу Борбордук Банк менен КР Улуттук банкынын маалыматтары дал келет да, бул эсеп жеке которуулар көрсөткүчүнөн алда канча жогору турат. Бул айырмачылыктар төмөнкүлөр тууралуу маалымат берет: биринчиден, РФдан КРге которулган акча каражаттар мигранттардын каражатын түзөт. Ошондуктан, жеке которуулардагы сандык параметрлер айрым учурда Борбордук банктын параметрлеринен ашып кетет, себеби накталай колго берилген акчалар да бул эсепке кирет эмеспи. Экинчиден, РФдан КРге которулган каражаттардын анча чоң эмес гана үлүшү мигранттардын акча каражаттарын түзөт.

Бул көрсөткүч боюнча өлкөлөрдүн ортосунда айырмачылыктардын орун алышы баалоо учурунда төлөө тутумунун ар башка операторлорунун эсеби менен байланыштуу да

болушу мүмкүн. 2016-жылы РФ Борбордук банкы жүргүзгөн сурамжылоого катышкан жөнөтүүчү-респонденттердин арасында 3 жылдык мөөнөттөн ашуун төлөө тутумунун кызматтарын пайдаланган адамдардын салыштырмалуу саны 2016-жылы 2015-жылга салыштырмалуу 40,6%дан 37,9%га чейин кыскарган. Ал эми 1 жылдан бери төлөө тутумдары аркылуу операцияларды аткарган катышуучулардын саны, тескерисинче, өсүп, 25,1%дан 35,7%га чейин жеткен, бул кызматты 2 жылдан бери пайдалангандардын саны да тиешелүү түрдө 20,9%дан 22,6%га чейин жеткен. Респонденттердин ичинен бир аз гана бөлүгү (3,8%) төлөө тутумун биринчи ирет пайдалангандыгын (13,3%) билдирген.¹⁰⁵

Диаграмма 39: РФ-КР/КР-РФ бир жолку акча которуусунун орточо суммасы (долл.)¹⁰⁶

Булак: РФ Борбордук банкы

Россиядан бир жолку акча которуунун көлөмүндөгү (болжол менен 700дөн 1700 долл. чейинки), ошондой эле акча которуунун суммасындагы (болжол менен 1500 млн.доллар) айырмачылыктар Россиядан которулган акча каражаттарды жөнөтүүчүлөр болуп эмгекчи мигранттары, ал эми Россияда акча каражаттарды кабыл алуучулар болуп негизинен өндүрүштүк ишкердик субъектилери экендигин тастыктап турат. Ошондой болсо да, РФ Борбордук банкы тарабынан жүргүзүлгөн анкетанын жыйынтыгы боюнча, Борбор Азиядан которулган жана Борбор Азияга которулган акча которуулардын ичинде жеке жактардын пайдасына кайтарымсыз которулган акча каражаттары үстөмдүк кылат.¹⁰⁷

¹⁰⁵ Төлөм тутумдары аркылуу трансчектик которууларды жүргүзгөн жеке адамдарды сурамжылоонун жыйынтыктары (2016-жылга карата маалыматтар боюнча), РФ Борбордук банкы,(2017), жайгашкан жери: https://www.cbr.ru/statistics/CrossBorder/Results_trans_2016.pdf

¹⁰⁶ РФ Борбордук банкы, жайгашкан жери: <https://www.cbr.ru/statistics/?PrtId=svs>

¹⁰⁷ Төлөм тутумдары аркылуу трансчектик которууларды жүргүзгөн жеке адамдарды сурамжылоонун жыйынтыктары (2016-жылга карата маалыматтар боюнча), РФ Борбордук банкы,(2017), жайгашкан жери: https://www.cbr.ru/statistics/CrossBorder/Results_trans_2016.pdf

Өлкөдө акча которууларды экономикага кошкон салым катары кароо салтка айланып калды. Үй-бүлөлөргө жөнөтүлгөн акча каражаттары жаңы үйлөр үчүн каражаттарды топтоого мүмкүндүк берүү менен, ошол эле учурда бул калктуу пунктта курулуш тармагында иш менен алектенүүнү стимулдаштырат. Же болбосо, адам чет мамлекетте билим алып, мекенине кайтып келген соң, бүткүл коомго пайда алып келе турган билимди жайылта алат.

Таблица 29: Үй чарба кирешелеринен акча которуулардын үлүшү

	2013	2014	2015	2016
Акча кирешелери – жалпысы	3336,3	3957,5	4074,5	4258,0
анын ичинде:				
Иштөөнүн жыйынтыгындагы кирешелер	2128,5	2440,2	2647,3	2830,0
Анын ичинде чет аймакта иштөөдөн алынган киреше	233,8	222,2	231,7	245,4
Социалдык трансферттер	572,8	618,6	662,0	704,3
Жеке көмөкчү чарбадан алынган киреше	479,1	719,2	571,0	544,4
дагы башка киреше	155,9	179,6	194,3	179,4

Изилдөөчүлөр Карымшаков, Абдиева жана Сулаймановалар тартипке келтирилбеген альтернативалуу модель аркылуу акча которуулардын КР жаштарынын иш менен камсыз болушуна тийгизүүчү таасирин аныкташкан. Мультиноминалдык моделдин жыйынтыктары көрсөткөндөй, чет мамлекеттерден которулган каражаттар мигранттын үй чарбасынан жаштардын иштин түрү менен камсыз болушуна чоң таасир тийгизет. Тактап алганда, акча каражаттары жаштар арасындагы жумушсуздуктун санын жогорулатат, ошондой эле үй чарбасы менен алектенген жаштардын да санын арбытат.¹⁰⁸ Хасанованын пикири боюнча, акча каражаттарын которуунун экономикага тийгизүүчү таасири акча которуунун жыйынтыгында алынган кошумча кирешени пайдалануудан көз каранды келет. Бул аспекти боюнча эки көз караш орун алат: бул оптимисттик (акча которуулар көбүнчө инвестицияны стимулдаштыруучу) жана пессимисттик (акча которуулар керектөөгө пайдаланууга таасир тийгизүүчү) көз караш. Акча которууларды пайдалануу маселеси боюнча жүргүзүлгөн акыркы изилдөөлөрдүн бири болуп, 2015-жылы Кыргызстандын Улуттук Банкы тарабынан жүргүзүлгөн изилдөө эсептелет. Эксперттер 3000 үй чарбаны тандап алып, акча которуулардын чыгаша түзүмүнө структурасына тийгизген таасирин баалашкан. Эсеп көрсөткөндөй, которулган акча каражаттарын кабыл алуучу үй-бүлөлөр акча которулбаган үй-бүлөлөргө салыштырмалуу акча каражаттарын тамак-аш продуктыларына 2,7%га азыраак сарптаган. Которулган акча каражаттарын кабыл алуу билим алууга жана саламаттыкты сактоого кетүүчү каражаттарды 0,7%га, ал эми курулуш иштерине сарпталуучу каражаттарды 1%га жогорулаткан. Ошондой эле узак мөөнөткө пайдаланылчу товарларды алуу үчүн чыгымдар 2%га, тойлорду өткөрүү үчүн сарпталуучу чыгымдар 0,6%га көбөйгөн. Бирок, статистикалык маанилүүлүгү боюнча 1%ды түзгөн курулушка, 5%ды түзгөн

¹⁰⁸ Karymshakov, K., et al, *Remittances impact on youth labour supply: evidence from Kyrgyzstan*, Working paper, Partnership for Economic Policy, (2016), жайгашкан жери: <https://portal.pep-net.org/document/download/25787>

той-мааракелерге, 10%ды түзгөн узак мөөнөт пайдаланылчу товарларга акча которуулардын таасири да статистикалык мааниге ээ. Орточо алганда, билим алуу менен саламаттыкты сактоого, курулуш менен турак жайлардын ремонтна сарпталуучу каражаттарды инвестицияга киргизе турган болсок, анда Кыргызстанда акырындык менен акча которуулардын инвестициялык дарамети турмушка ашып жатат деген бүтүм чыгарууга болот. Бирок, бул башка өлкөлөр боюнча көрсөткүчтөрдөн бир нече эсе ге төмөн турат (Гватемала, Колумбия, Мексика, Кытай).¹⁰⁹

Таблица 30: Акча которулуучу негизги өлкөлөр (млн долл.)¹¹⁰

	2013		2014		2015		2016		2017		2018 (янв-февр)	
	Киреше	Чыгаша	Киреше	Чыгаша	Киреше	Чыгаша	Киреше	Чыгаша	Киреше	Чыгаша	Киреше	Чыгаша
КМШ өлкөлөрү	2 244,99	354,62	2 188,3	407,3	1 630,8	327,26	1 941,96	354,60	2 439,31	449,72	301,79	65,02
Казакстан	25,38	0,52	20,1	1,0	8,3	1,76	3,46	1,27	4,22	3,04	0,49	0,34
Россия	2 219,11	351,01	2 167,9	404,3	1 622,3	324,99	1 938,48	353,19	2 435,09	446,67	301,30	64,69
Башка өлкөлөр	0,50	3,08	0,4	2,0	0,1	0,51	0,03	0,14	0,00	0,01	0,00	0,00
Алыскы чет мамлекеттер	23,16	5,29	47,5	16,7	52,8	11,97	49,34	2,44	43,11	2,20	5,79	0,12

2015-2016-жж. негизги кабылдоочу өлкө – Россиядагы кырдаалга жараша пайда болгон тышкы өзгөрүүлөр Борбор Азия өлкөлөрүнүн мигранттарынын акча которууларынын жалпы деңгээлин да бир нечеге азайткан. Мунайдын баасынын төмөндөшү, миграциялык саясатты күчөтүү, ошондой эле рублдин төмөндөшү, жалпы эле Россияда экономикалык кырдаалдын начарлашы акча которууларга да таасирин берген. 2015-жылы Кыргызстанда акча которуулардын көлөмү 25%га, Тажикстанда 33%га, Өзбекстанда 48%га кыскарган. Анын үстүнө, Улуттун банктын баалоосу боюнча, 2016-жылы АКШ доллары менен акча которуулардын деңгээли Тажикстанда 21%га, Өзбекстанда 26%га азайган. Чындыгында эле, рублди девальвациялоонун жогорку деңгээли доллар менен акча которууларды бир нечеге төмөндөтөт. Мисалы, Улуттук банк Тажикстандын мисалында көрсөтүп жаткандай эле, 2014-жылдын төртүнчү чейрегинде рубль менен акча которуулар 7,6%га өссө да, рубль 32%га девальвацияга учуруган шартта доллар менен акча которуулар 26,7%га төмөндөгөн. Ошондой болсо да, Улуттук банк Кыргызстанда акча которуулардын көлөмү 18%га өскөндүгүн баалаган, бул эң биринчи кезекте өлкөнүн Евразия экономикалык бирикмесине мүчө болуп киргенине байланыштуу. Кыргызстан менен Тажикстандын экономикаларынын, анын ичинде алардын эмгек миграцияларынын Россиядан көз каранды болушу “аракети жайлатылган бомба” натыйжасы катары болушу ыктымал. Өлкөлөргө келип түшүп жаткан акча которуулар Россиянын экономикасынан циклдик түрдө көз каранды: донор өлкөдө экономикалык активдүүлүк күчөгөн учурда акча которуулардын көлөмү көбөйөт, ал эми донор өлкөдө экономикалык кырдаал начарлаган учурда акча которуулар да азаят. Изилдөөлөрдөн көрүнүп тургандай эле, “мунайга болгон дүйнөлүк баанын дароо түшүп кетиши эмгек

109 Хасанова С., Кыргызстандагы жана Тажикстандагы эмгек мигранттарынын акча которуулары: карама-каршылыктуу эффект жана «көмүскө тоскоолдуктар», (2017), жайгашкан жери: http://caa-network.org/archives/9341#_ftn3

110 Жеке адамдардын акча которуу тутумдары аркылуу жөнөткөн акчалай которуулары, КРУБ, жайгашкан жери: <http://www.nbr.kg/index1.jsp?item=1785&lang=RUS>

күчүн экспорттоочу өлкөлөрдө экономикалык кырдаалдын начарлашын алдыртан кабарлап туруучу индикатор” катары кызмат кылат. Алсак, бул акча которуулардын өсүү динамикасы көбүнчө мунайга болгон дүйнөлүк баанын траекториясын кайталай тургандыгын көрсөтүп турат. Мында акча которуулардын динамикасы бир нече эсе артта калышы менен айырмаланып турат.¹¹¹

Баарынан кызыгы - карапайым калк гана эмес, бүтүндөй өлкөнүн экономикасы да акча которуулардан абдан көз каранды болгондугу. Алсак, Кыргызстандын Улуттук Стратегиялык изилдөөлөр институтунун макалаларынын биринде миграция маданияты акыркы 2 он жылдыктан бери өнүгүп жаткан жатып ичүү маданияты - *бүтүндөй үй-бүлө чет мамлекетте иштеп жүргөн тууганынын акча трансфертинин эсебинде күн көрүп келген маданияты менен сиңирилип жатат*. Кыргызстанда эмгек миграциясынын оң жактары гана байкалып жатса, тажикстандык эксперттер *“акча которуулар калктын кирешесинин негизги булагы болбошу керектигин, өлкө өнүктүрүү маселелерин чечүүнүн альтернативдик жолдорун издеп таап, турмуш ашыруусу керектигин”* айтып, *“коңгуроо кагышууда”*.¹¹² Эгер макроэкономикалык саясат циклдик мүнөздү компенсациялоочу ролду аткарбай турган болсо, ички керектөөгө чет элдик валютанын кириши менен камсыздалуучу импульстун курсту алмаштыруунун өтө жогорулап кетишине алып келишинин натыйжасында акча которуулардын жогору болушу өлкөнүн атаандаштыкка жөндөмдүүлүгүн төмөндөтөт.¹¹³

Б 2.2: Өлкөнү экономикалык өнүктүрүүдө чет элдик жарандардын катышуусу

Кыргыз Республикасында чет элдик жарандар жана жарандыгы жок адамдар КР жарандары менен бирдей эле укуктарды колдонуп, милдеттерди аткарышат. Бирок “Кыргыз Республикасында чет элдик жарандардын укуктук абалы жөнүндөгү” КР мыйзамына ылайык же Кыргыз Республикасы катышкан жана мыйзамдарда каралган тартипте күчүнө кирген эл аралык келишимдин негизинде өзгөчөлүк берилиши ыктымал. Ченемдик-укуктук актыларга ылайык, чет элдик жарандар Кыргыз Республикасында жынысына, жаш курагына, расасына, тилине, мүмкүнчүлүгүнүн чектелигенине, этникалык өзгөчөлүгүнө, туткан динине, саясий же башка ишенимине, билимине, тегине, мүлктүк же дагы башка абалына, ошондой эле тигил же бул кырдаалга карабастан, мыйзам алдында бирдей болуп саналышат. Ал эми КР жарандарына укук жана эркиндик боюнча атайын чектөөлөрдү койгон өлкөлөрдүн жарандарына жооп катары республиканын мыйзам актылары тарабынан чектөөлөр коюлушу ыктымал.

ММК Кыргыз Республикасына жогорку билимдүү чет элдик адистерди тартуу жана билими жок чет элдик жумушчу күчтүн агымын чектөө үчүн шарттарды түзүү максатында “КР айрым мыйзам актыларына (“Тышкы эмгек миграция жөнүндө”, “Тышкы миграция жөнүндө”, “Мамлекеттик салык (пошлина) жөнүндө”) өзгөртүүлөрдү киргизүү жөнүндө” мыйзамынын долбоорун демилге кылган. Бул мыйзам долбоору “Кыргыз

111 Хасанова С., *Денежные переводы трудовых мигрантов в Кыргызстане и Таджикистане: противоречивый эффект и «подводные камни»*, (2017), доступно на: http://caa-network.org/archives/9341#_ftn3

112 См. там же

113 *Устойчивое восстановление на фоне существующих недостатков: В зоне особого внимания: трудовая миграция*, Обзор экономики Кыргызской Республики №6, (Бишкек, 2017)

Республикасынын “КР айрым мыйзам актыларына (“Тышкы эмгек миграция жөнүндө”, “Тышкы миграция жөнүндө”, “Мамлекеттик салык (пошлина) жөнүндө” мыйзамдарына) өзгөртүүлөрдү киргизүү жөнүндө” мыйзамынын долбоору жөнүндө” КР Өкмөтүнүн 2016-жылдын 2-сентябрындагы №478 токтому менен жактырылган, КР Жогорку Кеңеши тарабынан жактырылган жана бекитилген тартипте күчүнө кирген. Мыйзамды колдонууга киргизүү улуттук эмгек рыногун коргоо жана бош иш орундарын ээлөө үчүн КР жарандарын артыкчылыктуу укуктар менен камсыздоо боюнча саясатты натыйжалуу жүргүзүүгө, ошондой эле Кыргыз Республикасынын аймагында чет элдик жарандардын ишмердикти жүргүзүшүнө укук берген документтерди баалоонун негизинде мамлекеттик бюджетке акча каражатынын көп түшүүсүнө мүмкүндүк берет.

Кыргызстанда чет элдик инвесторлордун укуктарын коргоо боюнча салыштырмалуу либералдык мыйзам тутуму түзүлгөн. Мамлекеттик инвестициялык саясаттын негизги принциптери мамлекет менен инвестордун ортосундагы мамилелерди да регламенттөөчү 2013-жылдын 27-мартындагы “Кыргыз Республикасындагы инвестициялар жөнүндөгү” №66 мыйзам тарабынан орнотулат.¹¹⁴

Кыргыз Республикасы өз аймагында инвестицияны ишке ашыруучу чет элдик жарандарга Кыргыз Республикасынын юридикалык жана жеке жактарына карата пайдаланылуучу экономикалык ишмердик боюнча улуттук режим менен да камсыз кылат. Мында чет элдик инвесторлор Кыргыз Республикасынын тиешелүү мыйзам актылары менен кирүү шарты жана тартиби аныкталган аймактардан тышкаркы КР бүткүл аймактарында эркин жүрүү укуктарына ээ. Инвесторлордун экономикалык ишмердигине киришүүгө, укук актыларында каралган учурлардан тышкаркы кырдаалдарда алардын кызыкчылыктары менен таанышууга мыйзам тарабынан мамлекеттин киришпөөсү да каралган. Ошондой эле экономиканын жана социалдык чөйрөнүн артыкчылыктуу тармактарына салым киргизген, республиканын белгилүү бир аймактарында иш жүргүзгөн инвесторлорго мамлекеттин өнүктүрүү программаларына (долбоорлоруна) ылайык, жеңилдиктер берилиши ыктымал. Узак мөөнөттүү салымдар Кыргыз Республикасынын мыйзамы менен тыюу салынбаган объектилерге жана ишмердиктин түрлөрүнө, анын ичинде Кыргыз Республикасынын “КРдеги лицензия-уруксат берүү тутуму жөнүндөгү” 2013-жылдын 19-октябрындагы №195 мыйзамынын негизинде лицензиялаштырылган түрлөргө да ар түрдүү формаларда аткарылышы мүмкүн.

2016-жылы Кыргыз Республикасынын аймагында чет элдик инвестициялар менен 3173 ишкана иштеген, анын 56,3%ы жалаң гана чет элдин каражаты менен иштеген. 2012-жылга салыштырмалуу чет элдик инвестициялар менен иштеген ишканалардын саны 21,9%га көбөйгөн. 1235 ишкана (толугу менен чет элдик каражаттын эсебиндеги ишкананын 69,1%ы) КМШга кирбеген өлкөлөргө, ал эми 552 ишкана (30,9%) КМШ өлкөлөрүнө таандык болуп саналган. Анын арасында 347 ишкана толугу менен Түркия тарабынан, 380и Кытай, 272си Россия, 195и Казакстан, 108и Корея жана 43ү Иран тарабынан каржыланган.

Чет элдик каражаттардын негизиндеги ишканалардын көбү дүң жана чекене соодага, автоунааларды жана мотоциклдерди оңдоого (жалпы эсептин ичинде 33,7%ы), кайра иштетүү өнөр жайына (15,5%ы), кесиптик, илимий жана техникалык ишмердикке

¹¹⁴ Инвесторлор үчүн КРдеги инвестициялык преференциялар жөнүндө колдонмо: аларды талдоо жана жакшыртуу боюнча сунуштамалар, Дүйнөлүк банк, (Бишкек, 2015), жайгашкан жери: <http://test.invest.gov.kg/upload/file/RukovodstvodyainvestorovosushestvuyuwihininvesticionnyhpreferenciayahvKR.pdf>

(12,3%), курулушка (7,9%), ошондой эле маалымат жана байланыш уюмдарына (4,2%) багытталган.

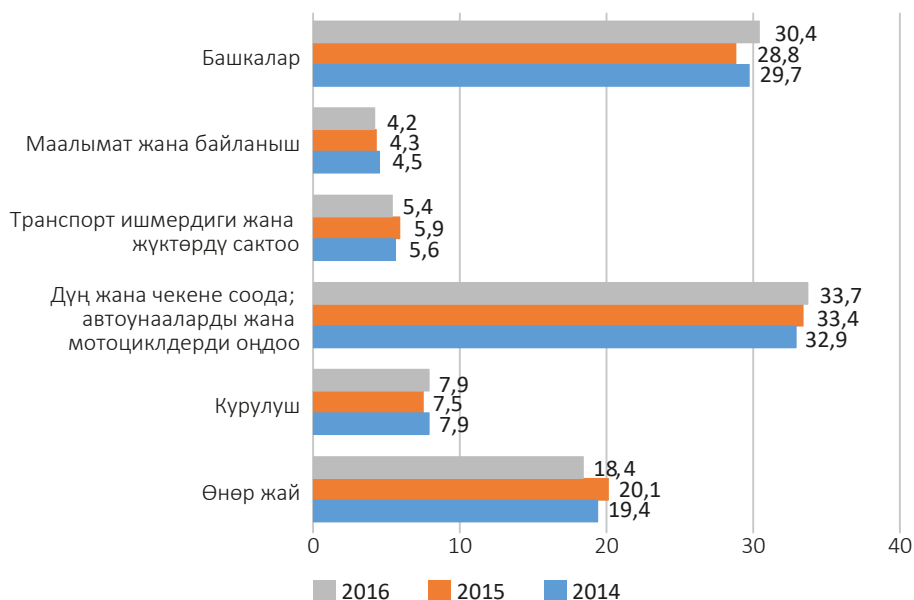
Таблица 31: Чет элдик инвестициялардын негизинде иш жүргүзүүчү ишканалардын негизги экономикалык көрсөткүчтөрү

	2014	2015	2016
Ишканада иштеген жумушчулардын тизмеги, адам	59800	59 262	59 563
Инвестицияларды негизги капиталга өздөштүрүү, млн сом.	59439,2	70100,8	70451,2
Экспорт, АКШ млн долл.	438,0	326,7	378,1
Импорт, АКШ млн долл.	2209,2	1712,3	1658,2
Экспорт, республика боюнча жалпы көлөмгө % менен	23,3	22,0	24,5
Импорт, республика боюнча жалпы көлөмгө % менен	38,5	41,2	42,3

Булак: КР УСК

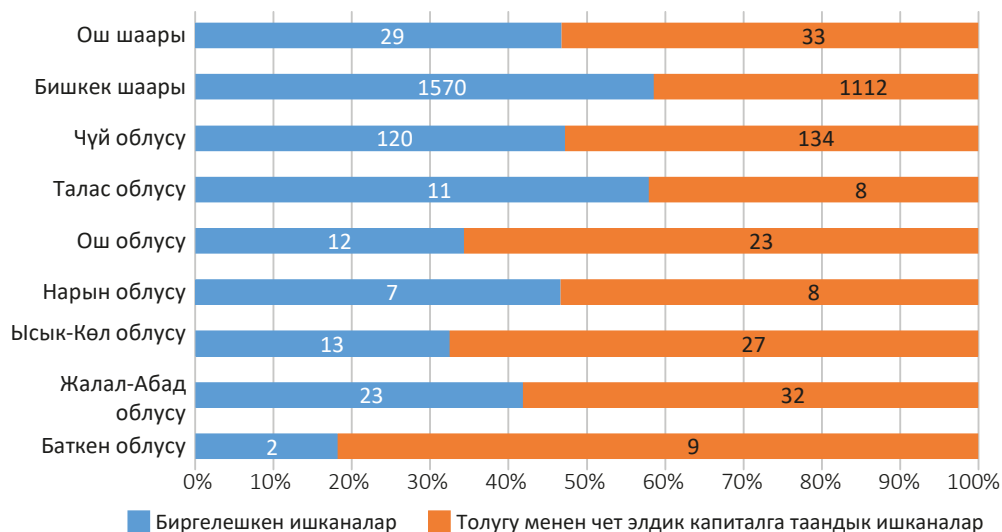
Чет элдик инвестициялардын негизинде иш жүргүзүүчү ишканалардын таблицасындагы маалыматтарга ылайык, төрттүн бир бөлүгүн экспорттук агым (24,5%), үчтөн бир бөлүгүн өлкөгө импорт (42,3%) түзөт.

Диаграмма 40: Өлкө аймагындагы жалпы ишканаларды экономикалык ишмердиктин өз алдынча түрү боюнча бөлүштүрүүдө чет элдик капиталдын катышуусу менен ишкердикти жүргүзгөн ишканалардын үлүшү (% менен)

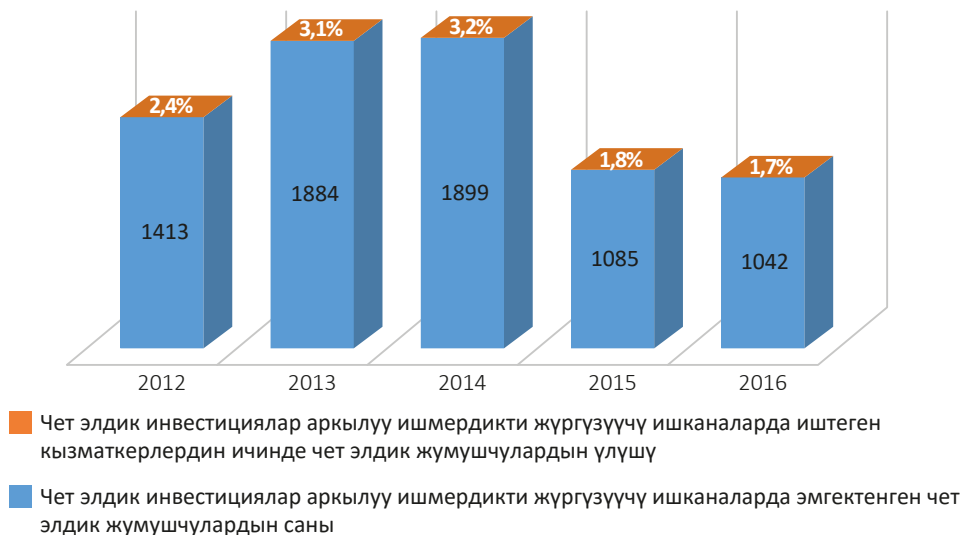
Источник: НСК КР

Диаграмма 41: 2016-жылы чет элдик инвестициялар аркылуу ишкердикти жүргүзгөн ишканалардын саны (аймактар боюнча)

Булак: КР УСК

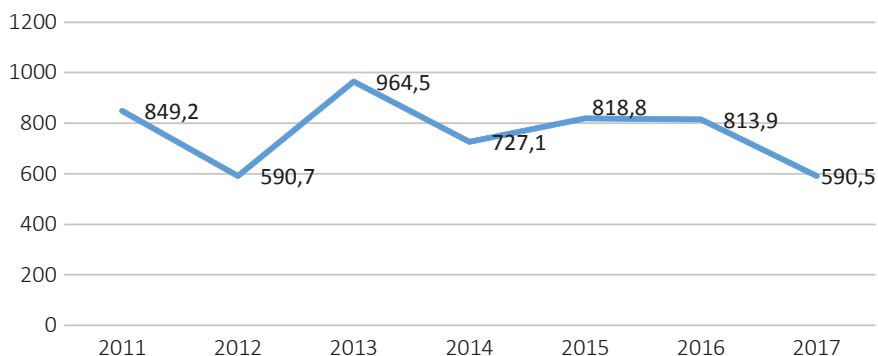
Диаграмма 42: Экономикалык ишмердиктин түрлөрү боюнча чет элдик инвестициялар аркылуу ишмердикти жүргүзгөн ишканалардын чет элдик жарандарынын саны жана кызматкерлердин жалпы тизмесинде алардын үлүшү

Булак: КР УСК

Диаграммада көрүнүп тургандай эле, чет элдик инвестициялар аркылуу ишмердикти жүргүзүүчү ишканаларда эмгектенген жумушчулардын тизмесинде чет элдик жумушчулардын үлүшү анча чоң эмес жана ал жыл өткөн сайын азайып барат.

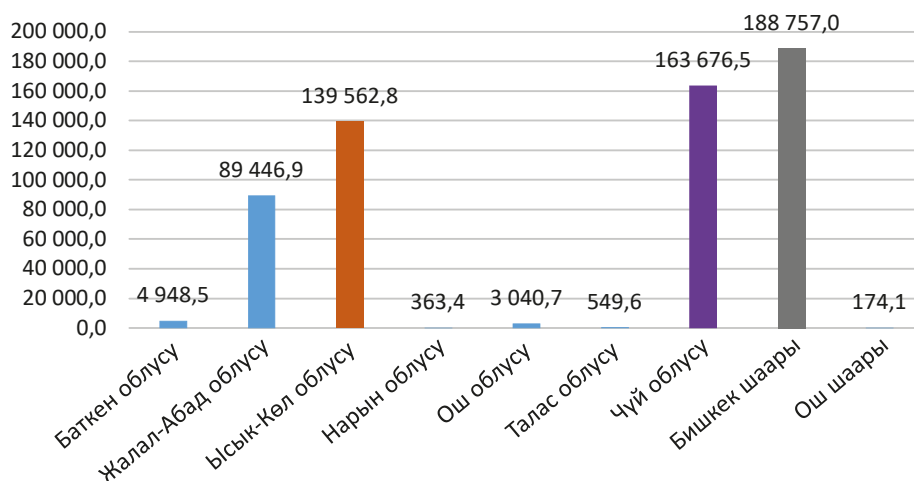
Диаграмма 43: Чет элдик түз инвестициялар (АКШ млн.долл. менен)

Булак: КР УСК

Акыркы 5 жылда түз инвестиция салган негизги өлкө-инвесторлор Кытай, Канада, Улуу Британия, Түркия, Россия жана Казакстан мамлекеттери болушкан. 2016-жылы алардын үлүшүнө келип түшкөн түз инвестициялардын 94,5%ы, 2017-жылдагы 85,5%, ошондой эле 2012-жылдагы 72,3%ы туура келген.¹¹⁵ 2017-жылы чет элдик түз инвестициялардын көбү Ысык-Көл, Чүй облустарына жана Бишкек шаарына жумшалган.

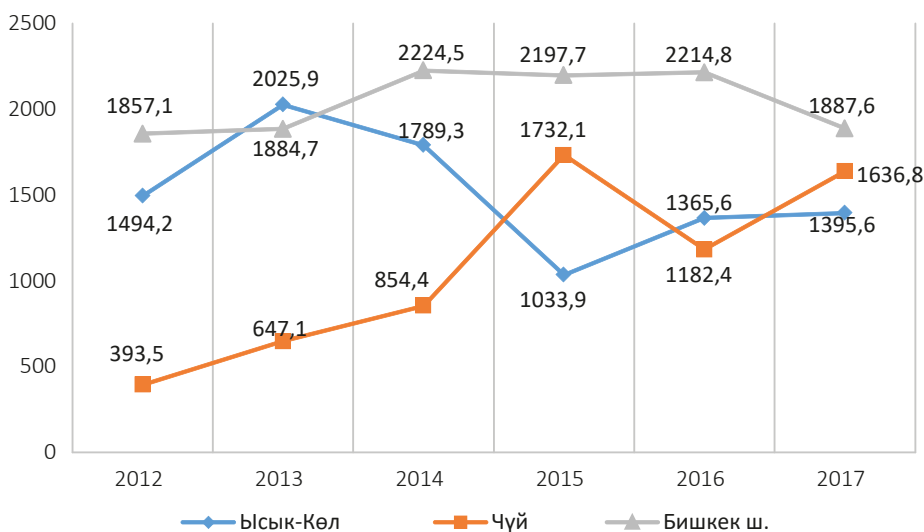
Диаграмма 44: 2017-жылы чет элдик түз инвестициялардын аймактар боюнча келип түшүүсү (миң АКШ долл. менен)

Булак: КР УСК

¹¹⁵ Кыргызстандагы инвестициялар 2012-2016, КР Улуттук статистикалык комитети, (Бишкек, 2017), жайгашкан жери: <http://stat.kg/media/publicationarchive/30bad37d-e376-42a8-9bab-1cd78b1317d0.pdf>

Диаграмма 45: Чет элдик түз инвестициялардын Ысык-Көл, Чүй облустарына жана Бишкек шаарына келип түшүү түзүмү, 2012-2017-жж., чыгып кетүүсүн эске албаганда (млн. АКШ долл. менен)

Булак: КР УСК

КР УСК маалыматтарына таянсак, жогоруда аталган облустарда жана Бишкек шаарында чет элдик инвестициялар менен ишмердикти жүргүзүүчү жалпы ишкананын 94%ы жайгашкан: Ысык-Көл облусунда – 40%, Чүй облусунда – 254, Бишкек шаарында 2677 ишкана.

Таблица 32: Чет элдик инвестициялардын келип түшүү түзүмү (АКШ млн долл. менен)¹¹⁶

	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017 ¹¹⁷
Чет элдик инвестициялардын жалпы саны	4 948,0	4 335,8	5 487,1	5 415,7	4 350,7	5 335,1	
Анын ичинде:							
Чет элдик түз инвестициялар	849,2	590,7	964,5	727,1	818,8	813,9	590,5
Портфельдик инвестициялар	5,5	0,0	2,5	0,1	377,0	367,5	
Башка инвестициялар	4 001,1	3 665,5	4 474,9	4 612,2	3 108,9	3 954,8	
Гранттар, техникалык жардам	92,2	79,6	45,2	76,3	46,0	198,7	

Пайдаланылган булак: КР УСК

¹¹⁶ 2017-жылдагы түз чет элдик инвестициялардын келип түшүү түзүмү, Кыргыз Республикасынын Улуттук статистикалык комитети, (Бишкек, 2018), жайгашкан жери: <http://stat.kg/ru/statistics/investicii/>

¹¹⁷ 2017-жылга карата айрым маалыматтар КР УСК тарабынан иштелип чыга элек жана 2018-жылдын сентябрында гана жеткиликтүү болот

Бул таблицада 2016-жылдан тартып чет элдик түз инвестициялардын саны азайгандыгы байкалат. Эксперттердин аргументтери боюнча¹¹⁸, өкмөттүн ири инвесторлор менен улантылып келген соттук талаш-тартыштары, эл аралык рейтингде Кыргызстандын позициясынын жоголуп кетиши, коррупциянын болушу, ошондой эле ыктымалдуу көйгөйлөр, жергиликтүү калктын нааразычылыгы – мунун баардыгы Кыргызстанда инвестициялык климаттын начарлашына алып келүүдө. Жогорудагы диаграммада (*Ысык-Көл, Чүй облустарына жана Бишкек шаарына чет элдик инвестициялардын түшүү түзүмүнөн*) көрүнгөндөй эле, чет элдик инвестициялардын азайышы дал ушул Бишкек шаарында байкалат. О.э. 2016-жылы Эл аралык каржы корпорациясы өлкөдөгү инвестициялык климат тууралуу чет элдик инвесторлорго жүргүзүлгөн сурамжылоонун жыйынтыктарын жарыялаган.¹¹⁹ IFC долбоорунун өкүлү Сергей Осаволюктун айтуусу боюнча, чет элдиктер үчүн жалпы инвестициялык жана саясий режим чоң мааниге ээ, инвесторлордун басымдуу бөлүгү кандайдыр бир атайын инвестициялык шыктандырууларды талап кылбайт. Ошондой болсо да, Кыргызстанга инвестиция салуу же салбоо тууралуу чечимди кабыл алууга таасир бере турган дагы башка факторлор бар. Инвесторлордун 63%га жакыны инвесторлордун нааразычылыгын же доосун канааттандырууда мамлекеттик органдардын ишинин натыйжалуулугу (чечимдин адекваттуулугун жана аны аткаруунун сапатын) төмөн деп эсептешет. Инвесторлордун басымдуу бөлүгү дагы эле административдик тоскоолдуктарды, өзгөчө ишкердикти жабуу боюнча да талаш-тартыштарды жоюуга көптөгөн убакытты жана аракеттерди жумшоодо.

Бул изилдөөнүн алкагында Кыргыз Республикасында компанияларды каттоо үчүн коюлган талаптар тууралуу маалыматтардын жеткиликтүү болушуна байланышкан маселелер дагы да орун алып жаткандыгы аныкталган. (Маалыматтарга ылайык, инвесторлордун 50%ы бул маселеге дуушар болгон эмес, 40%ы ачык-айкын жана так маалыматтардын жеткиликтүү болушун канааттандырарлык деп эсептешкен, ал эми 11%ы өзүлөрүнө талаптар тууралуу маалыматтардын жеткиликтүү болушуна байланышкан маселелер дагы да орун алып жаткандыгы аныкталган. (Маалыматтарга ылайык, инвесторлордун 50%ы бул маселеге дуушар н инвесторлордун басымдуу бөлүгү – бул ЭКӨУ өлкө-мүчөлөрүнүн жана башка өлкөлөрдүн инвесторлору болушкан. Бул жаатта КМШ өлкөлөрүнөн инвесторлор кыйынчылыктарга деле дуушар болушпайт, бул мыйзамдын окшош болушу жана орус тилин пайдалануу менен байланыштуу.

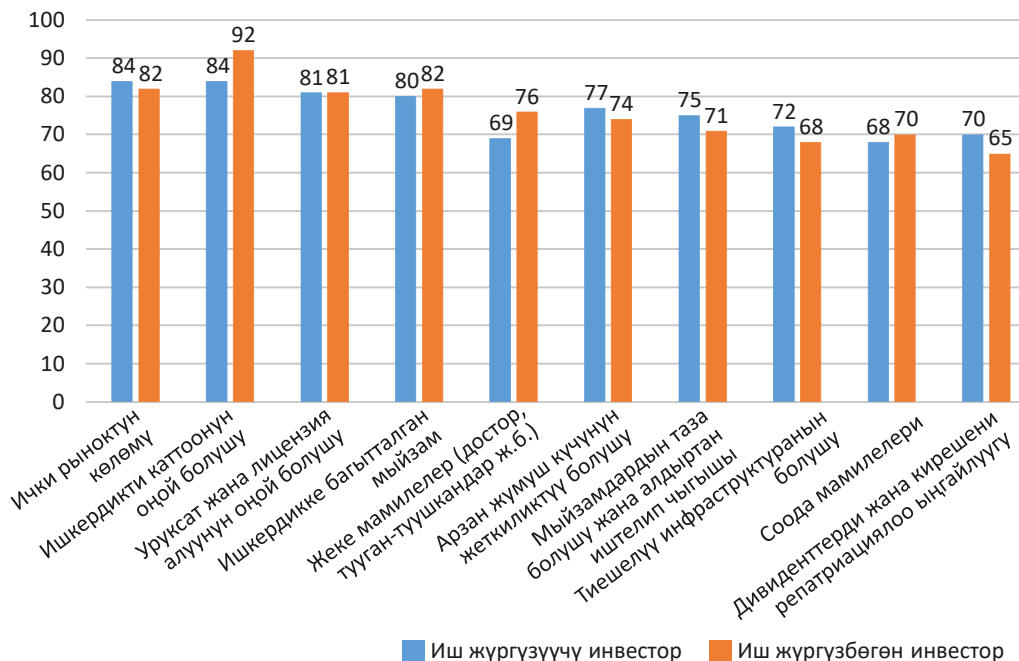
Төмөндөгү диаграммадан көрүнүп тургандай эле, инвесторлордун инвестиция кылууну пландаштырып жаткан\инвестиция кылып жаткан өлкөдө досторунун, туугандарынын же диаспора өкүлдөрүнүн болушу тиешелүү чечимди кабыл алууда чоң мааниге ээ болот, т.а. инвесторлордун көз карашы боюнча, бул өлкөдө жеке мамилелердин болушу инвестициялык коркунучтарды бир аз да болсо минималдаштырат, ал эми инвестициялык чечимди кабыл алууда көп учурда ички рыноктун өлчөмү жана ишкердикти каттоонун жөнөкөй болушу чоң мааниге ээ болот.

---

118 Эмне үчүн Кыргызстанда инвестиция салуулар азайды?, KNews MA, (2017), жайгашкан жери: <http://knews.kg/2017/03/pochemu-v-kyrgyzstan-stali-menshe-investirovat/>

119 Кыргыз Республикасындагы инвестициялык климат – чет элдик инвесторлордун пикири, Эл аралык каржы корпорациясы, Дүйнөлүк банк тобу, (Бишкек, 2015), жайгашкан жери: https://data.kactus.media/file/file/2016-01-28_19-02-37_411091.pdf?load

Диаграмма 46: Инвестициялык чечимдерди кабыл алууга таасир этүүчү факторлор, Кыргыз Республикасында иш жүргүзүүчү жана иш жүргүзбөгөн инвесторлор % менен

Булак: ЭВФ отчету, 2015

Кыргыз Республикасынын Инвестицияларды алга жылдыруу жана коргоо боюнча агенттигинин директорунун орун басары Шумкарбек Адилбек уулунун “Кабар” маалымат агенттигине берген интервьюсунда ал чет элдик инвесторлордун Кыргызстанда ишкердикти жүргүзүүдө кооптонуулары бар экендиги тууралуу айтып берген. Анын ичинде инвесторлор үчүн мамлекеттик кепилдиктердин, т.а. алдын ала каралбаган кырдаалдар жаралган учурда ишке киргизилген каражаттардын кандайдыр бир бөлүгүн кайтарып берүү шарттарынын жоктугу, энергия кубаттуулугунун жана инфраструктуранын алсыз болушу инвесторлордун өлкө аймактарына каражаттарды салууларына тоскоолдуктарды жаратат.¹²⁰ Анын үстүнө чет элдик инвесторлор мамлекеттик башкаруудагы жогорудагы көйгөйлөргө гана эмес, жергиликтүү калктын нааразычылыгына да дуушар болушууда, бул инвесторлордун жана жергиликтүү өзүн-өзү башкаруу органдарынын жергиликтүү калк менен кошумча иш алып барбагандыгынан кабар берет.

¹²⁰ Кыргызстандагы инвесторлор эмнеден чочулашат жана алар менен иштешүү кандай? – эксперт менен интервью, жайгашкан жери: “Кабар” МА, (Бишкек, 2018), <http://kabar.kg/news/chego-boiatsia-investory-v-kyrgyzstane-i-kakovo-s-nimi-rabotat-interv-iu-s-ekspertom/>

Б 2.3: Миграция, иш менен камсыз болуу, эмгек рыногу

Өлкөнүн улуттук рыногу калктын улам өсүп жаткан керектөөлөрүн канааттандыруу үчүн талап кылынган жумуш орундарын түзбөй эле. Белгилеп кетсек, тилекке каршы, Кыргызстандын эмгек рыногунда эмгек көп. Расмий маалыматтарга таяна турган болсок, 2016-жылы жумушсуздуктун деңгээли 7,2%ды түзгөн.

Таблица 33: КРда жумушсуздуктун деңгээли (пайыз менен)

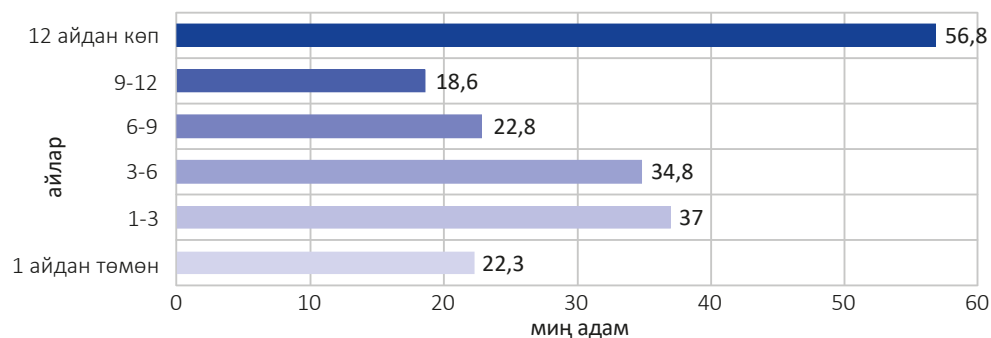
	2013	2014	2015	2016
Кыргыз Республикасы	8,3	8,0	7,6	7,2
Баткен облусу	12,7	12,6	10,9	10,2
Жалал-Абад облусу	8,2	7,6	7,7	7,5
Ысык-Көл облусу	9,5	9,3	9,1	8,9
Нарын облусу	9,1	9,7	9,3	9
Ош облусу	6,3	6,6	6,0	5,5
Талас облусу	3,7	3,9	3,3	2,8
Чүй облусу	9,7	8,9	8,6	8,4
Бишкек шаары	9,4	8,9	8,1	7,7
Ош шаары	4,6	4,2	3,9	3,6

Булак: КР УСК маалыматтары

Бул маселеге келгенде аналитиктер менен эксперттер ар башка пикирде, алардын болжолдоосу боюнча, жумушсуздуктун деңгээли андан да көп, 20-30%га чейин жетет. Элдер бүгүнкү күндө жумуш издөөдө бир жумуш ордуна орточо алганда 11ден ашуун талапкер туура келерине дуушар болушууда.

Эмгек рыногунун механизми жумуш берүүчүлөр менен жумуш издөөчүлөрдүн өз ара издөө мөөнөтүн кыскартуу көйгөйүн чечүүгө жөндөмсүз.

Диаграмма 47: Жумушсуздар иш издөө узактыгы боюнча¹²¹

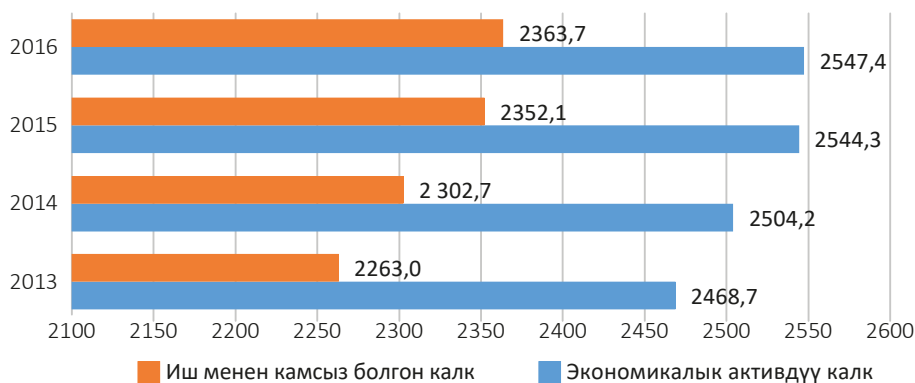
Булак: КР УСК

¹²¹ Жумуштуулук жана жумушсуздук, үй чарбаларынын бюджеттерин жана жумушчу күчүн интеграцияланган тандалма изилдөөнүн жыйынтыктары, КР Улуттук статистикалык комитети, (Бишкек, 2017)

Жумушсуз жүргөн калк мамлекеттен ишке орноштуруу боюнча колдоону үмүт да кылбайт, жумушсуз 183,7 миң адамдан 6,2 миңи гана иш менен камсыздоо боюнча мамлекеттик кызматка кайрылышат. Бирок, бул учурда 75,6 миң адам иш издөөдө досторуна, тууган-туушкандарына, тааныштарына кайрылышат, ал эми 76,4 миң адам жумуш издеп отурбастан, атайын бир иш мезгилди күтүшөт, бирок белгилүү бир мезгил келгенде ишке чыгууга даяр турушат (2015-жыл).¹²²

Диаграмма 48: Экономикалык активдүү жана иш менен камсыз болгон элдин саны (миң киши)

Булак: КР УСК

2016-жылы Кыргыз Республикасында иш менен камсыз болуунун деңгээли 57,1%ды түзгөн. Айыл чарбасы жана кызмат көрсөтүүлөр баштагыдай эле элдин иш менен камсыз болушу жагынан караганда экономиканын негизги сектору болуп эсептелет.

Өлкө аймагында иш менен камсыз болгондордун негизги үлүшүн 20-29 жаш категориясындагы адамдар түзүшөт. Ошондой болсо да, ЭЭУнун “Чыгыш Европа жана Борбор Азия өлкөлөрүндө жаш аялдар жана эркек адамдардын эмгек рыногуна өтүү” тууралуу жасаган отчетуна ылайык, Кыргызстан жаштарынын басымдуу бөлүгү “корголбогон ишкердик” деп аталган категорияга кирет. Иш менен камсыз болуунун бул категориясына өзүнө иштөөчү жана үй-бүлө мүчөлөрүнө жардам кылуучу (акы төлөнбөгөн) жумушчулар киришет. Жалдоо боюнча иш менен камсыз болуу мүмкүнчүлүгү жаш эркек адамдардын арасында, ал эми жардам көрсөтүүчү үй-бүлө мүчөсү болуу жаш аялдардын арасында жогору таралган.

Таблица 34: Иш менен камсыз болгон калк жаш курагы боюнча (миң киши)

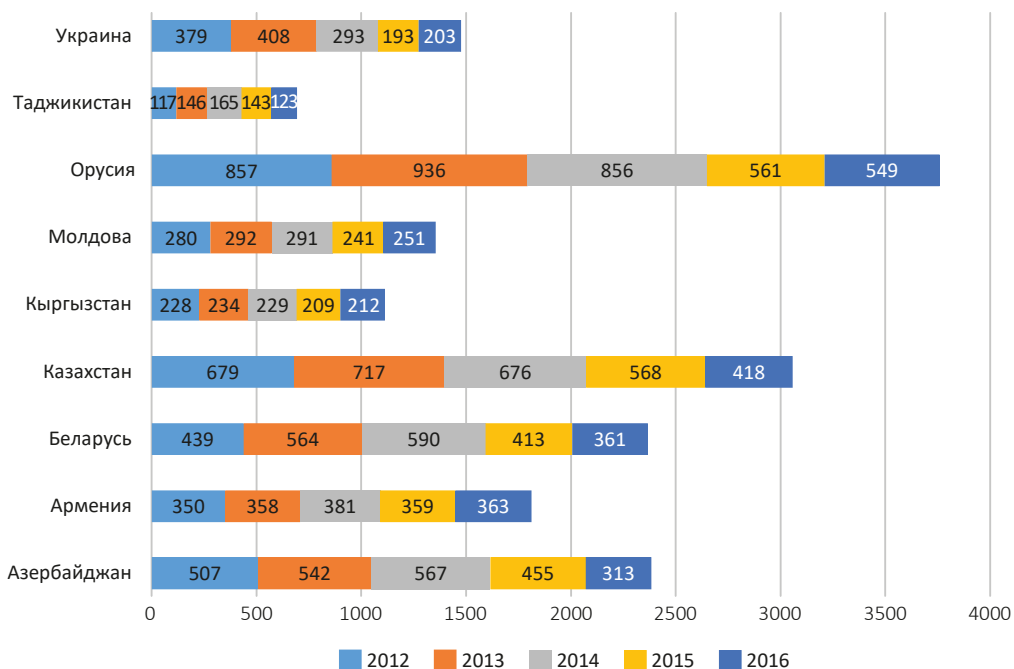
	2013	2014	2015	2016
15-19	134,6	114,7	106,0	90,2
20-29	694,3	682,4	684,2	684,4
30-39	569,3	604,5	620,7	629,2
40-49	482,6	493,1	503,0	505,6
50-59	314,9	335,6	353,4	360,4
60-69	56,9	61,5	73,8	83,1
70тен жогору	10,3	10,9	11,0	10,8

Үй чарбачылыгын изилдөөдө эмгекти баалоодо теңсиздиктин орун алышына байланышкан курч маселе (изилдөөгө тандалып алынган 6 мамлекеттин арасынан: Армения, мурдагы югославиялык мамлекет Македония, Молдова Республикасы, Россия Федерациясы жана Украина) Кыргызстанда орун алгандыгы аныкталган, анда жаш жумушчулардын 71,3%ы тандоодогу орточо көрсөткүчтөн төмөн эмгек акы алышкан.¹²³

КР жарандары үчүн эмгек миграциясы иш менен камсыз болуп калууда. Бул процесстин тамырлашып кетүүсү үчүн түрткү болуучу бир катар факторлорду белгилеп кетсек болот. Албетте, негизги факторлордун бири болуп жумушсуздук эсептелет. Эмгек миграциясында жүргөн КР жарандары көп учурда жумушсуздуктун деңгээли салыштырмалуу жогорку болуп эсептелген айыл жергесинин тургундары түзүшөт. Жумушсуз жүргөн адамдардын 52,9%ы үй-бүлөлүү болуп саналышат, жалпы эсептин 46,5%ы үй-бүлөгө камкордук көрүү милдети тагылган эркек адамдарды түзөт (2016-жыл).

Кыргызстанда иш менен камсыз болгон жаштардын жарымынан көбү иштеген эмгеги үчүн эмгек акы алышпайт (корголбогон эмгек). Мында, жаштардын көбү үй-бүлөнүн талабы боюнча үй-бүлөлүк иш-чараларда иштөөгө мажбур болушкан, ошондуктан эмгек миграциясы айрым учурда каржылык жактан көз карандысыз болуу үчүн жасалган кадам болуп саналышы ыктымал. Бул менен катар эмгекке акы төлөөнүн деңгээлинин төмөн болушу да эмиграция үчүн шыктандыруучу жагдай катары кызмат кылууда.

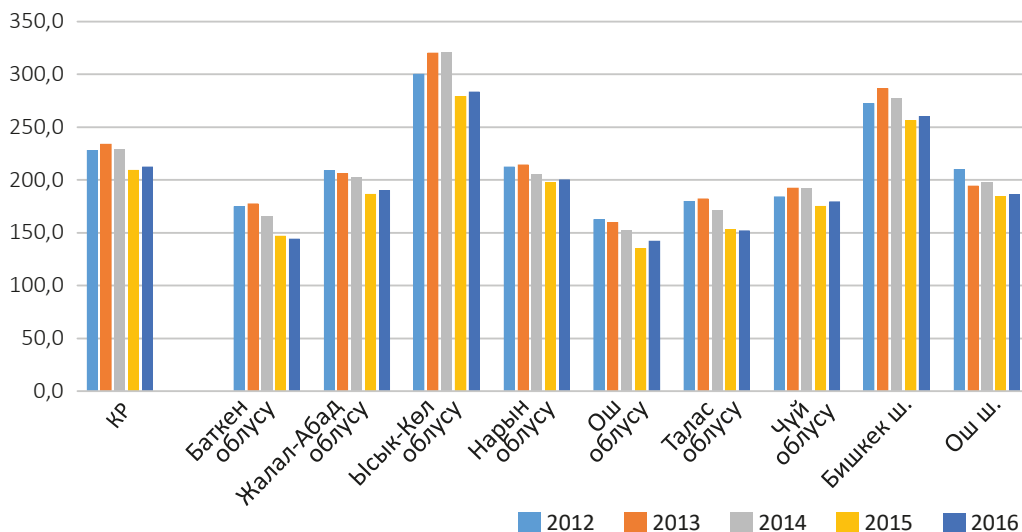
Диаграмма 49: Орточо номиналдык эмгек акы, өлкөлөр боюнча (АКШ доллары менен)

Булак: КР УСК

123 Элдер С., ж.б. Чыгыш Европа жана Борбордук Азия өлкөлөрүндөгү жаш аялдар менен эркектердин эмгек рыногуна өтүшү. (Женева, 2015), жайгашкан жери: http://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/---ed_emp/documents/publication/wcms_362577.pdf

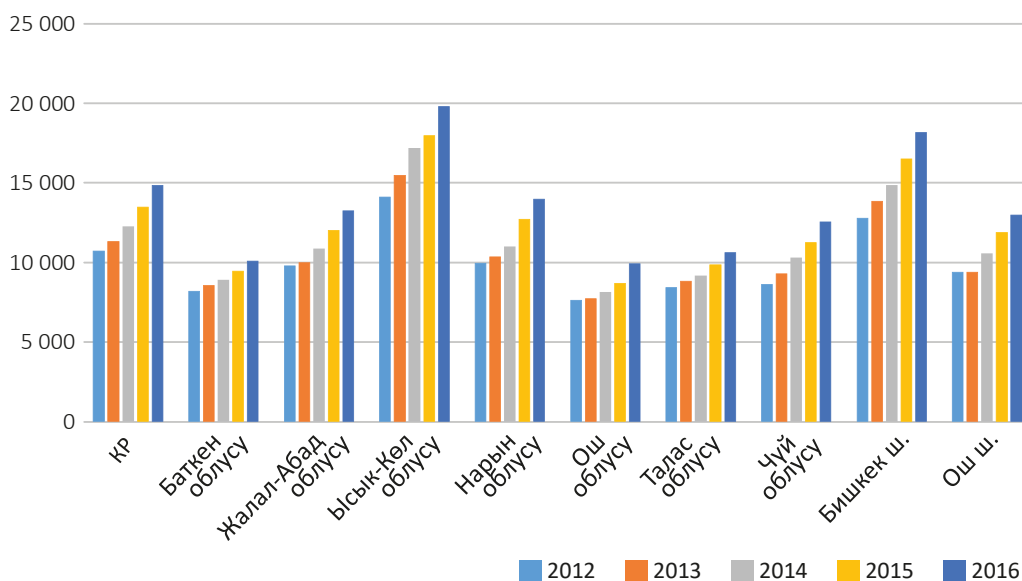
Диаграмма 50: Средняя заработная плата в Кыргызстане по территории, в долл. США

Булак: КР УСК

Ошондой болсо да, аймактар боюнча орточо айлык акы тууралуу берилген ушул эле статистикалык маалыматтарды сом менен баалай турган болсок, келип чыккан картина мурунку картинага каршы келет. Бул кыргыз сомунун АКШ долларына болгон курсунун ар жыл сайын өзгөрүп турушу менен байланыштуу.

Диаграмма 51: Кыргызстандагы орточо эмгек акы аймактар боюнча, сом менен

Булак: КР УСК

Республиканы жана анын аймактарын социалдык-экономикалык жактан өнүктүрүү боюнча улуттук стратегиянын көпчүлүгү эмгек ресурсун өндүрүштүн негизги фактору катары карайт. Документтерде эмгек ресурсуна болгон чыныгы керектөөлөрдү – канча адис жана кайсы адистиктер талап кылынарын чагылдырбайт. Бул фактор эмгекти жана иш менен камсыз болууну жөнгө салуу чөйрөсүндөгү мамлекеттик саясатта кеңири чагылдырылат жана анын мүмкүнчүлүктөрүн чектейт.¹²⁴

---

¹²⁴ Фахриева Н., *Кыргыз Республикасындагы иш менен камсыздоо жаатындагы мамлекеттик саясат*, Вестник КРСУ №2, (Бишкек, 2017)

Б 3 МОДУЛУ: МИГРАЦИЯ ЖАНА КООПСУЗДУК

Миграция процесси мигранттын жеке өзүн гана эмес, ал чыгып кеткен жана багыттап келген аймакты өнүктүрүүгө оң таасирин тийгизгени менен, мигранттар атайын барган жерлерде жана өлкөсүнө кайтып келе жаткан учурда бир топ коркунучтарга, убараларга дуушар болот.

Миграция коопсуздук көйгөйү катары 1980-жылдардан тартып изилдене баштаган. Миграция менен коопсуздуктун ортосундагы өз ара байланышка арналган ар кандай талкуу иштери улуттук коопсуздукка байланыштуу каралып келет, тактап айтканда, мында миграция жарандардын, чек аймактардын, экономиканын жана мамлекеттин башка институттарынын коопсуздугу үчүн канчалык деңгээлде коркунуч туудурат деген маселеге көңүл бурулат. Бул багытта “жөнгө салынбай турган” же “мыйзамсыз, легалдуу эмес” миграция деген түшүнүктөр пайдаланылып, миграциянын терроризм, экстремизм, баңгизат трафиги, адам сатуу, уюшулган кылмыштуулук, ар түрдүү илдеттер жана башка ушулар сыяктуу негативдүү аспектилер менен өз ара байланышы каралат. Ошондой болсо да, коомдо миграцияны өлкөнүн эмес, адамдын коопсуздугуна байланыштуу кароону сунуштаган экинчи бир сегмент орун алат.

Бул тууралуу Кервин: “... адамдын коопсуздугу көп учурда улуттук коопсуздук түшүнүгүнө карама-каршы коюлуп келет, бирок бул эки термин бири-бирине каршы коюлбашы керек. Улуттук коопсуздуктун туура иштелип чыккан саясаты адамдын коопсуздугун жогорулатууга көмөкчү болушу шарт. Анын үстүнө адамдын коопсуздугу менен камсыздоо тутуму улуттук коопсуздук боюнча чек арада мигранттарды көзөмөлдөн өткөрүү, кармоо жана криминалдашуусу боюнча талкууланып жатат жана аны коркунучтун жок болуу шарттарында ачат”.¹²⁵

Левада Борбордун 2017-жылы жүргүзгөн изилдөөлөрү боюнча, сурамжылоого катышкан Россия жарандарынын 54%ы (1600 респонденттен) мигранттар Россия үчүн ашыкча жүк деп эсептешет, бул көз карашты алар жумуш орундарынын азайышы менен байланыштырышат. РФ өкмөтүн тандоо маселесине келгенде Россия жарандарынын мигранттарга карата саясаты 2002-жылга салыштырмалуу негативдүү (терс) жакка өзгөргөн.¹²⁶ Ошого карабастан, миграциялык процессти таптакыр токтотууга же азайтууга мүмкүн эмес, бул тууралуу “Миграция 21-кылым” фондунун президенти, МКФ директорунун мурдагы орун басары Вячеслав Поставнин мындай дейт: “Россия ар жыл сайын миллиондогон жумушчу күчтөн кол жууйт – адамдар каза табышат, пенсияга чыгышат. Бирок, бул учурда бизде ошончо жаштар жок. Ошондуктан, келип чыгып жаткан боштуктарды мигранттардын жардамы менен гана толуктоого болот”. Анын баалоосу боюнча, эгерде россиялык экономикадан мигранттарды толугу менен чыгарып сала турган болсо, ИДП дароо эле 10 пайызга төмөндөйт.¹²⁷

125 Kerwin, D., *Human Security, Civil Society and Migration*» в Monika Wohlfeld «Is migration a security issues?», 70-бет, жайгашкан жери: <<https://pdfs.semanticscholar.org/e829/de6ceb77be4395a942387fe187568b6b0de1.pdf>>

126 Белый, М., *Эмне үчүн Россия гастарбайтерлерсиз жашай албай калды – сандар жана фактылар*, Ура.РУ МА, жайгашкан жери: <https://ura.news/articles/1036272764>

127 РФ Коомдук палатасы, *Россиядагы 2016-жылдагы ксенофобия, радикализм жана жек көрүүгө негизделген кылмыштар*, (Москва, 2017), жайгашкан жери: <<https://www.kommersant.ru/doc/3415324>>

Диаграмма 52: Россия өкмөтү чет жактан келген мигранттарга карата кандай саясат жүргүзүшү керек?

РФ Ксенофобия, радикализм жана жек көрүүдөн улам чыккан кылмыштуулук боюнча коомдук палатасынын отчетунда белгиленгендей, мигрантофобия «россиялык коомчулуктун орчундуу маселеси бойдон кала берүүдө», ошентсе да, анын деңгээли акыркы үч жылдан бери төмөндөп отурууда. Эгер 2014-жылы ал 76%ды түзсө, 2015-жылы – 68%, 2016-жылы – 66% болгон. Россия үчүн этникалык азчылыктарга карата фобиялар өзгөчө орунга ээ: “Баарынан мурда бул кавказофобия (Түндүк Кавказдын тургундарына). Анын деңгээли 2016-жылы 34%ды (2013-жылы –65%ды) түзгөн. Бул менен катар Борбор Азиянын жашоочуларына карата жек көрүүчүлүк да белгилүү бир көйгөйлөрдү жаратат. Анын деңгээли 29%га барабар”.¹²⁸ РФнын сурамжылоого катышкан жарандары мигранттар Россияда терркттардын болуу мүмкүнчүлүгүн жогорулатат деген пикирди билдирген.¹²⁹

Чет аймактарда кылмыш жазасын тартып жаткан Кыргызстан жарандарынын саны 1804 адамды түзөт, анын басымдуу бөлүгү Россия Федерациясында болуп эсептелинет. Бирок, кыргызстандыктар коомдук тартипти одоно бузуучу чет элдик жарандардын катарына кирбейт, Россияда эмгекчи-мигранттардын катышуусу менен акыркы убактарда катталган резонанстык иштерге катышкан эмес. Россиялык жумуш берүүчүлөр орус тилин жакшы билгендиги үчүн, ишине жоопкерчиликтүү жана ак ниет мамиле жасагандыгы үчүн Кыргызстандан барган эмгекчилерге артыкчылык беришет. Россиянын Ички иштер министрлигинин маалыматына ылайык, 2016-жылы Россияда

¹²⁸ Ошол эле жерде, 173-б.

¹²⁹ РФ Ички иштер министрлиги, «Башкы маалыматтык-аналитикалык борбор», 2017-жылдын январь-декабрь айларындагы Россиядагы кылмыштуулуктун абалы, (Москва, 2018)

жалпысы 2 160 063 кылмыш катталган, анын 2 614ү же 0,1%, же болбосо чет элдик жарандар тарабынан жасалган жалпы кылмыш иштеринин 5,9%ы Кыргызстандын жарандарына туура келет.¹³⁰

Тилекке каршы, РФ аймагынан Кыргызстанга кайтып келген мигранттардын терс көрүнүштөргө карата коргонуу реакцияларынын бири катары КР жарандарына – этникалык орустарга, ал эмес орус тилинде сүйлөшүүнү туура көргөн кыргыздарга да терс мамилесинен көрүнөт. Анын үстүнө акыркы убактарда Кыргызстандан барган мигранттарды алар барган аймактарда мекендештери тараптан коркунучтарды келтирүү тенденциясы өтө байкалууда. Алсак, эмгек диаспораларынын криминалдашып кетиши көптөгөн эмгекчи мигранттарга жөнгө салынган жагдайда эмгектенүүгө шарт бербей, мыйзамсыз макамына эгедер кылып, натыйжада расмий тариздөөсүз жана каттоосуз көмүскөдө иштөөгө мажбурлоодо. Мунун жыйынтыгында элдер криминалдын алдында коргоосуз калып, көптөгөн кылмыштар ачылбаган бойдон калууда.

Жөнгө салынбаган жагдайда эмгектенүү эмгекчи мигранттардын арасында да мамилелердин маргиналдашуусуна алып келүүдө.

Ар кандай чыр-чатактар, анын ичинде каржылык кырдаалга байланыштуу талаш-тартыштар же күч, же этникалык УКТ кайрылуу жасоо жолу менен чечилип келет. Россиянын Башкы прокуратуралык академиясы эмгекчи мигранттарынын арасында кылмыштуулуктарга социалдык изилдөө жүргүзүшкөн. Сурамжылоонун жыйынтыгында, изилдөөгө катышкан мигранттардын 38%ы кылмыштардан жапа чеккендиги, алардын 68%ы мекендештеринен, көбүнчө жашаган жери жана иштеген иши боюнча тааныш адамдарынан жабыркагандыгы белгилүү болгон.¹³¹

Б 3.1: Миграция жана экология

Кыргыз Республикасынын аймагы геологиялык түзүлүшүнүн татаалдыгы, рельефинин бир канчага бөлүнүшү, жогорку сейсмикалуулук менен мүнөздөлөт.¹³² Калк жайгашкан тоонун этектеринде, түздүктөрдө жана өрөөндөрдө жашоо шарттарын аныктай турган экстремалдык катаал жаратылыш шарттары жана тоо тутумдарынын жогорку өзгөргүчтүгү Кыргызстанга тиешелүү өзгөчөлүк болуп саналат. Республиканын бардык аймагында коркунучтуу жаратылыш процесстери жана кубулуштары орун алып турат.¹³³

Бир катар изилдөөлөрдөн улам алынган жыйынтыктарга ылайык, курчап турган чөйрө өлкөнүн жашоочуларын миграциялоодо да маанилүү роль ойнойт.¹³⁴ Кыргызстандагы миграциялык динамикага таасирин тийгизүүчү негизги экологиялык факторлорго жер көч-

130 КР ТИМинин маалыматтары

131 Спутник МА, Москва ИИМ ББ: мыйзам бузуу боюнча өзбек мигранттары лидер болууда, (Ташкент, 2017), жайгашкан жери: <https://ru.sputniknews-uz.com/migration/20171020/6605711/Moskva-migranty-policiastatistika-uzbekistancy.html>

132 Республикасынын Өзгөчө кырдаалдар министрлиги, Кыргыз Республикасынын аймагындагы коркунучтуу процесстер менен көрүнүштөрдүн ыктымалдуу активдешүүсүнө мониторинг жана божомол, (Бишкек, 2016), жайгашкан жери: http://mes.kg/upload/Kniga_2016/book_rus005.html

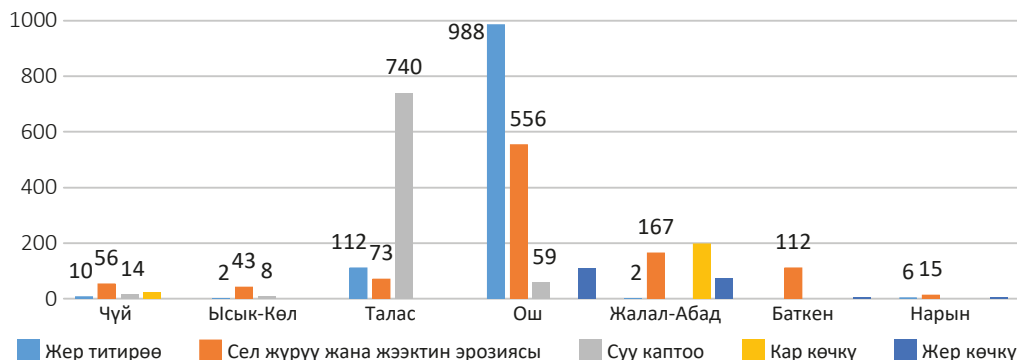
133 Шандоне жана башкалар., Кыргыз Республикасындагы курчап турган чөйрө, климаттын өзгөрүшү жана миграция, (МЭАУ, 2016), жайгашкан жери: http://iom.kg/?page_id=10>Насритдинов жана башкалар, БААУ, EACH-FOR долбоору, (Бишкек, 2011)

134 Насритдинов жана башкалар, АУЦА, EACH-FOR долбоору, (Бишкек, 2011)

күлөр, сел агымдары, жердин деградациясы, жер титирөөлөрдүн кесепеттери, сууга (жер алдындагы суулардын деңгээлинин көтөрүлүшү) жана малды көп багууга байланыштуу маселелер экологиялык негизги факторлор болуп саналышат.

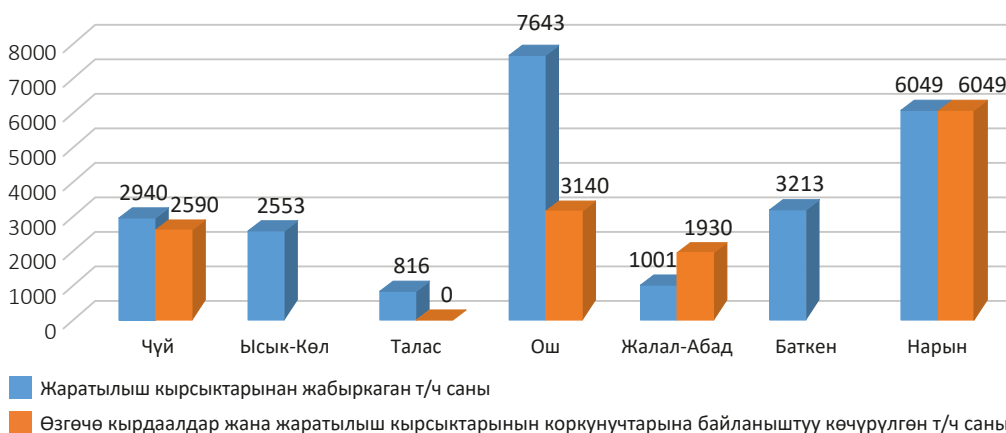
КР ӨКМ берген маалыматтар (диаграмма төмөндө берилет) республиканын бардык аймагында жаратылыш кырсыктары такай түрдө болуп турарын, ал өз кезегинде жаратылыш кырсыктарынан жабыркаган калктын белгилүү бир бөлүгүн убактылуу башка аймакка көчүүсүнө же бул калктуу конуштардан кетүүгө мажбурлай тургандыгын далилдеп турат. Төмөндөгү диаграммдан өлкөнүн түштүк аймактарында, алсак, Ош жана Жалал-Абад облустарында табигый кырсыктар орун алары көрүнүп турат. Ошондой болсо да, акыркы 7 жылда Ош жана Нарын облустары үй чарбаларына залаканын келүү масштабы боюнча алдыда келе жатат (“2010-2017-жж. Кыргызстанда табигый кырсыктардан жабыр тарткан турак чарбасынын жана башка аймактарга көчүрүлгөн үй-бүлөлөрдүн саны” деген диаграмманы карагыла).

Диаграмма 53: 2010-2017-жж. Кыргыз Республикасында болуп өткөн жаратылыш кырсыктары (ЖК): түрү жана облустар боюнча

Булак: КР ӨКМ

Диаграмма 54: КРдеги табигый кырсыктардан жабыркаган үй чарбаларынын саны, жана убактылуу башка жайларга көчүрүлгөн үй-бүлөлөрдүн саны, 2010-2017

Булак: КР ӨКМ

Б 3.2: Миграция жана зомбулуктуу экстремизм

СССР кулагандан кийин Кыргызстандын көз карандысыз бийлиги да көптөгөн эле пост-советтик республикалар сыяктуу эле идеологиялык вакуум маселелерине жана көз карандысыз өлкөнүн жаңы улуттук-жарандык иденттүүлүктү түзүүгө жасаган чакырыгына дуушар болгон. Пландуу экономиканы социалдык-экономикалык жана социалдык-психологиялык кырдаалда жалпы начарлоо формасында трансформациялоонун кесепети диний жанданууну – диний фактордун коомдук турмушта ролунун жогорулашын шыктандыруучу драйверлердин бири болуп калды.

Кыргызстанда исламдын ролу улам жогорулап жаткандыгы байкалат. 2016-жылы Ш. Бактыгулов¹³⁵ тарабынан жүргүзүлгөн изилдөө боюнча, жаштардын 90%дан ашуун өкүлү динди тутарын, көбү ислам динин карманарын билдиришкен. Мында диндин жандануусун ата-бабалардын динине кайтуу катары аныктоого болот. Бул тууралуу Кыргыз Республикасынын Президентинин 2014-жылдын 14-ноябрындагы №203 Жарлыгы менен бекитилген “Кыргыз Республикасынын 2014-2020-жылдарга диний чөйрөдөгү мамлекеттик саясатынын концепциясы” (мындан ары - Концепция) “Кыргызстандын элинин сунниттик исламынын ханафит мазхабы менен православдык христианды бириктирүүчү ролу ...” –деп белгиленет. Концепцияда: “Борбор Азиянын элдери тутуп келген салттык ханафит мазхабы исламдын башка мазхабдарынан жана диний агымдарынан айырмаланып, ислам баалуулуктарын элдик салттарга жана адаттарга каршы койбойт, мамлекет менен өнөктөштүктү өнүктүрүү үчүн идеологиялык негизге ээ болуп саналат”⁻¹³⁶ деп белгиленет, ошондой эле Кыргызстан үчүн “салттык исламга” аныктама берет. Мында диний вакуум салттык ислам менен гана эмес, исламдык зордук-зомбулук жана радикалдык багыттар менен да толукталгандыктан, ортодо экстремизм жана терроризм менен байланыштуу көйгөйлөрдүн жаралышына алып келет.

Мисалы, Сирия жана Ирак мамлекеттеринде согуш башталгандан бери Кыргызстандан бир нечелеген адам Ислам мамлекетинин террордук топторуна кошулуп кеткен. Бул тууралуу Терроризмге каршы күрөшүү боюнча Улуттук органдар билдиришкендей, 2010-2016-жылдар аралыгында эле 863 чамалуу адам “Ислам мамлекети” террордук уюмуна кирген, анын ичинде 188и аялдардан түзүлгөн.¹³⁷ Ошондой болсо да, серепчи Петр Казмеркевич зордук-зомбулук радикалдаштыруу процесси негизинен Борбор Азияда эмес, ар башка жактардан келген мигранттарды кабыл алган Россияда орун аларын ырастайт. Бул - калктын аялуу катмары болгон жаштар, аялдар жана балдар.¹³⁸

135 Бактыгулов Ш., Борбордук Азиянын жаштары, Эберт Штифтунг фонду, (Алматы, 2016-жыл), жайгашкан жери: <http://library.fes.de/pdf-files/bueeros/kasachstan/13345.pdf>

136 Республикасынын Дин иштери боюнча мамлекеттик комиссиясы, Кыргыз Республикасынын 2014-2020-жылдар аралыгындагы диний чөйрөдөгү мамлекеттик саясатынын концепциясы, (Бишкек, 2014), жайгашкан жери: <http://cbd.minjust.gov.kg/act/view/ru-ru/68294>

137 Speckhard, et al, Analysis of the drivers of Radicalization and Violent extremism in Kyrgyzstan, including the Roles of Kyrgyz Women in Supporting, Joining, Intervening in and Preventing Violent Extremism in Kyrgyzstan, International Center for the Study of Violent Extremism Research report 2017, жайгашкан жери: <http://www.icsve.org/research-reports/analysis-of-the-drivers-of-radicalization-and-violent-extremism-in-kyrgyzstan-including-the-roles-of-kyrgyz-women-in-supporting-joining-intervening-in-and-preventing-violent-extremism-in-kyrgyzsta/>

138 Interview with Piotr Kazmierkiewicz by Joe Lowry, *Exposed to Extremism: How Central Asian Migrants Become Vulnerable to Radicalization*, (IOM, 2017), жайгашкан жери: <http://weblog.iom.int/exposed-extremism-how-central-asian-migrants-become-vulnerable-radicalization>

Мигранттардын аймактан тышкары зордук-зомбулук радикалдаштыруу тенденциясы Кыргызстандын мурунку жана учурдагы жарандарынын катышуусу менен жасалган чоң теракттарга анализ жүргүзүүдө ырасталат. Алардын арасында Бостон марафонунда (2013-ж.) же Петербургдагы метрополитенде (2017) орун алган жардыруулар бар. Белгилеп кетүүчү нерсе, бул эки учурда тең теракт жасагандар башка өлкөлөрдүн жарандары болушкан. Биринчи теракты жасагандардын бири Джохар Царнаев, ал 1993-жылы Токмокто туулган, 2002-жылы АКШга көчүп кетип, 2012-жылы Америка жарандыгына ээ болгон.¹³⁹ Экинчи теракты жасаган деген шек жараткан Акбаржон Джалилов. Ал да 1993-жылы Токмокто туулуп, 2009-жылы РФ жарандыгын алып, 2011-жылы РФга көчүп келген. Джалилов РФ жарандыгынан түбөлүккө ажыраган.¹⁴⁰

МЭАУнун мигранттардын аярдүүлугу тууралуу жасаган отчетуна ылайык, зордук-зомбулук радикалдаштыруу процесси миграциянын ар түрдүү этаптарында болушу мүмкүн. Мында мигранттардын ишенимине кирүүчү ортомчулар чечүүчү ролго ээ экендигин жана алар зордук-зомбулук радикалдык идеяларды таратуу үчүн шарттарды түзүп бере тургандыгын белгилешет. Өзүлөрү да башында мигрант болуп келип, ортомчуларга айланып калган адамдар ар кандай каржылык маселелерди чечип берип, ар кандай жардам бере тургандыгын айтып, анын арасында үчүнчү бир мамлекеттерге кетүүгө жардам берем деп убада беришет. Мигранттар өз үйлөрүнө кайтып келген соң жакшы жумуш таба албай же үй-бүлөсүн бага албай, акырында социалдык-экономикалык жана саясий адилетсиздикти сезиши ыктымал. Мындай сезимдер диний тексттерге – бийлик органдары душман же кызматташууга жарамсыз жак катары баяндалган радикалдык түшүндүрмө берүүлөргө дуушар болушу ыктымал.¹⁴¹

2017-жылы Кыргыз Республикасынын, Тажикстан Республикасынын жана Өзбекстан Республикасынын Улуттук илимдер академиялары Бириккен Королдуктун Коргонуу институту (RUSI) жана “Жалпы кызыкчылыктарды издөө” эл аралык уюму менен биргеликте Россия Федерациясында эмгекчи мигранттарды радикалдаштыруу процесстери боюнча изилдөө жүргүзүлгөн. Изилдөөнүн жүрүшүндө РФ аймагында жүргөн жогорудагы мамлекеттердин 218 респондент-эмгекчи мигранттары сурамжылоого тартылган. Натыйжада, бул долбоордун эксперттери негизги тутумдук шыктандырууларды, туруктуулук факторлорун (мигранттардын радикалдашуусунан куткаруучу), жеке шыктандырууларды жана радикалдаштырууга көмөкчү боло турган факторлорду аныктаган.¹⁴² Арасынан изилдөөчүлөр тарабынан эмгекчи мигранттарын радикалдык жана экстремисттик уюмдардан сактоочу деп белгилеген алдын алуучу факторлор өзгөчө мааниге ээ. Булардын арасынан:

- Коомго\диаспорага\эмгек жамаатына интеграциялоо;

---

139 *Dzhokhar Tsarnaev Biography*, (2015), жайгашкан жери: <https://www.biography.com/people/dzhokhar-tsarnaev-21196765>; *Boston Bomb Suspect Became a U.S. Citizen on 9/11 Last Year*, ABC News (2013), доступно на: <https://abcnews.go.com/US/boston-marathon-bombing-suspected-tsarnaev-brothers/story?id=19000426>

140 Россия ИИМи Петербург метросунда теракт жасаган террорчу Акбаржон Джалиловдун жарандыгын жокко чыгарды, анткени анын атасы РФ жарандыгын мыйзам бузуу жолу менен алгандыктан анын да жарандыгы жокко чыгарылган NTV.RU MA (2017), жайгашкан жери: <http://www.ntv.ru/novosti/1798484/>

141 Мигранттардын аялуу болушу жана Борбордук Азияда интеграциялануу муктаждыктары: кайрылма миграциянын негизги себептери жана социалдык-экономикалык кесепеттери, Аймактык талаалык баа берүү, Кыскача баяндама, МЭАУ, ЮСАИД, Казакстан Республикасынын Алгачкы Президенти – Улут лидеринин китепканасы, (2016), жайгашкан жери: <http://www.iom.kz/images/books/ExecutiveSummaryrus.pdf>

142 Диний радикалдашууга каршы туруунун позитивдүү практикалары: Борбордук Азиядан көз салуу” эл аралык конференциясында КР Улуттук илимдер академиясынын Социалдык изилдөөлөр борборунун окумуштуу катчысы К.Джамангуловдун презентациясынын негизинде, 24/04/2018, Бишкек

- Террордук топко кошулуп кетүүнүн алдын алуу чараларын жүргүзүүчү дин өкүлдөрүнүн\ мечиттердеги имамдардын аракеттери, эмгекчи мигранттары келген өлкөдөн дин аалымдарынын иш сапарлары;
- РФнын терроризмге каршы күрөшүү жана ага катуу жаза көрүү саясаты;
- Үй-бүлөнү жана балдарды багуу үчүн туруктуу иш жана мүмкүнчүлүктөр менен байланыштуу экономикалык факторлор;
- Россиянын аймагында үй-бүлөсү менен бирге жашоо, туугандык мамилени сактоо жана үй-бүлөдө бекемделген моралдык-адеп-ахлактык орнотмолорду кармануу.

Эгерде мамлекет зордук-зомбулук экстремизмге жана терроризмге каршы кандай ченемдик-укуктук актыларды кабыл алган деген маселеге келсек, КР Кылмыш-Жаза кодексине, “КР жарандыгы жөнүндө” мыйзамга, “Мамлекеттик пенсиялык камсыздандыруу жөнүндө” мыйзамга бир катар өзгөртүүлөрдүн киргизилгендигин белгилеп кетүү зарыл (тиркемеден караңыз). Ошондой болсо да, Кыргыз Республикасынын согуштук аймактардан кайтып келген жарандарды, анын арасында бул согушка катышкан адамдарды жана алардын аял-балдарын реинтеграциялоо боюнча ченемдик-укук актылары иштелип чыккан эмес. Бул менен катар билим берүү жагында да атайын иштер жүргүзүлгөн: жалпысынан Баштапкы окуу планынын концепциясын өзгөртүү боюнча, эң алгач мамлекеттик артыкчылыктарга басым коюу иштери жасалган. Баштапкы окуу планында билим берүү боюнча 7 облус – математикалык, тилдик, табигый илимдик, социалдык, искусство, технология, ден-соолук маданияты деген тармактар бөлүнүп алынган да, алардын ар биринде адам ишмердигинин белгилүү чөйрөсүнө байланыштуу билим берүү камтылган. КРде билим берүү реформасына жаңылык катары социалдык билим берүүгө “Диний маданияттын тарыхы” деген курс киргизилген.¹⁴³

Миграцияга байланышкан дагы бир маселе болуп Россия Федерациясы же Казакстан сыяктуу мамлекеттерде экстремизм жана терроризмге каршы күрөшүү эсептелет. Жогорудагы мамлекеттерде Кыргызстан менен биргеликтеги уюмдарды экстремисттик же террордук деп табуу боюнча жалпы саясат жок. Бул абал Кыргызстанда мүчөлөрү мыйзамдуу деп табылган уюмдардын жогорудагы мамлекеттерде мыйзам менен куугунтукталышына алып келет. Мисалы, “Таблиги Джамаат” уюму Россия Федерациясынын Жогорку сотунун 2009-жылдын 7-майындагы чечими менен экстремисттик деп табылган. Ошондой болсо да, коопсуздук боюнча бир топ эксперттер бул уюмду экстремисттик деп табууга жана Кыргыз Республикасынын аймагында ишмердигин жүргүзүүгө мыйзам менен тыюу салынган уюмдардын тизмесине киргизүүгө негиз жоктугун белгилешет.¹⁴⁴ Бул маселе дагы да жөнгө салынбагандыктан, Россия Федерациясынын аймагындагы Кыргызстан жарандары “Таблиги Джамаат” уюмунун мүчөсү катары экстремисттик ишмердикти жүргүзүүдө деген жалаа менен камакка алынуусуна алып келүүдө.

143 *Билим берүү министрлигинде жакынкы жылдарга карата реформалар жөнүндө айтып беришти*, Акипресс МА, (Бишкек, 2018), жайгашкан жери: <http://bilim.akipress.or/ru/news:1424227>

144 Эркина Асанбаева, Эксперттер: Кыргызстанда “Таблиги жамаат” ишмердүүлүгүн Кыргызстанда тыюу салуунун зарылдыгы жок”, Sprut MA, (2017), жайгашкан жери: <https://sprut.kg/eksperty-net-nikakih-osnovanij-zapreshhat-deyatelnost-tabligi-dzhamaat-v-kyrgyzstane/> Кыргыз Республикасынын аймагында ишмердүүлүгүнө тыюу салынган уюмдардын тизмеси Кыргыз Республикасынын дин иштери боюнча мамлекеттик комиссиясы, http://religion.gov.kg/ru/religion_organization/тыюу-салынган-диний-бирикмелер/

Зордук-зомбулук экстремизмге диний гана эмес, ошондой эле башка түрдөгү зордук радикалдашуу түрлөрү кирет. Мисалы көпчүлүкө белгилүү болгон Россиядагы кыргызстандык эркек мигранттар тарабынан башка улуттагы мигранттар менен карым-катнаш түзгөндүгү үчүн зордук-зомбулукка дуушар болгон кыргызстандык аял мигранттары¹⁴⁵. Кыргызстанга кайтып келген мигрант-аялдарды стигматизациялоо жана ошондой эле коомдо аларга болгон адатка айланган жалган көз караштар улам улам мигрант-аялдардын дискриминацияга дуушар болушуна, алардын укуктарынын чектелишине алып баруусу да зордук экстремизмдин дагы бир түрү деп аныктаса болот¹⁴⁶.

Б 3.3: Мажбур болгон миграция

Азыркы убакта чет аймактарга күч колдонуу, мажбурлоо жолу менен адамдарды кетирүүнүн глобалдык деңгээли улам өсүүдө. 2016-жылдын акырында качкындардын жалпы саны 25,9 млн адамды түзгөн, бул эл аралык мигранттардын 10%ы. Дүйнөнүн өнүгүү жолундагы аймактарында коргонуч издеген жактардын жана качкындардын саны 82,5%га жеткен.¹⁴⁷

Азыркы мезгилде адам сатууга каршы күрөшүү актуалдуу маселелердин бири болуп саналат. Дүйнө жүзү боюнча адам сатуудан жабыркаган адамдардын 70%ын жана сексуалдык зомбулукка кабылгандардын 96%ын аялдар жана кыздар түзүшөт.¹⁴⁸ Мамлекеттер улуттук мыйзамды күчөтүү, кылмыштуулуктун бул түрүнө каршы күрөшүү боюнча атайын кызматтарды түзүү аркылуу бул кылмышка каршы ар кандай күрөш жүргүзүүдө.

Кыргыз Республикасы кулчулук жана сексуалдык кызмат көрсөтүүгө кабылган эркектерди, аялдарды жана балдарды чыгаруучу, транзит кылуучу жана дайындоочу мамлекет болуп саналат. Маалыматка ылайык, чет аймактарда эмгектенген эркек мигранттар сатылып кетүү коркунучуна көбүрөөк кабылышат. Алсак, кыргыз адамдар – эркектер, аялдар, балдар да Россияда жана Казакстанда, айрым учурларда Түркияда жана башка Европа өлкөлөрүндө кулчулукка кабылышат, ал тургай Кыргызстандын аймагында да, айыл чарбада, токой чарбасында, курулушта жана текстиль өнөр жайында, ошондой эле балдарды кароо иштеринде жана тиричилик оокаттары үчүн кулчулуктун курмандыгы болуп калышат. Баалоолор боюнча, Кыргызстандагы миграциялык агымдын алкагында ар жыл сайын 60 000 чамалуу адам адам сатуунун тобокелине дуушар.¹⁴⁹ Бул кылмыштуулук үчүн көп учурда жаза колдонулбай кала берүүдө. Кыргызстанда соттор жылына 10-15 гана учурду карап, тим болушат.¹⁵⁰

145 *Москвага келип, кыргыз бойдон калуу*: <https://www.gazeta.ru/social/2016/03/14/8122799.shtml>].

146 *Gender in Society Perceptions Study, 2016*, https://kyrgyzstan.unfpa.org/sites/default/files/pub-pdf/GSPS_english.pdf

147 *International Migration Report 2017: Highlights*, United Nations, Department of Economic and Social Affairs, Population Division (2017). (ST/ESA/SER.A/404), 7-бет, жайгашкан жери: <http://www.un.org/en/development/desa/population/migration/publications/migrationreport/docs/MigrationReport2017_Highlights.pdf>

148 *Day 11: Human Trafficking*, In a series of 16 blogs for the 16 Days of Activism against Gender-Based Violence, UN Women's Executive Director Phumzile Mlambo-Ngcuka addresses 16 ways to end violence against women, жайгашкан жери: <https://medium.com/we-the-peoples/day-11-human-trafficking-112884f39980>

149 *Trafficking in Persons Report*, US Department of State, (2016), жайгашкан жери: <https://www.state.gov/documents/organization/258876.pdf>

150 Koen Marquering, *New Criminal Legislation in Kyrgyzstan – What's in It for Human Trafficking Victims?*, (2017), жайгашкан жери: <https://www.linkedin.com/pulse/new-criminal-legislation-kyrgyzstan-whats-human-koen-marquering/>

Эксперттердин айтуусу боюнча, кулчулукка кабылган кыргызстандык жарандардын 70%и мигранттар болуп саналышат.¹⁵¹ Алар миграцияга барган мамлекетте өз укуктарын билбегендиктен улам ушундай кордукка кабылышат. 2016-2017-жылдар аралыгында КР Ички иштер министрлиги Кыргыз Республикасынын 12 жаранын (7 эркек, 5 аялды) адам сатууга катышкандыгы үчүн жазага тарткан. Кыргыз Республикасынын 13 жараны адам сатуунун курмандыгы болуп калган (2016-13 (8 эркек, 5 аял, анын 7си жаш балдар), 2017-0). Эл аралык жана бейөкмөт уюмдардын маалыматтарына таянсак, алар 2016-жылы 86 жабырлануучуга жардам көрсөтүшкөн, жалпы сандын 68и кулчулукка, 11и сексуалдык эзүүгө, дагы 7си бир эле учурда сексуалдык да, кулчулук да кызмат көрсөтүүгө мажбурлангандарды түзгөн. Алардын бири - жашы жете элек бала, 47си эркек адамдар болгон.¹⁵² Бул факты боюнча мыйзамсыз миграцияны уюштургандыгы үчүн 24 кылмыш иши козголгон (2016 – 9, 2017-15), натыйжада 28 адам (6 аял, 12 эркек адам) жазага тартылган. Миграция боюнча мамлекеттик кызматтан берилген маалыматтарга таянсак, 2016-жылы Кыргызстанда 175 адам кулчулуктан бошотулган, бошотулгандардын жарымы аялдарды түзгөн. Адам сатуунун курмандыгына айлангандардын арасында жаш балдар да болгон. Кулчулуктан куткарылгандардын 10 чамалуусу гана жардам сурап, укук коргоо органдарына кайрылышкан.

Кыргызстан мажбурлоо жолу менен миграцияны жүргүзүүгө, алсак, адам сатууга каршы күрөштүн алкагында КМШга мүчө өлкөлөр менен кызматташуунун бир катар артыкчылыктуу багыттарын тандап алды, алар төмөнкүлөрдө турат:

- адам сатууга каршы күрөшүү боюнча макулдашылган, биргеликтеги ведомстволор аралык ыкчам-иликтөө иш-чараларын, атайын операцияларды жүргүзүү;
- кылмыштуу топ (коомчулуктар) тарабынан уюштурулуп туруучу адам сатуу каналдарын аныктоо, кармоо жана жок кылуу;
- адам сатуу иштери менен алектенүүчү эл аралык деңгээлдеги уюшулган кылмыштуу топтордун ишмердигин токтотуу;
- адам сатуу боюнча кылмыштуу иштердин бардык элементтерин аныктоого жана документалдык ырастоого багытталган комплекстүү жана ар тараптуу иликтөө иштерин жүргүзүү.¹⁵³

Кыргыз Республикасында адам сатуунун курмандыгына айлангандардын макамы сот тарабынан тиешелүү токтомдун негизинде берилгендиктен, КР Ички иштер органдары КР Кылмыш-Жаза кодексинин 124-беренеси боюнча козголгон кылмыш иштеринин негизинде гана статистика жүргүзөт. Кылмыштын бул түрүнүн латенттүүлүгү жогру болгондугуна байланыштуу, жабыркаган адамдар кулчулукка кабылгандыгын, сексуалдык мүнөздө кызмат көрсөтүүгө сатылып кеткендигин жашырышат. КР ИИМи МЭАУ менен биргеликте бул этапта адам сатуунун курмандыгы болгондорду идентификациялоонун критерийлерин иштеп чыккан, алар адам сатуунун курмандыгына кайра багыттоонун улуттук механизмдин бекитүүгө негиз болуп калмакчы. КР ИИМине караштуу ведомстволор аралык жумушчу топ жогоруда көрсөтүлгөн критерийлерди биротоло

151 *Адамдарды сатуунун курмандыктарынын көпчүлүгү - мигранттар*, «Эмгекчи мигранттарынын укуктарын коргоо жана кулчулуктун алдын алуу» конференциясы, Азаттык МА (2017), жайгашкан жери: <https://rus.azattyk.org/a/28843683.html>

152 *Trafficking in Persons Report*, US Department of State, (2017) жайгашкан жери: <https://www.state.gov/documents/organization/271343.pdf>

153 КР ИИМ маалыматы

иштеп чыгуу, ошондой эле Кайра багыттоонун улуттук механизмдин иштеп чыгуу менен алектенүүдө.¹⁵⁴

Эксперттер кылмыш ишине чара көрүү тутуму болушун да белгилешет. Көп учурда мындай зомбулукка кабылган адамдар репрессиялык коркунучтардан, стигматизациядан жана укук коргоо органдары менен жаза көрүү тутумуна ишенимдин жоктугуна байланыштуу, башынан кандай кыйынчылыкты өткөргөндүгүн маалымдай беришпейт. Өлкөдө мындай мүнөздөгү бир гана жай бар, ал көбүнчө тышкы донорлордон көз каранды. Азыркы учурда Кайра багыттоонун улуттук механизми иштелип чыгып жатат, ал жабыркаган адамдарга социалдык, психологиялык, укуктук жана башка дагы колдоолорду кепилдик берет, бирок туруктуу каржылоо камсыздалбайт. Бул багытта жабыркагандар адам сатуучулар тарабынан кысым көрсөтүүдө алсыз болгондуктан, өзүнүн доосун кайтарууга же көйгөйдү өз ара жөнгө салууга мажбур. Ал эми иликтөөчүлөр менен прокурорлордо адам сатуу иштеринде ишенимдүү далилдерди издөө жана жабырлануучуларга карата мамиле кылуу боюнча атайын толук кандуу билим, тажрыйбалары жок. Жарандарыбыз барган башка мамлекеттерде аймактык кызматташуу жана өз ара укуктук колдоо көрсөтүү боюнча макулдашуулар бар, алар адам сатуу учурларын соттук иликтөөгө зарыл далил болуп бере алышат. Бирок, чектеш аймакта укук коргоо органдары жана сот органдары менен биргеликтеги иш жүргүзүү иш жүзүндө оңой эмес, мындай эл аралык деңгээлдеги кызматташууну каржылоо да дайым эле жеткиликтүү эмес.¹⁵⁵ Анын үстүнө, Кыргызстан да дүйнөдөгү көптөгөн мамлекеттер сыяктуу эле миграциянын жаңы жаман түрү – кыргызстандыктарды азгыруу, аларды чет аймактарда мыйзамсыз куралдуу түзүлүштөрдө колдонууга бет келди.

2016-жылдын декабрь айында КР Парламенти жаңы Кылмыш-Жаза кодексин жактырды. Анда “адам сатууга” гана эмес, мындай кылмыш үчүн жазалоого да өзгөртүүлөр киргизилген. Белгилеп кетүүчү нерсе, жаңы Кылмыш кодекси жеке жактар тарабынан жасалган иш-аракеттер үчүн корпоративдик кылмыш жоопкерчилигин колдонуу түшүнүгүн киргизет. Бир катар укук бузууларга – анын арасында адам сатуу жана аларды мыйзамсыз пайдаланууга байланышкан кылмыштарга корпоративдик кылмыш жоопкерчилигин карайт. Жаңы Кылмыш-Жаза кодекси менен катар жаңы Кылмыш-Процессуалдык кодекс кабыл алынган. Булар акырындык менен адам сатуу иштерин соттук иликтөө үчүн кошумча мүмкүнчүлүктөр менен камсыздашы мүмкүн.

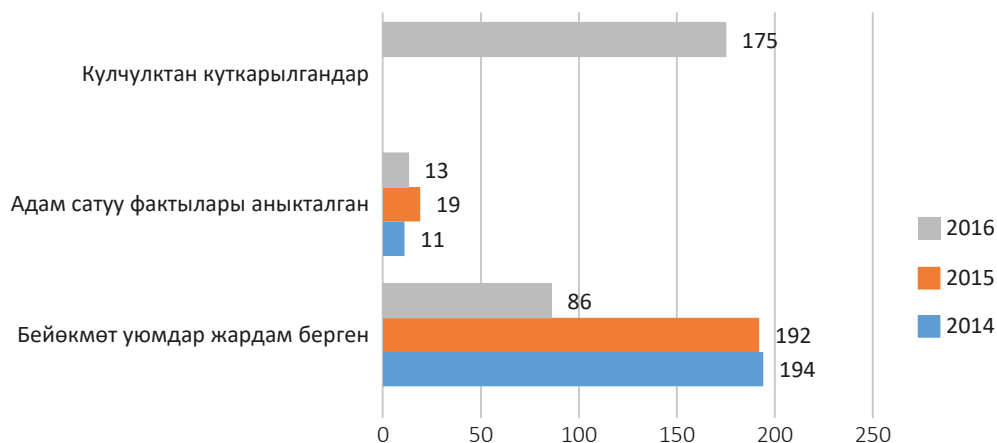
Ушул мезгилге чейин эле болуп келген тармактык мамлекеттик органдардын ортосунда маалымат алмашуу жана координация боюнча маселелер өлкө аймагында адам сатууга байланыштуу чыныгы картинаны түзүүгө тоскоолдуктарды жаратууда, алсак, КР ИИМи адам сатуу фактыларын каттаса, Бейөкмөттүк уюмдар анын курмандыгына кабылган жабырлануучуларга жардам көрсөтүлгөндүгүн, дагы башка мамлекеттик органдар кулчулуктан бошотулган кыргызстандыктардын санын белгилешүүдө. Бул болсо өз кезегинде кылмыштын бул түрүнө каршы күрөшүү жагындагы саясатты координациялай турган бирдиктүү органдын жок экендигин ырастап турат.

---

154 КР ИИМинин маалыматы боюнча

155 Koen Marquering, *New Criminal Legislation in Kyrgyzstan – What’s in It for Human Trafficking Victims?*, (2017), жайгашкан жери: <https://www.linkedin.com/pulse/new-criminal-legislation-kyrgyzstan-whats-human-koen-marquering/>

Диаграмма 55: Адам сатуу боюнча маалыматтарды жыйноодогу айырмачылыктар

Булак: КР ИИМ, АКШ Мамдепартаменти

АКШ Мамлекеттик департаментинин отчетунда Кыргызстандын адам сатууга каршы күрөшүн баалоо боюнча бир катар баяндамалар берилген, анда адам сатуу боюнча бир катар жетишкендиктер болгону менен, өлкөнүн өкмөтү азыркыга чейин эле бей-өкмөттүк уюмдарга, бул багыттагы адистерди даярдоо үчүн адистештирилген тренингдерди каржылоочу эл аралык уюмдарга таянары белгиленген. Бул менен катар өлкөбүз үчүн бир катар көрсөтмөлөр берилген, анда көбүнчө коррупцияга жана бул кылмыш ишине тартылган укук коргоо органдарынын кызматкерлерге каршы күрөшүү боюнча сунуштар кирген. Ошондой эле, милиция кызматкерлери адам сатуунун жашы жете элек жабырлануучулары менен иштөөдө балдарга карата атайын сезимге таасир этүүчү жол-жоболорду пайдаланган эмес, соттор да тиешелүү купуялуулук менен жашы жете электерди коргоону камсыздаган эмес.¹⁵⁶ Бирок, Кыргызстандын Өкмөтү 2018-жылдын башында БУУнун Баңгизаттар жана кылмыштуулук боюнча башкармалыгы жана АКШ Өкмөтү менен биргеликте өткөрүлгөн кереге кеңеште гендердик зомбулук, адам сатуу жаатындагы мамлекеттик-административдик статистиканын маалыматтарын топтоонун жаңы тутумун көрсөткөн. Мындай жаңылыктар Улуттук статистикалык комитетте, Ички иштер министрлигинде, Саламаттыкты сактоо министрлигинде, Жогорку сотто жана кризистик борборлордо маалымат топтоонун механизмдерине да жеткен, бул кырдаалды көзөмөлгө алууга, тенденцияга талдоо жасоого, гендердик зомбулук жана адам сатуу сыяктуу орчундуу кылмыштардын алдын алуу, аларга чара көрүү боюнча максаттуу чараларды иштеп чыгууга шарт түзөт.¹⁵⁷ КР “Адам сатуунун алдын алуу жана ага күрөшүү тууралуу” мыйзамын толугу менен ишке ашыруу максатында 2017-2020-жылдарга Кыргызстанда адам сатууга каршы күрөшүү боюнча программа жана аны ишке ашыруунун планы иштелип чыгып, КР Өкмөтүнүн 2017-жылдын 15-ноябрындагы №743 токтому менен бекитилген.

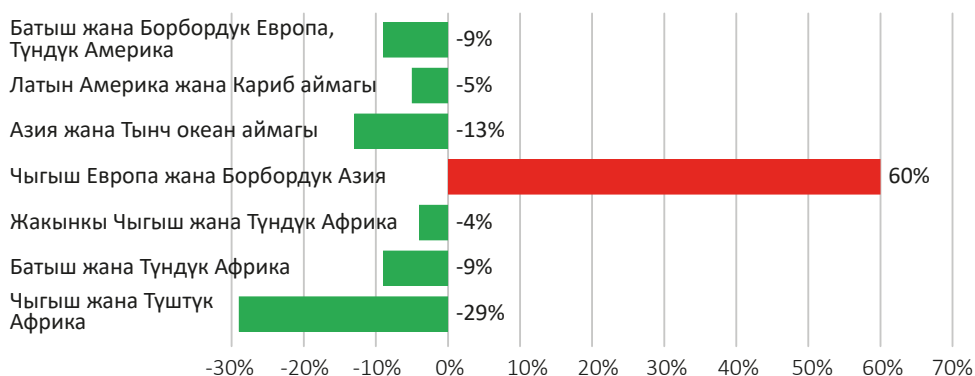
¹⁵⁶ *Trafficking in Persons: Kyrgyzstan Tier 2*, US State Department, (2017) жайгашкан жери: <https://www.state.gov/documents/organization/271343.pdf>

¹⁵⁷ *Кыргызстанда гендердик зомбулук жана адамдарды сатуу жаатында статистиканы топтоо тутумун өркүндөтүү ишке киргизилүүдө*, Кыргыз Республикасындагы БУУ тутуму, (2018), жайгашкан жери: <http://kg.one.un.org/content/unct/kyrgyzstan/ru/home/news/kg-news/2018/-----0.html>

Б 3.4: Миграция жана саламаттык

Дүйнөдө АИВ илдети менен жашагандардын деңгээли бара-бара стабилдешип жатат. Ага чалдыккандар боюнча көрсөткүчтөр жогору болгону менен, бул көрсөткүч өскөн жок. Бирок, Борбор Азия менен Чыгыш Европада адамдардын канында АИВдин аныкталган учурлардын саны көбөйүүдө. Бүткүл дүйнөлүк саламаттык уюмунун жана БУУнун ЖИКС боюнча Бириктирилген программасынын берген баасы боюнча, Кыргызстан бул илдеттин эпидемиясы кеңири тараган дүйнөдөгү 7 өлкөнүн катарына кирет. Акыркы 10 жылда кандарында АИВ аныкталган адамдардын саны 8 эсеге өскөн: 2005-жылы 826 учуру катталган болсо, анын саны 2016-жылы 6 миң 730га жеткен, анын ичинде бул илдетти жуктуруп алгандардын 3 миң 223ү баңгизаттарын пайдаланган адамдар түзгөн.¹⁵⁸ Ушундай эле кырдаал Борбор Азиядагы башка мамлекеттерде жана Россияда байкалат.

Диаграмма 56: АИВ таралуу темпинин 2010-жылга салыштырмалуу 2016-жылда өзгөрүүгө учурашы

АИВга чалдыккан эмгекчи мигранттарынын көйгөйлөрүнүн бири болуп аларды өлкөдөн чыгарып салуу (депортация кылуу) тууралуу мыйзам ченемдери эсептелет. Ошондой болсо да, UNAIDS эксперттери депортация кылуу АИВга чалдыккандарга сапарга чыгууга чектөө киргизүү менен АИВнын таралышын азайтуунун ортосунда эч кандай байланыш жок экендигин ырасташат.¹⁵⁹ Тбул эмгекчи мигрантынын депортацияга учурашына салыштырмалуу статистикада “көмүскөдө” калышы оңой дегендикке жатат. Бирок азыркы учурда бул багыттагы бир катар оң практикалар пайда болду, алсак, 2018-жылы коңшу Казакстанда БУУнун Казакстандагы Глобалдык фондунун колдоосу менен АИВ менен жашагандарга жардам көрсөтүлө баштады.¹⁶⁰ Россияда да АИВ менен жашаган иммигранттарга карата эгер адамдын үй-бүлөсү жана балдары Россияда жашаса, өзү өлкөдө калса, бул учурда оң тенденция байкалат, бирок бул РФнын аймагында үй-бүлөсү жок эмгекчилерге карата колдонулбайт.

158 ДССУ: Кыргызстан АИВ-инфекциясына чалдыккандардын саны тез өскөн өлкөлөрдүн катарына кирет, KNews MA, (2016), жайгашкан жери: <http://knews.kg/2016/11/voz-kyrgyzstan-vhodit-v-chislo-stran-s-vysokimi-tempami-rosta-vich-infitsirovannyh/>

159 Зарина Эргашева, АИВ/ЖИКС эпидемиясы: илдет барган сайын көбүрөөк жугууда, Asia Plus MA, (2017), жайгашкан жери: <https://news.tj/ru/news/tajikistan/society/20171201/epidemiya-vichspid-zarazhenie-nabiraet-oboroti>

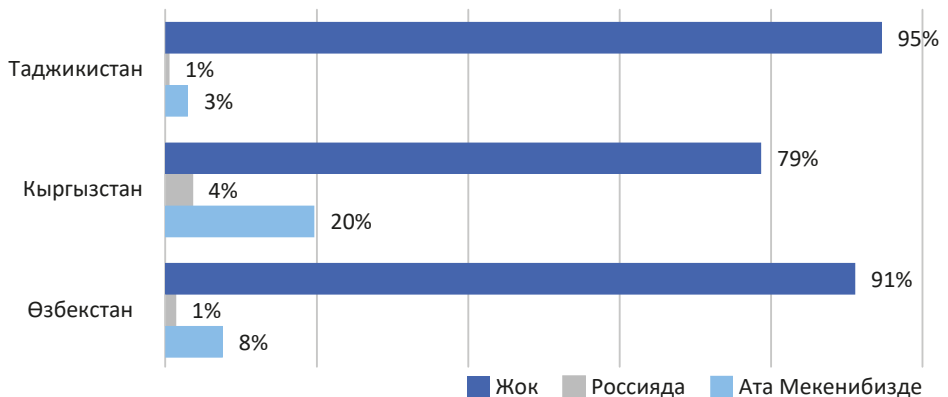
160 Россияда АИВ жана ЖИКС менен күрөшүү: Борбордук Азиядан келген мигранттарга кантип жардам берсе болот, Sputnik MA, (Дүйшөмбү, 2017), жайгашкан жери: <https://ru.sputnik-tj.com/analytics/20171201/1024039856/vich-spид-migranty-rossiya-centralnaya-aziya.html>

Дүйнө жүзү боюнча АИВ менен жашаган адамдардын көбү кургак учуктан көз жумушат, анын үлүшү ЖИКС менен ооругандардын үчтөн бирине жакын бөлүгүнө дал келет. Бүгүнкү күндө кургак учуктун алдын алуу жана ага каршы күрөшүү боюнча эки тараптуу келишимдер бар, бирок КМШнын алкагында да, ЕАЭБнын алкагында да мигранттарда АИВ-инфекциясынын алдын алуу, диагностикалоо жана дарылоо боюнча, ошондой эле алардын укуктук макамын жөнгө сала турган бир да документ жок.

КР Саламаттыкты сактоо министрлигинин мигранттардын саламаттыгынын абалы тууралуу берген статистикалык маалыматтарына караганда, тилекке каршы, тышкы жана ички мигранттар боюнча өз-өзүнчө, гендери жана башка көрсөткүчтөр боюнча бөлүштүрүлгөн маалымат жок. Ошондой болсо да, жогорудагы маалыматтар мигранттарда көбүнчө КРВИ, аз кандуулук, жүрөк оорулары, остеохондроз, пиелонефрит, дем алуу органдарынын илдеттери, вирустук гепатит, ошондой эле кургак учук басымдуулук кыларын тастыктайт. 2015-жылы Москва шаарында мигранттардан кургак учук жана АИВ\ИЖОС тууралуу кабардар болууга жүргүзүлгөн сурамжылоодон¹⁶¹ улам Өзбекстандан, Кыргызстандан жана Тажикстандан барган эмгекчи мигранттарынын ичинде кыргызстандык эмгекчи мигранттар кургак учук тууралуу маалымдар болуу боюнча экинчи орунду ээлеген: сурамжылоого катышкандардын 6%ы кургак учук айыкпай тургандыгын билдиришсе, 21%ы бул тууралуу кабардар эместигин айтышкан. Жалпы суралгандардын 10%ы эч качан флюорографиядан өтпөгөндүктөрүн билдиришкен. Сурамжылоо иш-чарасына тартылган кыргызстандык эмгекчи мигранттардын 10%ы өз өлкөсүндө кургак учукка чалдыккан тааныштары жана туугандары бар экендигин билдиришсе, 2%ы Россияда бул илдет менен ооруган тааныштары бар экендигин билдиришкен. Өз өлкөсүндө тааныштары жана туугандары кургак учукка чалдыккандардын көрсөткүчү боюнча кыргызстандыктар көп өлчөмдү түзгөн (20%), Өзбекстанда 8%, Тажикстанда 3%. Россиянын аймагында да кыргызстандыктардын 3,6%ынын, өзбекстандыктардын 1,4%ынын, тажикстандыктардын 0,5%ынын тааныштары жана туугандары кургак учук менен ооругандарды түзгөн.

Диаграмма 57: Кургак учук илдетин жүктүрүп алгандардын туугандары жана тааныштары, % менен

¹⁶¹ Поletaев Д.В., Флоринская Ю.Ф., *Мигранттардын кургак учук жана АИВ тууралуу маалымдуулугу*, (Москва, 2015), жайгашкан жери: <https://internist.ru/publications/detail/rezultaty-issledovaniya-osvedomlennost-migrantov-o-tuberkuleze-i-vich/>

Эмгекчилердин арасында АИВ\ЖИКСтин негативдүү натыйжасы болуп, социалдык тармактарда жана коомдо чет аймактарда иштеген аялдарга карата негативдүү толкундун өсүшү жана стигматизациясы эсептелет. Мында аялдарга гана эмес, башка этникалык топтордун өкүлдөрүнө, ошондой эле РФда иштеген жана кыргызстандык аялдар менен жакындык мамиледе жүргөн адамдарга карата да негативдүү мамилелер чагылдырылат.

Мигранттардын өз укуктарын жакшы билбегендиги да алардын ден-соолугуна кыйыр түрдө болсо да өз таасирин тийгизет. Алсак, иштеп жаткан эмгек мигранттары иш учурунда кандайдыр бир жараат алып, бейтапканага түшкөн учурда Соцфонддон жөлөкпулду кепилдик берген жана иш берүүчүнү каржылык камсыздоого милдеттендирген тиешелүү акты түзүү керектигин биле беришпейт. Натыйжада, жумушчулар (Кыргызстанга байланыштуу болгондо, 40 жашка чейинки адамдар) өзүнө жакын ыкма менен каражат таба албаган мүмкүнчүлүгү чектелген адамдарга айланууда.

Белгилеп кетсек, эмгек мигранттардын балдарын эмдөө боюнча көзөмөлдүн жоктугу аларды жөнөткөн да, кабыл алган өлкө үчүн да коркунуч жаратат. Ошондуктан, бир катар өнүккөн өлкөлөрдө балдарды эмдөө боюнча мамлекеттик программаны четке кагууга административдик жаза каралган, ал эмес ата-энеге бул үчүн кылмыш жаза-сы берилген. ЕАЭБ жана башка Жакынкы жана Алыскы чет өлкөлөрдөн келген эмгек мигранттарынын балдарында атайын эмдөө жасалбагандыгы үчүн кандайдыр бир илдеттерди жүктүрүп ала келүү коркунучу жаралат: алсак, 2017-жылы Кыргызстанда Россиядан ата-энеси менен биргеликте кайтып келген балдар буга чейин Кыргызстанда катталбаган, бирок Россияда кездешүүчү кызамыктын бир түрүн жүктүрүп келип, аймагыбызда жайылып кеткен.

В БӨЛҮГҮ. МИГРАЦИЯНЫ БАШКАРУУ

В 1 МОДУЛУ. ЧЕНЕМДИК-УКУКТУК БАЗА (УЛУТТУК ЖАНА ЭЛ АРАЛЫК ДЕҢГЭЭЛ)

Эгемендүүлүк мезгилинде Кыргыз Республикасы бир катар эл аралык конвенцияларга кошулду, алардын ичинде Эл аралык эмгек уюмунун эмгек мигранттарына тиешеси бар конвенциялары дагы бар. КР кошулган эл аралык конвенциялар, алардын факультативдик протоколдору жана макулдашууларынын тизмеси кыйла кеңири. Айтылган документтер өз негизинде адамдардын тегине, расасына, жынысына, коомдо ээлеген ордуна карабай укуктары жана эркиндиктеринин теңдиги, бардыгынын мыйзам алдында теңдиги, ар кандай басмырлоодон жана ар кандай түрдөгү басмырлоого шыкактоодон коргоо укугунун бар экендиги, элдердин өзүн өзү аныктоого укугу жана эл аралыктын укуктун башка институттарын жар салышат.

Миграция маселелери боюнча ченемдик-укуктук база «Кыргыз Республикасынын кеңейтилген миграциялык профили 2010-2015» документинде толук баяндалган. Буга байланыштуу азыркы Миграциялык профилде 2016-2017-жылдар мезгилинде кабыл алынган өзгөрүүлөр гана баяндалат.

Тышкы миграция боюнча 2016-жылы «Тышкы миграция жөнүндө» КР Мыйзамы олуттуу өзгөртүүлөргө дуушар болду. Мисалы, чет өлкөлүк жарандарды каттоо мөөнөтү эми паритеттик негизде жүргүзүлөт.¹⁶² Ошондой эле 2017-жылдын мартында КР Өкмөтүнүн №155 Токтому менен Кыргыз Республикасынын визаларын тариздөө жана берүү тартиби жөнүндө нускамага төмөнкүдөй өзгөртүүлөр киргизилди:¹⁶³ кабыл алынган өзгөртүүлөрдүн бири - жеке категориядагы «Р» визасы этникалык мекенине кайткан кайрылмандар – этникалык кыргыздарга арналган «Р3» визасы менен толукталды.

Кыргыз Республикасына жогору квалификациялуу чет өлкөлүк адистерди тартуу жана чет өлкөлүк квалификациясы жок жумушчу күчтөрүнүн агымын чектөө үчүн шарт түзүү максатында ММК тарабынан Кыргыз Республикасынын айрым мыйзам актыларына («Тышкы эмгек миграциясы жөнүндө», «Тышкы миграция жөнүндө» «Мамлекеттик алым жөнүндө» Кыргыз Республикасынын Мыйзамдарына) өзгөртүүлөрдү киргизүү жөнүндө» Кыргыз Республикасынын Мыйзамынын долбоору демилгеленди. Бул мыйзам долбоору «Кыргыз Республикасынын айрым мыйзам актыларына («Тышкы эмгек миграциясы жөнүндө», «Тышкы миграция жөнүндө» «Мамлекеттик алым жөнүндө» Кыргыз Республикасынын Мыйзамдарына) өзгөртүүлөрдү киргизүү жөнүндө» Кыргыз Республикасынын Мыйзамынын долбоору тууралуу КР Өкмөтүнүн 2016-жылдын 2-сентябрындагы №478 Токтому менен жактырылып, КР Жогорку Кеңешинде кабыл алынып, белгиленген тартипте ишке киргизилди. Мыйзамды ишке ашыруу улуттук эмгек рыногун коргоо боюнча саясатты натыйжалуу жүргүзүү, бош жумуш орундарын ээлөөгө КР жарандарынын артыкчылык укугун камсыздоо, ошондой эле Кыргыз Республикасынын аймагында чет өлкөлүк жарандардын ишмердүүлүк жүргүзүү укугуна уруксат берүүчү документтер үчүн бааларды жогорулатуу менен КР бюджетине акча каражаттарынын түшүүсүн жогорулатууга мүмкүнчүлүк берет.

162 “Тышкы миграция жөнүндө” Кыргыз Республикасынын Мыйзамына өзгөртүүлөрдү киргизүү тууралуу 2016-жылдын 24-октябрындагы № 171 КР мыйзамы, жайгашкан орду: <http://cbd.minjust.gov.kg/act/view/ky-kg/111450>

163 КР Өкмөтүнүн 2017-жылдын 15-мартындагы «Кыргыз Республикасынын визаларын тариздөө жана берүү тартиби жөнүндө нускаманы бекитүү тууралуу» № 155 токтому, жайгашкан орду: <http://www.gov.kg/?p=91457&lang=kg>

Ал эми 2017-жылдын күзүндө Кыргыз Республикасына электрондук виза алуу мүмкүнчүлүгү киргизилди. «Электрондук виза» тутуму бардык чет өлкөлөрдүн жарандарына Кыргыз Республикасына кирүү-чыгууга 90 күнгө чейинки мөөнөттөгү туристтик же ишкер визаларын Интернет аркылуу, чет өлкөлөрдөгү Кыргыз Республикасынын дипломатиялык өкүлчүлүктөрүнө жана консулдук мекемелерине, ошондой эле өлкөнүн мамлекеттик чек арасынан эл аралык өткөрүү түйүндөрүндөгү виза түйүндөрүнө кайрылбай эле алуу мүмкүнчүлүгүн берет.

Кыргыз Республикасынын юридикалык жактары дагы чет өлкөлүк жарандарды чакыра алышат (жеке өзүн же туристтик тайпалардын курамында) жана алар кыска мөөнөттүү ишкер же туристтик электрондук визаларын алышы үчүн арыз бере алышат. Кыргыз Республикасынын кыска мөөнөттүү ишкер же туристтик визалары 90 күнгө чейин мөөнөткө, алардын иштөө мөөнөтүн Кыргыз Республикасынын аймагында узартуу укугусуз берилет.¹⁶⁴

Адамдарды сатуунун алдын алуу жана ага каршы күрөшүү тармагында ишмердүүлүктү толук кандуу координациялоону камсыздоо үчүн, ошондой эле адамдарды сатуунун курмандыктарын коргоону толук кандуу ишке ашыруу максатында ММК тарабынан «Адамдарды сатуунун алдын алуу жана ага каршы күрөшүү жөнүндө» Кыргыз Республикасынын Мыйзамына өзгөртүүлөрдү киргизүү тууралуу» Кыргыз Республикасынын Мыйзамынын долбоору иштелип чыкты. Мыйзам долбоору КР Өкмөтүнүн 2017-жылдын 25-апрелиндеги № 240 токтому менен жактырылып, КР Жогорку Кенешинин 2017-жылдын 30-ноябрындагы №2031-VI токтому менен кабыл алынып, 2018-жылдын 11-январында КР Президенти кол койду.

2016-жылы БУУ КБКБ колдоосу менен түзүлгөн ведомство аралык жумушчу топтун алкагында Кыргыз Республикасынын аймагына жеке жана шашылыш массалык түрдө качкындар келген учурда мамлекеттик органдардын өз ара аракеттешүүсү боюнча нускаманын долбоору иштелип чыкты.

2016-жылы кабыл алынган Кыргыз Республикасынын «Качкындар жөнүндө» Мыйзамына өзгөртүүлөр жана толуктоолорду киргизүү тууралуу Кыргыз Республикасынын Мыйзамына башка мыйзамдык актыларды шайкеш келтирүү максатында Кыргыз Республикасынын Өкмөтүнүн айрым чечимдерине өзгөртүүлөрдү жана толуктоолорду киргизүү жөнүндө Кыргыз Республикасынын Өкмөтүнүн токтомунун долбоору иштелип чыккан. Долбоор министрликтер жана ведомстволордо макулдашуудан өтүп, КР Юстиция министрлигинде каралууда.

Адамдарды сатуунун курмандыктарын идентификациялоо критерийлери боюнча КР ИИМ МЭАУ менен биргеликте Адамдарды сатуунун курмандыктарын идентификациялоо критерийлерин аныктоо боюнча жобонун долбоору иштелип чыгып, жумушчу топтордун жолугушууларында каралды.

Афган Ислам Республикасынын Кичи жана Чоң Памир аймактарын жердеген этникалык кыргыздардын балдарын Кыргыз Республикасынын аймагында окутууну уюштуруу максатында КР Өкмөтүнүн 28.09.2017-жылдагы №423-р буйругу иштелип чыкты жана белгиленген тартипте бекитилип, ага ылайык бүгүнкү күнү 40 памир кыргыздары Нарын областында жашап жана өлкөдөгү мекемелерде билим алып жатышат.

---

¹⁶⁴ Кыргыз Республикасынын электрондук визасы, Кыргыз Республикасынын Тышкы иштер министрлиги, жайгашкан жери: <http://mfa.gov.kg/contents/view/id/410>

Ошондой эле, ММК тарабынан азыркы тапта «Чет өлкөлөрдөгү мекендештерди колдоо боюнча мамлекеттик саясаттын негиздери жөнүндө» Кыргыз Республикасынын Мыйзамына өзгөртүүлөр жана толуктоолорду киргизүү тууралуу Кыргыз Республикасынын Мыйзамынын долбоору иштелип жатат.

Чет өлкөдө каза болгон КР жарандарынын сөөгүн репатриациялоонун натыйжалуу механизмин иштеп чыгуу максатында, ММК КР Өкмөтүнүн тиешелүү чечиминин долбоорун жана ЕАЭБ өлкөлөрүнүн аймагында ал кандай максатта жашап жүргөнүнө карабай, каза болгон Кыргыз Республикасынын жарандарынын сөөгүн репатриациялоо үчүн бир жолку төлөмдү (50 миң сом өлчөмүндө) камсыздоо боюнча нускама иштеп чыгып, ал КР Өкмөтүнүн 2018-жылдын 16 майындагы №236 Токтому менен бекитилди.

Ички миграция жаатында мыйзамдарды өзгөртүү жагында КР Өкмөтүнүн 2017-жылдагы «Таза коом», 2018-жылдагы «Биримдик, ишеним жана жаратмандык» программаларын ишке ашыруу алкагында мамлекеттик кызматтарды, ошондой эле жарандарды каттоо кызматтарын салттуу түрдөн электрондук түргө өткөрүү процессинин маанисин белгилеп кетүү керек. Бирок, Өкмөттөрдүн, аны менен бирге программалардын тез-тез алмашуусунун себебинде бул трансформациялардын узакка созулуу тобокелчилиги бар.

2016-жылдын июлунда «Ички жер которуу жөнүндө» Кыргыз Республикасынын Мыйзамына өзгөртүүлөрдү киргизүү тууралуу» Кыргыз Республикасынын Мыйзамы кабыл алынды. Бул өзгөртүүлөр аталган Мыйзамдын 1-беренесинде жөнгө салуу предметин аныктады жана жаранды жашаган жери жана турган жери боюнча каттап эсепке алуу процедуралары жана башка өзгөртүүлөргө тийиштүү. Кийинчерээк Мыйзамга 2016-жылдын июлунда жана 2017-жылдын декабрында дагы өзгөртүүлөр киргизилди.

Эки тараптуу жана көп тараптуу макулдашуулар

Аталган мезгил ичинде КР профилдик мамлекеттик органдарынын чет өлкөлөрдүн мамлекеттик органдары, эл аралык коомчулук жана эл аралык уюмдар менен биргелешкен эл аралык долбоорлорду ишке ашыруу жана мониторинг жасоо жана Кыргыз Республикасынын миграция жаатындагы эл аралык келишимдер базасын жакшыртуу боюнча өз ара иштешүүсү уланып жатат.

2015-жылдын январында Кыргыз Республикасынын Өкмөтү менен Сауд Аравия Королдугунун Өкмөтү ортосундагы кылмыштуулукка, ошондой эле жөнгө салынбаган миграция менен байланыштуу кылмыштарга каршы күрөшүү жаатында¹⁶⁵, кызматташуу жөнүндө келишим түзүлгөн. Кыргыз-Сауд Аравия кызматташтыгы боюнча биргелешкен комитеттин биринчи отурумунун эмгек ресурстары жаатында келишим түзүү боюнча Сауд тарабы менен сүйлөшүүлөрдү жүргүзүү каралган Протоколун аткаруу боюнча иш чаралар планын аткаруу үчүн КР ММК Маалыматтык – кеңеш берүү борбору Кыргыз Республикасынын Өкмөтүнө караштуу Мамлекеттик миграция кызматы менен Сауд Аравия Королдугунун ыйгарым укуктуу мамлекеттик органынын ортосунда Сауд Аравия Королдугунун аймагында эмгек ишмердүүлүгүн жүргүзүү үчүн Кыргыз Республикасынын жарандарын уюшулган топтоо жана тартуу жөнүндө келишимдин

---

165 Кыргыз Республикасынын Өкмөтү менен Сауд Аравия Королдугунун ортосундагы кылмыштуулук менен күрөшүү жаатындагы келишим, КР Өкмөтүнүн 2015-жылдын 14-январындагы № 3-р буйругу, жайгашкан жери: <http://cbd.minjust.gov.kg/act/view/ru-ru/214239?ckwds=%25d0%25bc%25d0%25b8%25d0%25b3%25d1%2580%25d0%25b0%25d1%2586%25d0%25b8>

долбоору иштелип чыкты. Бүгүнкү күнү долбоор кызыкдар министрликтер жана ведомстволор менен макулдашуу стадиясында жана дипломатиялык каналдар боюнча Сауд Аравиясы тарабына жөнөтүлгөн (2017-жылдын 24-ноябры, №01-16/3393).

2016-жылы ММК Кыргыз Республикасынын Өкмөтү менен Казакстан Республикасынын өкмөтүнүн ортосундагы «Кыргыз Республикасынын жарандарынын Казакстан Республикасынын аймагында жана Казакстан Республикасынын жарандарынын Кыргыз Республикасынын аймагында болуп туруу тартиби жөнүндө» келишимине өзгөртүүлөр жана толуктоолор киргизүү тууралуу Протоколго кол коюуга катышты (17.10.2016-ж., Астана ш.). Ага ылайык, Казакстан Республикасынын жарандары каттоого туруу милдетинен 30 күнгө бошотулат. Ошондой эле Казакстан Республикасы менен реадмиссия жөнүндө келишимге кол коюлду.

Кыргыз-Катар экономикалык, соода жана техникалык кызматташуу боюнча Өкмөттөр аралык биргелешкен комиссиясынын биринчи отурумунун протоколдук чечиминин 8-бөлүгүн аткаруу үчүн МКБ Кыргыз Республикасынын өкмөтүнүн «Кыргыз Республикасынын жарандарын Катар мамлекетинде ишке орноштуруу боюнча Кыргыз Республикасынын Өкмөтүнө караштуу Мамлекеттик миграция кызматы менен Катар мамлекетинин Административдик өнүгүү, эмгек жана социалдык маселелер министрлигинин ортосундагы кызматташуу жөнүндө келишимдин долбоорун жактыруу тууралуу» буйругунун долбоору боюнча иш жүргүзүлүп жатат. Аталган долбоор белгиленген тартипте Кыргыз Республикасынын Өкмөтүнүн Аппаратына карап чыгууга киргизилди (2017-жылдын 2-октябры, № 01-16/2894). Өкмөт Аппаратынын сын пикирлери жана сунуштарын эске алуу менен Кызматташуу жөнүндө келишимдин долбоору карап чыгуу үчүн Катар тарабына 2017-жылдын 3-ноябрында жана 2017-жылдын 23-ноябрында дипломатиялык каналдар аркылуу жөнөтүлдү. 2017-жылдын 5–8-декабрында долбоорду Катар тарабы менен талкуулоонун акыркы сессиясы Катар мамлекетинин Доха шаарында өткөн «Адамдарды сатууга жана мигранттарды мыйзамсыз ташып кирүүгө каршы күрөш» аттуу конференциянын учурунда өткөрүлдү.

КР жарандарын жумушка орноштуруу географиясын кеңейтүү максатында 2016-жылдын 16-мартында Кыргыз Республикасынын Өкмөтүнө караштуу Мамлекеттик миграция кызматы менен Корея Республикасынын Ишке орноштуруу жана эмгек министрлигинин ортосунда долбоору Кыргыз Республикасынын Өкмөтүнүн 2015-жылдын 10-мартындагы № 85-р буйругу менен жактырылган Корея Республикасында жумушка орноштурууга уруксат берүү системасы боюнча Корея Республикасына жумушчу күчтөрүн жөнөтүү жана тосуп алуу боюнча өз ара түшүнүшүү жөнүндө меморандумга кыргыз тарабынын кол коюу аземи өттү.

ЕАЭБ жөнүндө Келишимге өзгөртүүлөр жана кошумчалар киргизүү тууралуу протоколдун долбоору иштелип чыгып, мамлекет ичиндеги жол-жоболор өткөрүлүп, долбоор ЕЭКке жөнөтүлдү. Демилге 98-берененин 9-пунктуна тиешелүү, анда бир календарлык жыл ичинде бештен аз административдик укук бузганы үчүн мүчө өлкөнүн аймагынан административдик чыгарып таштоо түрүндөгү жазаны колдонбоону талап кылган ченемди толуктоо сунушталат. Долбоор ЕЭК караштуу Миграция маселелери боюнча Консультативдик комитеттин алкагында 2017-жылдын 28-сентябрында каралып, ЕЭК караштуу ЕАЭБ жөнүндө келишимдин жоболорун жакшыртуу боюнча жыйналма жумушчу топко өткөрүлүп берилди.

Башка мүчө мамлекеттерде педагогикалык, юридикалык, медициналык же фармацевтикалык ишмердүүлүк менен алектенүүгө талаптанган жарандарга мүчө мамлекеттердин билим берүү мекемелери берген билими жөнүндө документтерин ишке орношо турган мамлекеттердин мыйзамдарында белгиленген билими жөнүндө документтерди, окумуштуу даражаларын окумуштуу наамдарын таануу жол-жоболорун аткарбастан таануусу жөнүндө маселе иштелип жатат. Бул иштер ЕАЭБге мүчө мамлекеттердин эмгекчилеринин социалдык камсыздоо, пенсиялык укуктарын сактоо, медициналык жардам көрсөтүү жана кесиптик ишмердүүлүк маселелери боюнча консультациялык комитеттин алкагында жүргүзүлүп жатат.

Мындан тышкары ЕАЭБге мүчө мамлекеттердин эмгекчилерин пенсиялык камсыздоо жөнүндө маселе каралууда. Бул долбоор Евразия экономикалык комиссиясынын коллегиясынын 2016-жылдын 19-декабрындагы отурумунда жактырылды. Келишимдин долбоорунун максаты - пенсияларды калыптандыруу жана экспорттоо, эмгекчилердин мүчө мамлекеттерде ээ болгон пенсиялык укуктарын коргоо, ошондой эле Биримдик өнөктөштөрү ортосунда пенсиялык камсыздоо жаатында кызматташууну өнүктүрүү, пенсиялык камсыздоо жаатында тең укуктарды камсыздоо болуп саналат. Келишимдин долбоорунда ЕАЭБ мамлекеттеринде алган эмгек стажын эсепке алуу каралган.

Келишимдин күчүнө кириши мүчө мамлекеттердин жарандарына Биримдик өлкөлөрүндө иштеген учурда ээ болгон пенсиялык укуктарын калыптандыруу, сактоо жана ишке ашырууну камсыздайт. Документте ошондой эле башка мүчө мамлекетте алган пенсияларды экспорттоо жана эмгек стажын эсепке алуу маселелерин чечүү каралган.

Кыргыз жана Түркия Республикаларынын ортосунда эмгекчи мигранттарын социалдык камсыздоо тууралуу эки тараптуу келишимге КР Президенти С. Жээнбековдун 2018-жылдын апрелинде Түркияга иш сапары учурунда кол коюлду. Бул документ боюнча Түркияда жумушчу виза менен иштеген кыргызстандыктар эки өлкөдө тең пенсия ала алышат. Жаңы келишим күчүнө киргенден тартып жумушчу виза менен иштеген кыргызстандыктар Түркия жарандары сыяктуу эле айлык маянасынын 34% мамлекетке төлөшөт. Бул каражаттар Пенсиялык жана Социалдык фонддорго, медициналык камсыздандырууга жана Калкты жумушка орноштуруу фондуна бөлүнөт. Бирок бул жерде бир көйгөй: социалдык төлөмдөрдүн жогору болгондуктан Түркиядагы жумуш берүүчүлөргө жана көпчүлүк кыргызстандыктарга өлкөдө жашоого гана уруксат берген туристтик виза менен бейрасмий иштөө пайдалуураак. Андыктан бул жаңылык Түркияда иштеген кыргызстандыктардын аз гана бөлүгүнө тийиштүү, ал эми көпчүлүгү түрк эмгек рыногунун көмүскө тарабында кала берет.¹⁶⁶

2017-жылы Кыргызстан менен Өзбекстандын ортосундагы чек аранын көпчүлүк бөлүгү ийгиликтүү демаркация жана делимитация болгондуктан эки өлкө ортосунда жүргүчүлөрдү жана жүктөрдү ташуу боюнча жер үстүндө жана аба каттамдары жолго коюлуп, миграциялык процесстер олуттуу жеңилдеди.

---

166 Президент Сооронбай Жээнбековдун Түркияга расмий иш сапарынын жыйынтыгы боюнча биргелешкен документтерге кол коюу аземи өттү, КР Президентинин расмий сайты, Жаңылыктар бөлүгү, 10/04/2018, жайгашкан жеру: http://www.president.kg/kg/okujalar/zhanlykhtar/11748_prezident_sooronbay_jeenbekovdun_turkiyaga_rasmiy_vizitinin_jiyiintyigy_menen_birgeleshken_dokumentterge_kol_koyuu_azemi_otkoruldu/ http://www.president.kg/ru/novosti/11747_po_itogam_ofitsialnogo_vizita_prezidenta_sooronbaya_jeenbekova_v_turtsiyu_sostoyalas_tseremoniya_podpisaniya_sovmestnyih_dokumentov/

КР ЖККУда мүчөлүгүнүн алкагында республиканын профилдик мамлекеттик органдары Астана шаарында өткөн Мыйзамсыз миграцияга каршы күрөшүү боюнча координациялык кеңештин (ММККК) отурумуна катышышты, жашап турууга уруксат берүү, чет өлкөлүк жарандар жана жарандыгы жок адамдардын качкын макамын алуу үчүн кайрылуулары, качкын макамын берүү боюнча квартал сайын статистикалык отчеттуулук жолго коюлду.

В 2 МОДУЛУ. ИНСТИТУЦИОНАЛДЫК-УЮШТУРУУ АЛКАГЫ

Мекендештерди колдоо ишмердүүлүгүнүн алкагында КР Өкмөтүнүн 2015-жылдын 29-апрелиндеги №266 Токтому менен КР Өкмөтүнө караштуу Чет өлкөлөрдөгү мекендештер менен байланыш боюнча кеңештин (Мындан ары - Кеңеш) жобосу бекитилди. Бул Кеңештин курамы КР Өкмөтүнүн 2015-жылдын 17-сентябрындагы №462-р буйругу менен бекитилген. Кеңештин курамы КР Өкмөтүнүн 2017-жылдын 20-октябрындагы №484-р буйругу менен актуалдаштырылган жана жаңырылган. КР ММК 2017-жыл үчүн отчетуна ылайык КР Жогорку Кеңешинин Социалдык маселелер, билим берүү, илим, маданият жана саламаттык сактоо боюнча комитетинин 2017-жылдын 27-июнундагы «Чет өлкөлөрдөгү мекендештерди колдоо боюнча мамлекеттик саясаттын негиздери жөнүндө Кыргыз Республикасынын Мыйзамын аткаруунун жүрүшү жөнүндө» чечими менен КР Өкмөтүнө мекендештер менен иштөө боюнча узак мөөнөттүү стратегия иштеп чыгуу жана ыйгарым укуктуу органды аныктоо тапшырмасы берилди. Ошондой эле ушул эле чечим менен «Чет өлкөлөрдөгү мекендештерди колдоо боюнча мамлекеттик саясаттын негиздери жөнүндө Кыргыз Республикасынын Мыйзамын аткарууга мониторинг жүргүзүү» боюнча жумушчу топ түзүлдү. Төрагасы - КР Жогорку Кеңешинин депутаты К.К.Иманалиев. ММК бул ченемдик укуктук актыларды жана тапшырмаларды жүзөгө ашыруу максатында кеңештин мүчөлөрү менен бирдикте, өнөктөш уюмдарды жана көз карандысыз эксперттерди тартуу менен КР Өкмөтүнүн 2018-2020-жылдарга мекендештерди мамлекеттик колдоо боюнча программасынын долбоорун, ушул программаны ишке ашыруу планын жана Кеңештин 2018-жылга иш планын иштеп чыкты. Азыркы тапта Программанын долбоору Кыргыз Республикасынын министрликтер менен ведомстволорунда макулдашуу жол-жоболорунан өтүп жатат.

2016-жылдын 6-майында Кыргыз Республикасынын Премьер-министринин №254 буйругу менен КР Өкмөтүнө караштуу Миграция маселелери боюнча Координациялык кеңеш түзүлгөн. Төрагасы – КР социалдык маселелер боюнча Вице-премьер-министри. 2016-жылдын 11- августунда бул Кеңештин биринчи отуруму өткөрүлдү. Анын алкагында КР Коргоо кеңешинин 2016-жылдын 4-июлундагы «Азыркы шарттарда Республикадагы миграция процесстерин жөнгө салуу боюнча чаралар жөнүндө» №4 чечимин ишке ашыруу маселелери, ошондой эле Миграция жаатындагы бир катар функцияларды кызыкдар министрликтерден жана ведомстволордон Кыргыз Республикасынын Өкмөтүнө караштуу Мамлекеттик миграция боюнча кызматына өткөрүп берүү боюнча Кыргыз Республикасынын Башкы прокуратурасынын сунушун иштеп чыгуу маселелери каралды.

Кыргыз Республикасынын Өкмөтүн 2016-жылдын 2-мартындагы №96 Токтому менен Кыргыз Республикасынын Өкмөтүнө караштуу Мамлекеттик миграция боюнча кызматынын Россия Федерациясындагы өкүлчүлүгү уюшулду. Өкүлчүлүктүн негизги функциялары жана милдеттери:

- Кыргыз Республикасынын жарандары – эмгекчи мигранттарынын жана алардын үй-бүлөлөрүнүн жашап турган өлкөдө укуктарын жана мыйзамдуу кызыкчылыктарын коргоо, ошону менен бирге Кыргыз Республикасынын жарандары – эмгекчи мигранттарынын жана алардын үй-бүлөлөрүнүн жашап турган өлкөдөгү мыйзамдуу кызыкчылыктарын бузууларды четтетүү;
- Кыргыз Республикасынын жарандары – эмгекчи мигранттарын жеке кабыл алуу, алардын эмгек талаш-тартыштары маселелери боюнча кайрылуулары жана арыздарын карап чыгуу, сотко чейинки жана сот процесстерине катышуу;

- Жашап турган өлкөдөгү жумуш берүүчүлөрдүн Кыргыз Республикасынын жарандары – эмгекчи мигранттарын жумушка алуу шарттарын бузганы менен байланышкан эмгек талаш-тартыштарын жөнгө салуу;
- Жашап турган өлкөдөгү жумуш берүүчүлөрдүн Кыргыз Республикасынын жарандары – эмгекчи мигранттары менен эмгек жана башка талаш-тартыштарын сотко чейинки этапта жөнгө салуу;
- Кыргыз Республикасынын жарандары – эмгекчи мигранттарынын эмгек талаш-тартыштары боюнча кызыкчылыктарын жашап турган өлкөдөгү сот жана укук коргоо органдарында коргоо;
- Россия ИИМ ТМББ менен Россия Федерациясынын убактылуу кармоочу жайларында кармалган Кыргыз Республикасынын жарандарына тийиштүү маселелер боюнча кызматташуу. Кыргыз Республикасына чыгарып жибериле турган жарандарды жөнөтүүнү тездетүүгө көмөк көрсөтүү;
- Кыргыз Республикасынын жарандарын болуп турган өлкөгө кирүүгө тыюу салынган чет өлкөлүк жарандардын тизмесинен чыгаруу боюнча комплекстүү иштерди уюштуруу («кара тизмеден» чыгаруу);
- Кыргыз Республикасынын жарандарын жашап турган өлкөнүн миграциялык эсебине (каттоо) тургузуу боюнча демилгелерди илгерилетүү;
- Кыргыз Республикасынын жарандары – эмгекчи мигранттарынын арасында миграция маселелери боюнча маалыматтык-түшүндүрүү иштерин жүргүзүү, ошондой эле Кыргыз Республикасынын компетенттүү органдары жана жашап турган өлкөнүн компетенттүү органдары менен өз ара аракеттешүү;
- жашап турган өлкөнүн мамлекеттик жана коомдук мекемелеринин өкүлдөрү менен миграция, эмгек рыногуна жетишүүнү либералдаштыруу маселелери боюнча сүйлөшүүлөр жана консультацияларга катышуу;
- жашап турган өлкөдөгү кыргыз диаспорасынын коомдук бирикмелери менен миграция маселелери боюнча өз ара аракеттешүү;
- Кыргыз Республикасынын жарандарынын сөөгүн Кыргыз Республикасына жөнөтүүдө (өкүлдүктүн консулдук бөлүмү менен бирдикте) көмөк көрсөтүү (жүк-200).

2016-жылдын декабрында Кыргыз Республикасынын Өкмөтүнүн 2015-жылдын 11-декабрындагы № 854 «Кыргыз Республикасынын Мамлекеттик миграция боюнча кызматынын маселелери жөнүндө» Токтому менен бекитилген Кыргыз Республикасынын Мамлекеттик миграция боюнча кызматы жөнүндөгү жобого, 6-пункттин 1-пунктчасына КР ММК кураторлук кылган тармакта укуктук пропаганда боюнча иш чараларды өткөрүүгө уруксат берген кошумча киргизилген.¹⁶⁷

Белгилей кетчү жагдай, каралып жаткан мезгил (2015-2017-жж.) ичинде чет өлкөлөрдө кыргыз жарандарынын укуктарын жана кызыкчылыктарын коргоо боюнча профилдик мамлекеттик органдардын иши башка мамлекеттер менен өкмөт аралык макулдашуулардын негизинде күчөтүлдү жана мамлекеттик органдардын мигранттар менен иштөө боюнча маалыматтык курамы жакшыртылды.

¹⁶⁷ КР Өкмөтүнүн от 2016-жылдын 12-декабрындагы «КР Өкмөтүнүн айрым чечимдерине кошумчаларды киргизүү жөнүндө» Токтому, КР Юстиция министрлиги, жайгашкан жери: <http://cbd.minjust.gov.kg/act/view/ru-ru/99777>

ВЗ МОДУЛУ: ПРОГРАММАЛЫК ЖАНА САЯСАТТЫК АЛКАКТАР

2018-жылы 2013-2017-жылдарга Кыргыз Республикасынын туруктуу өнүгүү улуттук стратегиясы өз ишин аяктады. Белгилей кетчү нерсе, ишке ашыруу процессинде бул Стратегия өлкөдөгү миграция процесстерине тиешелүү айрым компоненттери жок болгондугуна байланыштуу сыналган болуучу. Андыктан, өлкөнүн миграциялык саясаты мамлекеттик бийлик органдарынын ишмердүүлүгүнүн эң артыкчылыктуу багыттарынын бири экенин, социалдык-экономикалык өнүгүү жана тышкы саясат ишмердүүлүгүнүн курамдык бөлүгү экенин түшүнүп, мамлекеттик миграциялык саясаттын артыкчылыктуу багыттарын узак мөөнөттүү келечекте аныктоо максатында 2040-жылга чейин миграциялык саясаттын концепциясынын долбоору, ошондой эле курамына миграциялык саясат маселелери кирген КР 2040-жылга чейинки туруктуу өнүгүү стратегиясынын долбоору иштелип чыккан.¹⁶⁸ Бүгүнкү күнгө чейин Миграциялык саясаттын концепциясынын долбоору бекитиле элек, Стратегия болсо Кыргыз Республикасынын Президентине караштуу Улуттук өнүгүү кеңеши тарабынан ырасталды.

2016-жылы Кыргыз Республикасынын Өкмөтүнүн 2017-2022-жылдарга Кыргыз Республикасына көчүп келген этникалык кыргыздарга жана кайрылмандарга көмөк көрсөтүү боюнча «Кайрылман» Программасы (30-сентябрь 2016-ж., № 518), Кыргыз Республикасынын Өкмөтүнүн адамдарды сатууга каршы күрөшүү боюнча Программасы жана аны ишке ашыруу боюнча 2017-2020-жылдарга иш чаралар планы иштелип чыгып, бекитилген. Профилдик мамлекеттик органдар өнөктөш уюмдар жана көз карандысыз эксперттерди тартуу менен Кыргыз Республикасынын Өкмөтүнүн 2018-2020-жылдарга чет өлкөдө жашаган мекендештерди мамлекеттик колдоо боюнча программасынын долбоорун иштеп чыгышты.

Азыркы учурда «Мекен-карт» Улуттук демилгесин (КР аймагында жарандыктан чыгуу процедурасын тариздеген жарандар үчүн преференциялуу шарттарды түзүү) ишке ашыруу алкагында, ММК иштелип чыгып жаткан 2040-жылга чейин миграциялык саясаттын концепциясынын долбооруна практикалык имплементация маселелерин тиешелүү «Мекендештерди колдоо» бөлүмүнө жана мурда белгиленген Кыргыз Республикасынын Өкмөтүнүн 2018-2020-жылдарга чет өлкөдө жашаган мекендештерди мамлекеттик колдоо боюнча программасынын долбооруна киргизди.

Эл аралык уюмдардын миграция маселелерин караган мамлекеттик органдардын өкүлдөрүнүн дараметин өстүрүүгө кошкон олуттуу салымын дагы белгилей кетүү маанилүү. Эл аралык донорлор эмгек миграциясы процесстерин башкаруу үчүн дараметти өстүрүүнү гана каржылабастан мигранттар жана алардын үй-бүлөлөрүнө маалыматтык-кеңеш берүүчүлүк жана башка кызматтарды дагы көрсөтүшөт. Бириккен Улуттар Уюмунун бир катар агенттиктери азык-түлүк коопсуздугу менен миграциянын өз ара байланышын түшүнүп мамлекеттик органдар жана жарандык коом менен бирдикте өлкөнүн калкынын эмиграциясынын негизги себеби болгон калктын экономикалык абалын жакшыртууга тике же кыйыр көмөк көрсөтүшөт. Жакырчылыктын деңгээлин төмөндөтүү, калктын аялуу катмары болгон аялдар, жаштар, мүмкүнчүлүгү чектелген адамдар, айыл жеринин жашоочуларынын дараметин өстүрүү, кичи жана орто бизнеси колдоо жана көп башка нерселерге багытталган олуттуу долбоорлор бар.

¹⁶⁸ Кыргыз Республикасын туруктуу өнүгүү стратегиясы 2040, долбоор, жайгашкан жери: http://www.president.kg/files/docs/Files/proekt_strategii_final_russ.pdf

Г БӨЛҮГҮ. НЕГИЗГИ ЖЫЙЫНТЫКТАР ЖАНА СУНУШТАР

Г 1 МОДУЛУ: КРдеги МИГРАЦИЯ: ЗАМАНБАП ТРЕНДДЕР

Миграция жаатындагы 2016-2017-жылдардагы кырдаалды талдоо көрсөткөндөй, ички жана тышкы миграциянын негизги түрү болуп эмгек миграциясы кала берүүдө. Кыргыз Республикасынын Евразия экономикалык биримдигине киргенден баштап ЕАЭБ өлкөлөрүнө чыгып кеткен кыргызстандыктардын саны олуттуу жогорулады, бул өз кезегинде Кыргыз Республикасына акча которуулардын өсүшүнө алып келди.

Бирок Россия Федерациясынан Кыргыз Республикасына акча которуулардын ретроспективдүү талдоосу акча которуулардын көлөмү Россия экономикасынан циклдүү мүнөздө көз каранды экенин далилдейт: алар Россия экономикасы өскөн убакта жогорулайт жана басаңдаганда азаят.

2016-жылдан тарта чет өлкөлүк түз инвестициялардын азайышы байкалууда, ал Өкмөттүн ири инвесторлор менен уланып жаткан соттук талашып-тартышууларынан улам инвестициялык климаттын начарлашы, Кыргызстандын дүйнөлүк рейтингдердеги ордун жоготушу менен байланыштуу. Акыркы беш жыл ичинде түз инвестицияларды сунуштаган инвестор өлкөлөр: Кытай, Канада, Бириккен Королдук (Улуу Британия), Түркия, Россия жана Казакстан. Алардын үлүшүнө 2017-жылы инвестициялардын 80% ашыгы туура келген. Акыркы жылдарда чет өлкөлүк инвестициялар негизинен Ысык-Көл, Чүй облустары жана Бишкек шаарына келүүдө. Бул Кыргызстан башка аймактарында чет өлкөлүктөргө эч нерсе сунуштай албай жатканынын далили. Акырында ал инвестициялар камтыбаган аймактардын тургундарынын социалдык-экономикалык абалына таасир берет.

Мурдагыдай эле көпчүлүк кайрылмандар Өзбекстан, Тажикстан жана Кытайдан келишип, басымдуу көпчүлүгү Чүй, Жалал-Абад, Баткен облустарында жана Бишкек шаарында отурукташып калат.

КР аймагына келип жаткан иммигранттар боюнча, 2015-жылдан тартып КР чет өлкөлүк мигранттар үчүн эмгек рыногу 2000 адамга кеңейген. Ошондой эле өлкөнүн экономикалык секторлору жана облустары ортосундагы сандык көрсөткүчтөр социалдык-экономикалык керектөөлөргө жараша кайра бөлүштүрүлгөн. Чет өлкөлүк жарандардын чоң бөлүгүнө акыркы үч жыл ичинде өлкөнүн экономикасынын өнөр жай, транспорт, коммуникациялар жана курулуш, ошондой эле энергетика, геологиялык чалгындоо жана тоо-кен өнөр жайы сыяктуу тармактарында талап көп. Кыргызстанда эмгек ишмердигин жүргүзүү укугуна уруксат алган чет өлкөлүк жарандар 80 мамлекеттин өкүлдөрү. Алардын көпчүлүгү - Кытай Эл республикасынын жарандары.

2016-2017-окуу жылында КР УСК маалыматы боюнча Кыргызстандын жождорундагы чет өлкөлүк студенттердин саны 14714 адамды түздү, бул 2015-2016-жылга караганда бир аз көбүрөөк (179 адамга). Ошол эле учурда индиялык студенттердин санынын көбөйүү тенденциясы сакталып калууда. Алар бүгүнкү күнү Кыргызстандагы чет өлкөлүк студенттердин эң көп бөлүгүн түзөт (4745 адам). Эгерде студенттер кайсы өлкөлөрдөн келгенин карасак, 2016-2017-жж. жана 2017-2018-жылдары өлкөлөрдүн

бешилтиги акыркы бир нече жылда өзгөргөн жок деп айтса болот: Индия, Казакстан, Тажикстан, Россия, Түркия. Болгону студенттердин санынын өзгөрүшүндө динамика байкалууда. Европадан жана Араб өлкөлөрүнөн келген студенттер эң аз.

ММК менен улуттук жана эл аралык отчетторду талдоо согуш аракеттери жүрүп жаткан аймактарга чыгып кеткен КР жарандарынын арасында ыктыярына каршы кеткендердин саны аз эмес экени ачыкталган. Бирок мындай жарандардын өлкөнүн коомчулугуна кайрадан интеграциялануу маселеси ачык бойдон калууда. Ошондой эле айлана-чөйрө жарандардын миграцияга кетүү чечимине байкалаарлык таасир бербегени аныкталды. Бирок жаратылыш кубулуштары жана өзгөчө кырдаалдар жергиликтүү жарандарды көчүүгө мажбур кылат, бирок бул миграция убактылуу. Чыгып кеткен жана кайтып келген мигранттардын ден-соолугу маселеси олуттуу бойдон калды. Бул АИВ/ЖИКС жүктүрүп алгандардын саны көбөйгөнүнө байланыштуу.

Мыйзам жаатында

Белгилей кетчү жагдай, Кыргыз Республикасынын мыйзамдары миграциялык процесстердеги бардык ишмердик тармактарын жөнгө салат. Миграциялык мыйзамдар Кыргыз Республикасынын аймагын кирүү жана аймагынан чыгуу эрежелери, жашап туруу жана жумушка орношуу эрежелери боюнча жетишээрлик либералдуу ченемдерди камтыйт.

Чет өлкөлүк жумушчу күчтөрдү тартуу саясаты мыйзамга ылайык республиканын экономикасын өнүктүрүүгө салым кошуучу кошумча инструмент болуп саналат. Эмгек мыйзамдарында бекитилген чет өлкөлүк кызматкерлер менен Кыргыз Республикасынын жараны болгон кызматкерлерге бирдей аткарган жумушу үчүн бирдей акы төлөө принцибин ишке ашыруу дагы улуттук эмгек рыногун коргоо механизмдеринин бири болуп саналат.

Каралган мезгилде миграциялык процесстер өлкөнүн мыйзамдарында маанилүү орун ээлей баштады деген жыйынтык чыгарууга болот. 2017-жылдын сентябрынан тартып e-visa.gov.kg электрондук порталы иштей баштады. 2017-жылдын декабрынан тартып жогоруда көрсөтүлгөн интернет-порталда КР ТИМ ККД бардык 13 категориядагы визаларды берүүгө киришти. Азыркы тапта электрондук визалар 12 эл аралык өткөрүү түйүндөрүндө берилип жатат.

2017-жылдын февралынан тартып Кыргыз Республикасында өлкөдөгү миграциялык процесстерди координациялоо жана статистикалык отчеттуулукту жакшыртуу максатында Тышкы миграцияны эсепке алуу бирдиктүү тутуму (ТМЭБТ) ишке киргизилди. ТМЭБТ катышуучулары - КР мамлекеттик органдары: КР ТИМ, КР ИИМ, КР УКМК, КР МЧК, КР Өкмөтүнө караштуу МКК, КР Өкмөтүнө караштуу ММК жана КР МТБМК. Кийинки миграциялык профилди иштеп чыгуу мамлекеттик органдардын миграция боюнча маалымат чогултуучу бирдиктүү тутумдун аркасында жеңилдейт деп ойлойбуз.

Ушул мезгилге чейин эле болуп келген тармактык мамлекеттик органдардын ортосунда маалымат алмашуу жана координация боюнча маселелер өлкө аймагында адам сатууга байланыштуу чыныгы картинаны түзүүгө тоскоолдуктарды жаратууда, алсак, КР ИИМи адам сатуу фактыларын каттаса, бейөкмөт уюмдар анын курмандыгына ка-

былган жабырлануучуларга жардам көрсөтүлгөндүгүн, дагы башка мамлекеттик органдар кулчулуктан бошотулган кыргызстандыктардын санын белгилешүүдө. Бирок 2018-жылдан баштап мамлекеттик органдар жана статистика органдары эл аралык донорлордун көмөгү менен гендердик зомбулук жана адамдарды сатуу жаатында мамлекеттик жана административдик статистиканын маалымат топтоо жаңы тутумун иштеп чыгышты. Бул өз кезегинде профилдик мамлекеттик органдардын ыктыярсyz миграция жаатындагы чыныгы абалды түшүнүүсүн жеңилдетет.

Кайрылып келип жаткан этникалык кыргыздар үчүн жөнгө салынбаган жана ыктыярсyz миграцияга каршы туруу, өлкөнүн аймагына качкындардын жеке же күтүүсүз массалык келүү учурунда мамлекеттик органдардын өз ара аракеттенишүүсү, ошондой эле чет өлкөдө каза болгон КР жарандарын репатриациялоо механизм иштеп чыгуу боюнча бир катар программалар жана демилгелер кабыл алынган.

Г 2 МОДУЛУ: КРден МИГРАЦИЯ: ЗАМАНБАП ТРЕНДДЕР

Ар кандай пикирлер боюнча Кыргызстандын калкынын 12 ден 17% чейинкиси чет өлкөдө жашайт. Ар бир төртүнчү кыргыз үй-бүлөсүндө бир же андан көп мүчөсү мигрант болуп саналат.

Эмигранттардын ичинде аялдардын саны өстү. Азыркы тапта Россиядагы кыргыз мигранттарынын дээрлик 40% - аялдар. Аялдар ишеничтүүрөөк жана акчаны көбүрөөк которот деп эсептелет. Аял мигранттар көбүнчө кызмат көрсөтүү чөйрөсүндө, коомдук тамактануу жана кийим тигүү ишканаларында, ошондой эле менчик үйлөрдө үй кызматчысы катарында иштешет.

Миграциялык агымдардын феминдешүүсү менен өлкөдө иммигранттар калтырган балдардын саны дагы өстү.

Үй-бүлөнүн улуу мүчөлөрү “кара тизмеге” кирген учурда Россияга жашы жете элек балдарын жөнөтүүгө аракеттенишет.

Жаңы, изилдөөнү талап кылган кубулуш – Кыргызстандын өзбек улутундагы жарандарынын эмиграциясы.

Эмгек миграциясы кайтарымдык миграция болгонуна карабай, көп учурда ал кайра кайтпас болуп калат, себеби адамдар кабыл алуучу өлкөдө түруктүү жашоого калып калышат. Түруктүү жана өсүп жаткан кирешеси барлар каражатын өздөрү иштеген өлкөдө салууга кызыкдар.

Көпчүлүк мигранттар багыт алган өлкөдө төмөнкү квалификациядагы жумуш аткарышат. Балким, үйүндөгү айыл чарба жумуштарынан барган өлкөсүндө шаардык курулуш же кызмат көрсөтүү тармагындагы жумушка өтүү олуттуу кесиптик жылыш болуп саналат, бирок башка кошумча көндүмдөр өнүкпөйт. Эң көп адам курулуш, соода жана мейманкана бизнесинде иштейт.

Россия убактылуу эмгек миграциясы үчүн артыкчылыктуу багыт болуп саналат.

Россиядагы эмигранттардын көпчүлүгү айыл жеринен баргандыктан, орус тилин начар билүү, натыйжада россия коомуна интеграциялануунун татаалдыгы актуалдуу көйгөй бойдон калууда.

ЕАЭБ кыргызстандык мигранттарынын эмгек акысына жана полициянын текшерүүлөрүнүн катаалдыгына таасир берген жок; бирок ЕАЭБ жумушка орношуу мүмкүнчүлүктөрүн жакшыртты. 2050-жылга карата жумушка жарактуу курактагы калктын саны 600 миң адамга көбөйөт. Экономика тездик менен өнүккөн күндө дагы бардык эмгекке жарамдуу калк жумуш менен камсыз боло албайт. Калктын табигый кемүүсүн жабуу жана Россиянын калкынын азаюусун токтотуу үчүн жылына 500 миң же андан ашык мигрант кабыл алуу керек болушу мүмкүн.

Акча которуулардын макроэкономикалык маанисин таасиринин деңгээли боюнча экспорт менен салыштырууга болот, ал эми чет өлкөлүк инвестициялардын түшүүсү жана расмий жардамдын көлөмү өлкөнүн экономикалык абалына таасир берүү деңгээли боюнча акча которуулардан калыша баштады.

Г 3 МОДУЛУ: СУНУШТАМАЛАР

Мыйзам жаатында:

1. Миграция жана аны менен байланыштуу процесстер жаатында ЧУА көптүгү КР миграциялык саясаты бирдиктүү документсиз жетишерлик деңгээлде натыйжалуу боло албайт деген пикирди жаратты. Ошондуктан бул тармактагы мыйзамдардын чачкындыгын болтурбаш үчүн ченемдик укуктук негизин ирээттөө, миграциялык процесстерди жөнгө салуу маселелеринин макулдашылгандыгын жана жыйнактуулугун камсыздоо максатында аталган документтерди бир ЧУАга – мисалы КР Миграциялык кодексине бириктирүүнү кароо керек. Бул маселе мурдараак Миграция боюнча мамлекеттик кызматы тарабынан талкуулоого алынып чыккан.
2. Азыркы шарттарда миграциялык мыйзамдардын ченемдерин сактоо ишинде мыйзамды бузганда жазасыз калуу жагдайын түзгөн коррупция тоскоолдук болуп жатат. Андыктан жакшы, ойдогудай жазылган мыйзамдардын максаттары жана милдеттери аткарылбай калып жатат. Миграция боюнча мыйзамдардын аткарылышына катуу көзөмөл кылуу мыйзамсыз миграция жана катталбаган жумушка орношуу менен күрөшүүнүн иштиктүү ыкмасы болууга тийиш.
3. Мигранттар арасындагы АИВ/ЖИКС көйгөйү боюнча келип чыккан коркунучка байланыштуу КМШ алкагында КМШ фондун түзүү сунуштары айтылган. Бул фонддун каражаты ал өлкөлөрдүн мигранттарын дарылоого багытталмакчы. Бирок, мындай фондду түзүү узак жана татаал процесс болуп, көп мамлекеттерде макулдашууну талап кылат. Ошондуктан мындай фондду ЕАЭБдин мүчө мамлекеттери 5 өлкө ортосунда түзсө, практикада кыйынчылыктар жана сыноолору аныкталып, аталган долбоордун пилоттук баскычы болот эле. Андан кийинки этапта бул практиканы КМШ өлкөлөрүнө жайылтууга болот.
4. Чет өлкөлүк жарандарды интеграциялоо механизмдерин иштеп чыгуу боюнча өлкөнүн өкмөтүнө чет өлкөлүк жарандарды укуктук коргоо механизмдерин иштеп чыгуу керек. Бул Кыргызстандын кызматты экспорттоо имиджине терс таасир тийгизген укук коргоо органдарынын чет өлкөлүк студенттерден акча талап кылуусуна тиешелүү. Мындай имиджди жакшыртуу үчүн паритеттик негизде чет өлкөлүк жарандардын окуусу үчүн чакан мамлекеттик гранттарды киргизүүгө болот. Чет элдик жарандарды, алардын ичинде кайрылмандарды интеграциялоо максатында инклюзивдикти жана социалдык-маданий ар түрдүүлүктү үндөгөн саясатты жүргүзүү зарыл.
5. Кайрылып келген мигранттардын эмгек рыногуна интеграцияланышы маанилүү аспект болуп саналат, себеби алар өлкөнүн өнүгүү булактарынын бири болуп саналат, анткени керектүү квалификация жана көндүмдөрдү топтоп келишет. Мындай тажрыйба Грузияда жакшы ишке ашырылган. Анда эл аралык донорлордун жардамы менен кайрылып келген мигранттарга окутуу жана бош жумуш орундары жөнүндө маалымат берүүгө багытталган долбоорлор иштелип чыккан. Андан тышкары, реинтеграция контекстинде чет өлкөдө алган квалификацияларды таануу чечүүчү мааниге ээ. Бул практика изилденип, Кыргызстанда дагы өнүгүү стратегиясына киргизилсе болот.
6. Россия Кыргызстандын жарандары үчүн салттуу багыт болуп калгандыктан, ал эми евразиялык интеграцияга байланыштуу жакынкы келечекте ошол бойдон эле кала

- турганы божомолдонуп жаткандыктан, мигранттарды россиялык коомго интеграциялоо боюнча чаралар зарыл болуп саналат. Россиядагы демографиялык көйгөйлөрдү эске алганда жана ага байланыштуу иммигранттарга талап пайда болгонуна байланыштуу интеграция саясаты кабыл алуучу өлкөнүн дагы кызыкчылыктарына жооп берет. Кыргызстан менен Россия өкмөттөрүнүн биргелешип, балким Евразия экономикалык биримдигине мүчө өлкөлөрдүн эмгекчилерин социалдык камсыздоо, пенсиялык укуктарын сактоо, медициналык жардам көрсөтүү жана кесиптик ишмердүүлүк маселелери боюнча кеңеш берүүчү комитеттин катышуусу менен интеграция программаларын иштеп чыгуу биринчи кезекте тил адаптациясын камтуусу зарыл. Мигранттардын балдарын окутуу өзүнчө көңүл бураарлык маселе. Алар үчүн билим берүү жаатында федералдык деңгээлдеги иштеп чыгуулар каралышы керек.
7. Саясий деңгээлде акча которуулары мамлекеттин колдон чыгарылган пайдасы катары каралат. Үй-бүлөлөр каражаттарын узак колдонулуучу буюмдарга сарп ташат. Себептер жана көйгөйлөрдү чечилиш жолдору ар кандай болушу мүмкүн. Мисалы, каражат кармоочулар альтернативдүү багыттар жөнүндө маалыматы жок болушу мүмкүн. Мындай жагдайда кайрылып келген мигранттарды, ошондой эле акча которууларды алган адамдарды каржылык сабаттуулукка үйрөтүү программасы туура чечим болуп саналат. Бул каражаттарды жергиликтүү өнүктүрүү долбоорлоруна багыттоо үчүн жасалат. Башка өлкөлөрдөгү мындай максаттык аудиторияларга каржылык билим берүүнүн мисалында окутуу программасын иштеп чыгууга социологдор, психологдор, социалдык кызматкерлер, ошондой эле каржы жана банк эксперттерин тартуу керек. Каражатты үнөмдөп, топтоого мүмкүнчүлүк берген жеке жана үй-бүлөлүк көйгөйлөргө көңүл буруу менен тренингерди мигранттардын туулган жерлеринде инвестицияларды илгерилетүүчү конкреттүү каржылык продуктылар менен байланыштырууга болот. Дагы бир альтернатива - акча которууларын жамааттык программалар аркылуу жергиликтүү инфраструктуралык долбоорлор, микроишкердик жана чогултууга мобилизациялоо. Мындай программалардын жакшы тажрыйбасы Латын Америкасында бар (ошону менен катар өкмөттүк тиешелүү гранттар жана/өнүгүү боюнча өнөктөштөрдү колдоону колдонуу менен). Молдова өкмөтү Европа Биримдиги жана ЭМУ колдоосу менен ишке ашырып жаткан “PARE1 + 1” программасы дагы мыкты практикалар катарына кирет. Ал үй-бүлөлөрдүн акча каражаттарын бизнести өнүктүрүү жана мигранттарга ишкердик көнүмдөрдү калыптандырууга тартат. “PARE1 + 1” боюнча жергиликтүү өнүктүрүү программаларына акча которуулардан түшкөн ар бир еврого мамлекеттик каржылоо/донорлордун каражаттарынан экинчи евро байланат.
8. Мигранттардын балдарына катаал мамиле кылуу жана сексуалдык зордоолордун алдын алуу жана аларды коргоо үчүн тышкы эмгекчи мигранттарынын балдарын аныктоо механизмдерин иштеп чыгуу керек. Айрым өлкөлөрдөгү ата-энеси үйдө болбогон мезгилге балага убактылуу камкордук тариздөө чарасы натыйжалуу болуп саналат. Балдарга болгон зордук-зомбулук аракеттерге каршы системдик жана комплекстик чараларды көрүү максатында мектеп жана башка балдар уюмдарында психологтордун ишин жакшыртуу, жана социалдык ишкерлердин институтун күчөтүү зарыл.

9. 2018 ж. Кыргызстан Миграцияны башкаруу көрсөткүчтөрдү аныктоо процессине катышып, анын алкагында миграцияны жөнгө салуу боюнча мамлекеттик ыкманы жакшыртууда комплекстик сунуштарга ээ болду. Миграция саясатын иштеп чыгууда мына ушул сунуштарды ойго алуу зарыл.

Миграциялык процесстер алкагында маалымат саясатын иштеп чыгуу жаатында:

1. Мигранттардын саламаттыгын жакшыртуу үчүн кошумча шарт болуп профилдик эксперттер менен биргеликте эмгекчилерди жөнөтүүчү өлкөдө жана кабыл алуучу өлкөдө дагы АИВ/ЖИКС менен күрөшүү чаралары, коомдо мифтер пайда болбошу үчүн реалдуу кырдаал жөнүндөгү маалымат кампаниясын улантуу саналат. Жарандарга алдын алуу жана жүгүзүп алуу тобокелчилигин гана эстетүү эмес, аларды жөнөтүүчү өлкө Кыргызстан жана кабыл алчу өлкөлөр Россия жана Казакстан бул ооруга чалдыккандардын саны тез өскөн өлкөлөрдүн катарына кирээрин дагы маалымдоо зарыл. Ошондой эле АИВдин алдын алуу чараларынын алкагында, жыныстык катнашка чейинки жана жыныстык катнаштан кийинки профилактикага болгон калктын укугун кеңейтүүнү мамлекеттерге сунуштоо.
2. ММК талдоо көрсөткөндөй, КР эмгекчи мигранттары башка Борбор Азия өлкөлөрүнөн мигранттардай эле барган өлкөдө мыйзамдуу жашоо жана жумушка орношуу менен байланыштуу бир катар убайым тартышат. Жөнөтүүчү өлкөлөр менен кабыл алчу өлкөлөрдүн өкмөттөрү жана жарандык коом кабыл алчу өлкөдө мыйзамдуу жашап туруунун маанилүүлүгү жана жашоодогу ар кандай тобокелчиликтер жөнүндө маалымат кампаниясын күчөтүү зарыл.
3. Кыргызстандык эмгекчи мигранттарынын көпчүлүгү барган өлкөлөрүндөгү (Түркия, РФ ж.б.) эмгек рыногунун көмүскө тарабында орун алуусу ыктымалдыгын эске алуу менен алар келечектеги өз пенсияларын калыптандыруу үчүн каражат салууга боло турган мамлекеттик жана жеке пенсиялык компаниялар жөнүндө маалымат кампаниясын жүргүзүп туруу зарыл.
4. Өлкөгө түз инвестицияларды тартуу мүмкүнчүлүгүн кеңейтүү, аймактардын тең салмактүүлүгүн сактоо үчүн КР дипломатиялык өкүлчүлүктөрүнө жайгашкан өлкөлөрүндө республиканын аймактарынын дарамети тууралуу маалымат кампанияларын өткөрүп туруу зарыл.
5. Калк арасында чет өлкөлүк адистер КР жарандарынын жумуш орундарын ээлебегендигин, алар тигил же бул жумуштарды аткаруу үчүн талап кылынган атайын квалификациялары бардыгын түшүндүрүп туруу зарыл.
6. Практика көрсөткөндөй, Кыргызстан жыл өткөн сайын полиэтникалык мамлекеттен көпчүлүк жарандары этникалык кыргыздар болгон моноэтникалык өлкөгө айланып бара жатат. Улуттук азчылыктардын өкүлдөрүнө жана чет өлкөлүк жарандарга терс мамиле кылууну азайтуу үчүн азыртадан инклюзивдикти жана социалдык-маданий ар түрдүүлүктү үндөгөн сабактарды балдар бакчалары жана мектептерге киргизүү зарыл. Бул балдарда башка этникалык топтордун өкүлдөрү менен болгон тилектештикти тарбиялоого жардам берет.

Статистикалык эсеп жаатында:

1. Өлкөдө эмигранттар, иммигранттар ошондой эле кайрылып келген мигранттардын саламаттыгы боюнча статистика жүргүзүү тутумун жакшыртуу зарыл. Бул мамлекеттик органдарга Кыргызстанга кайрылып келген мигранттардын саламаттыгын жакшыртуу боюнча тиешелүү программаларды түзүүгө, ошондой эле чет өлкөлүк жарандардын саламаттыгы үчүн татыктуу жайлуу шарттарды түзүүгө мүмкүнчүлүк берет.
2. Азыркыга чейин ички мигранттарды эсепке алуу актуалдуу болуп жатат. Ички мигранттар түш болгон сыноолор жана тобокелчиликтер боюнча айрым изилдөөлөр жүргүзүлүп жатат, бирок мигранттарды эсепке алуу боюнча иштиктуу механизм же шайман иштелип чыга элек.
3. КР Билим берүү жана илим министрлиги, КР Улуттук статистика комитети жана КР Тышкы иштер министрлиги биргеликте башка өлкөлөр менен макулдашуулар жана сүйлөшүүлөрдүн негизинде эмгектенүү жана билим алуу максатында чет өлкөлөргө чыгып жаткан КР жарандары жөнүндө маалымат чогултуусу зарыл. Бул маалыматтарды КР аймагындагы чет мамлекеттердин өкүлчүлүктөрүнүн виза жана башка колдоолору жөнүндө маалыматтан алууга болот.
4. Кыргыз Республикасынын улуттук статистика комитетине башка өлкөлөрдө жашап турган КР жарандарынын саны, алардын кандай иш аткаргандыгы жөнүндө статистикалык маалыматтарды алуу үчүн КМШ, ЕАЭБ, ЕБ, АКШ, Япония, Түштүк Корея ж.б. чет өлкөлөрдүн статистика органдары менен кызматташуу маселелерин иштеп чыгуу керек. Бул чет өлкөлөргө чыккан КР жарандары жөнүндө маалыматты тагыраак түзүү максатында жасалат.
5. Ички иштер министрлигинин кылмыш кылууга катышкан чет өлкөлүк жарандар жөнүндө маалымат топтоо маселеси актуалдуу бойдон калууда.
6. Азыркы тапта изилдөөчүлөр калктын миграциясы жөнүндөгү расмий маалыматтарга жана болжолдуу эсептөөлөргө таянып жатат. Бул КР жарандарынын реалдуу жылышын көрсөтпөйт. ТМЭБТ киргизилиши менен ачык маалыматтарды берүү реалдуу кырдаалды талдоого жана натыйжалуу сунуштарды иштеп чыгууга мүмкүнчүлүк берет.

Миграциянын ар кыл аспектилерин изилдөө маселелери боюнча:

1. Бул Миграциялык профилде Кыргыз Республикасындагы миграциялык процесстерге айлана-чөйрөнүн тийгизген таасири жөнүндө маселелер анализденди. Бирок, миграциянын айлана-чөйрөгө таасири изилденген жок жана бул тематиканы изилдөөлөр жетиштүү эмес бойдон калууда.
2. Кайрылып келген мигранттарды улуттук эмгек рыногуна кайра интеграциялоо саясатын иштеп чыгуу үчүн кайтып келүү себептери, келгенде мигранттар түш болгон сыноолорду тиешелүү түрдө изилдөө зарыл. Мындай изилдөөлөр эл аралык донорлор, жарандык жана аналитикалык коом тарабынан ишке ашырыла алат.
3. Эмгек миграциясынын феминдешүүсү бул тенденция сакталган учурда өлкөдөгү демографиялык, социалдык-саясий кырдаалды божомолдоого арналган бир катар изилдөөлөрдү жүргүзүү зарылчылыгын жаратат.

ГЛОССАРИЙ

Адамдарды сатуу, траффикинг – кылмыш жазасына тартылуучу кылмыш, адамдарды сатуу-сатып алуу, ошону менен тең эле азгыруу, ташуу, өткөрүп берүү, жашыруу же күч колдоном деп коркутуу, же күч менен алуу, башка мажбурлоо жолдору, уурдоо, алдамчылык, алдоо, бийлик же аялуу абалынан кыянаттык менен колдонуп, башка адамды көзөмөлдөгөн адамдын макулдугун алуу үчүн төлөм же пайда түрүндө паралоо же башка бүтүмдөрдү аткаруу менен адамды эзүү максатында алуу.

Адамдарды сатуунун курмандыгы – адамдарды сатуу кылмышынын курмандыгы болгон адам

Баш паанек издеген адамдар – өлкөгө качкын катары киргизилүүнү каалаган жана колдонуудагы эл аралык жана улуттук мыйзамдардын ченемдерине ылайык качкын макамын алууга берген арызы боюнча чечим күтүп жаткан адамдар.

Демографиялык жүктөмдүн коэффициенти - эмгекке жарамдуу курактан кичүү же улуу курактагы калктын санынын суммасынын эмгекке жарамдуу курактагы калктын санына катышы, 1000 калкка.

Диаспора – өзүнүн салттуу этникалык мекенин таштап дүйнөнүн башка өлкөлөрүнө көчүп барган адамдар же этникалык калк.

Жарандыгы жок адам – Кыргыз Республикасынын жараны болбогон жана башка мамлекеттин жарандыгына тиешелүү экенинин далилдери жок болгон адам.

Жарандык – адам менен мамлекеттин ортосундагы укуктук байланыш Ички миграция - Кыргыз Республикасынын жарандарынын ар кандай себептер менен Кыргыз Республикасынын чегинде жашаган жерин туруктуу же убактылуу өзгөртүү үчүн көчүп жүрүүсү

Кайтуу миграциясы – өз өлкөсүнө же туруктуу жашаган жерине жок дегенде бир жыл башка өлкөдө жашап тургандан кийин келген адамдын көчүп жүрүшү. Бул кайтуу ыктыярлуу жана ыктыярсыз болот. Кайтуу миграциясы ыктыярдуу репатриация жолу менен аткарылышы дагы мүмкүн.

Качкын – Кыргыз Республикасынын жараны болбогон жана Кыргыз Республикасынан өзүн качкын деп таанууну сураган адам. Ал өзү жараны болгон өлкө же туруктуу жашаган жеринен расалык, диний, улуттук, саясий көз караштары, конкреттүү социалдык топко тиешелүү болгону үчүн, улут аралык куралдуу жаңжалдарда чындап куугунтукка дуушар болгону үчүн чыгып кеткен жана андай куугунтукка байланыштуу өз өлкөсүнүн коргоосун колдоно албайт же каалабайт.

Иммигрант – Кыргыз Республикасына мыйзамдык негизде туруктуу жашоо максатында кирип жаткан чет өлкөлүк жаран же жарандыгы жок адам.

Иммиграция – чет өлкөлүк жаран же жарандыгы жок адамдын Кыргыз Республикасына туруктуу жашоо максатында кириши.

Иштөөгө уруксат – кабыл алуучу өлкөдө эмгекчи мигрантты жумушка алууга уруксат берүүчү юридикалык документ.

Кайрылман («кайрылып келген» маанисинде) – КР аймагына көчүп келген же көчүп келүүнү каалаган чет өлкөлөрдүн жараны же жарандыгы жок адамдар болгон этникалык кыргыздар

Калктын табигый өсүшү – белгиленген мезгилде тирүү төрөлгөндөрдүн саны менен өлгөндөрдүн санынын айырмасы.

Кара тизме – өлкөгө киргизүүгө болбой турган, же келгенде дароо камакка алына турган адамдардын расмий мамлекеттик (негизинен, бирок дайым эмес, автоматташтырылган) тизмеси. Кара тизме («издөөдөгү адамдардын тизмеси») негизинен ведомство аралык долбоор. Ага бардык укук коргоо, чалгын жана миграция кызматтары катышат.

Каттоо (прописка) – жарандардын жашаган орду боюнча мамлекеттик башкаруу органдарында каттоого турушу.

Квота (лат. quota) – мүмкүн болгон макулдашуулар жана келишимдердин алкагында жол берилген нерселердин ченеми, үлүшү же бөлүгү. Чектөө чаралары квоталоо деп аталат.

Келип чыккан мамлекет/өлкө – тийиштүү адам жараны болуп эсептелген мамлекет.

Кызмат адамдары – ар дайым, убактылуу же атайын ыйгарым укук боюнча атайын бийлик өкүлүнүн милдеттерин аткарган же мамлекеттик органдарда, өз алдынча башкаруу органдарында, мамлекеттик жана муниципалдык мекемелерде, ошондой эле Кыргыз Республикасынын Куралдуу күчтөрүндө жана башка аскердик курумдарда уюштуруучулук-тескеме, административдик-чарбалык, көзөмөл-ревизиялык функцияларды аткарган адамдар.

Мажбур болгон миграция – жарандардын Кыргыз Республикасынын чегинде алардын өмүрү, саламаттыгы жана коопсуздугуна коркунуч келтирген шарттар, мисалы, куралдуу жаңжал, массалык баш аламандыктар, жаратылыш кырсыгы, айлана-чөйрөнүн кескин начарлашы, экологиялык жана техногендик мүнөздөгү алаамат, себебинде көчүшү

Менчик жумушка орноштуруу агенттиги (МЖОА) – мамлекеттик эмес мекеме, кызматкерлерди тандоо жана аларды жумушка орноштуруу менен алектенет. Алар жарандарды өлкө ичинде же чет өлкөдө жумушка орноштурат.

Миграциялык өсүш, агым (миграция сальдосу) – белгиленген мезгил ичинде аталган аймакка келгендердин саны менен анын чегинен тышкары чыгып кеткендердин санынын айырмасы.

Миграциялык саясат – калктын жана жумушчу күчтөрдүн өлкө ичинде көчүүлөрү, өлкөгө кирүү жана өлкөдөн чыгуусун жөнгө салууга багытталган мыйзамдык, уюштуруучулук, экономикалык чаралардын комплекси.

Мыйзамсыз/жөнгө салынбаган миграция – өлкөнүн миграциялык мыйзамдарын бузган миграция.

Пробациялык көзөмөл – пробация органынын пробация кардарларына сот тарабынан жүктөлгөн милдеттердин аткарылышы жана алардын жүрүм-турумуна көзөмөл кылуу, оңдоо жана социалдаштыруу, жүрүш-турушун коррекциялоо, ошондой эле жаңы укук бузууларды жасоосунун алдын алуу үчүн пробациялык көзөмөл алдындагы адамга карата жекече иштелип чыккан жана ишке ашырыла турган социалдык-укуктук мүнөздөгү чараларды колдонуу боюнча ишмердиги.

Радмиссия – мамлекеттин өз аймагына башка мамлекеттен депортациялана турган өз жарандарын (айрым учурларда мурда бул мамлекетте жашап турган чет өлкөлүктөрдү) кайтадан кабыл алууга макулдугу.

Реинтеграция – адамды топ же процеске кайталап кошуу, мисалы, мигрантты өз өлкөсүнүн коомуна киргизүү.

Туристтик кызматтарды экспорттоо – Кыргыз Республикасынын аймагында чет өлкөлүк жарандарга көрсөтүлгөн кызматтар: жашап туруу, тамактануу үчүн төлөм, чет өлкөлүк туристтерге акы төлөнүүчү кызматтарды көрсөтүү үчүн түшкөн акча, республика ичинде унаа берүү, театр билеттерин, сувенирлерди сатуу ж.б. кызматтар.

Убактылуу жумушчулар – квалификациялуу, квалификациясыз же окубаган эмгекчилер, кабыл алган өлкөдө ар бир жумушчу менен же ишкана менен түзүлгөн эмгек келишиминде каралган мөөнөткө калган мигранттар. Алар ошондой эле келишим боюнча эмгекчи мигранттары деп аталышат.

Урбанизация – бул айылдык калктын жакшы жумуш жана жакшы жашоо шарттарын издеп көчүп келүүсүнүн аркасында шаарлардын өсүшү.

Чет өлкөлүк жаран – башка өлкөнүн жарандыгы бар же жарандыгына тиешелүү адам.

Эл аралык миграция – чыккан өлкөсүнөн же туруктуу жашаган өлкөсүнөн башка өлкөгө туруктуу же убактылуу жашоо үчүн чыгып кетип жаткан адамдардын көчүшү. Мында мигранттар эл аралык чек араларды кесип өтүшөт.

Эксплуатация (эзүү) – бир нерсени же кимдир-бирөөнү колдонуп алууга байланышкан аракеттер, маселен, кимдир-бирөөнү башка бирөөнүн пайдасы үчүн мыйзамсыз колдонуу (мис., сексуалдык эзүү, мажбурлап иштетүү, кулчулук же кулчулукка окшош институттар жана каада-салттар, эркин абал же органдарын кесип алуу).

Эмгек келишими – кызматкер жана жумуш берүүчү ортосундагы келишим. Ал алардын укуктары жана милдеттерин аныктайт. Кызматкер менен жалдоочу ортосундагы макулдашуу, ага ылайык кызматкер белгилүү бир кызмат ордунда анын квалификациясына дал келүүчү жумушту өзү аткарууга милдеттенет. Жалдоочу кызматкерге жумуш берүүгө, эмгектенүү шарттарын камсыздоого, өз убагында айлык акысын төлөп турууга милдеттенет.

Эмгекчи-мигрант (эмгекчи мигранты) – ал өзү жараны болбогон мамлекетте акы төлөнүүчү ишмердик жүргүзгөн, жүргүзүп жаткан же жүргүзө турган адам.

Эмгекчи-мигранттын үй-бүлө мүчөсү – эмгекчи мигранты менен никеде турган адам жана анын багуусундагы балдары жана башка адамдар, жумушка орношкон өлкөнүн мыйзамдарына ылайык үй-бүлө мүчөлөрү деп таанылат.

Эмигрант – Кыргыз Республикасынын чегинен башка мамлекеттин аймагына туруктуу жашоо үчүн чыгып кеткен Кыргыз Республикасынын жараны.

Эмиграция – Кыргыз Республикасынын жаранынын Кыргыз Республикасынын чегинен башка мамлекеттин аймагына туруктуу жашоо үчүн чыгып кетүүсү.

ТИРКЕМЕ

1-ТИРКЕМЕ

Таблица: **Жумуш иштөөгө жарактуу уруксаты бар чет өлкөлүк жарандардын саны, кесиптик топтор жана келген өлкөлөрү боюнча**

	2014	2016
мекемелер, уюмдар жана ишканалардын жана алардын түзүмдүк бөлүмдөрүнүн (кызматтар) жетекчилери	879	14
табигый жана инженердик илимдер тармагында адистер	411	4
физикалык жана инженердик ишмердик багыттардагы орточо квалификациядагы адистер	5553	2
каржы-экономикалык, административдик жана социалдык ишмердик жаатындагы орто персонал	286	3
жекече кызматтар жана жарандар менен мүлктү коргоо жаатындагы кызматкерлер	13217	26
сатуучулар, товарларды көрсөтүүчүлөр, натурщиктер жана кийим көрсөтүүчүлөр	1403	6
рынокко багытталган товардык айыл чарба өндүрүшү, токой, мергенчилик жана балык өстүрүүчү, балык кармоочу чарбалардын квалификациялуу кызматкерлери	571	–
тоо-кен, тоо-капиталдык жана курулуш-монтаждык жана оңдоо-курулуш иштеринде иштеген жумушчулар	10582	24
металл иштетүүчү жана машина куруу өнөр жайларынын жумушчулары	1588	–
ири жана майда өнөр жай ишканаларынын квалификациялуу жумушчуларынын башка кесиптери	2552	11
операторлор, аппаратчылар жана өнөр жай түзүлүштөрүнүн машинисттери	426	–
стационардык жабдуулардын операторлор, аппаратчылар, машинисттер жана слесарь чогулткучтары	2000	1
кыймылдуу жабдуулардын айдоочулары жана машинисттери	3166	9
квалификациясыз жумушчулар, бардык экономика тармактары үчүн	26777	415
башка кесиптик-квалификациялык топтор	3496	631

2-ТИРКЕМЕ

Жеке которуулар: усулдук комментарий жана маалыматтык база

Эл аралык форумдарда рыноктору өнүгүп келе жаткан өлкөлөр үчүн трансчекаралык акча которуулардын салмактуу ролу таанылган. Эмгек ресурстарынын мобилдүүлүгү жана анын натыйжасы болгон мигранттар генерациялаган эл аралык каржылык агымдардын жогорулашын эске алганда жеке жактардын трансчек аралык акча которууларынын көлөмүн эсепке алуу көйгөйү келип чыкты. Аларды экономикалык аныктоо үчүн негизги статистикалык жакындoo болуп эл аралык деңгээлде киргизилген жеке которуулар агрегаты саналат¹⁶⁹. Бул көрсөткүчтү эсептөө төлөм балансынын көрсөткүчтөрүнө негизделген. Бул бардык ЭВФ мүчөлөрүнө жеткиликтүү жана коюлган максаттарга эн жакын жооп бере турган көрсөткүч болуп саналат.

Жеке которуулар - үй-бүлөлөрдүн чет өлкөдөн ошол эле үй-бүлөнүн мүчөсүнөн же башка үй-бүлөлөрдөн келген кирешеси. Ал эреже катары калктын убактылуу жана туруктуу миграциясы менен байланышкан. Которуулар расмий каналдар аркылуу – банк, почта бөлүмдөрү, төлөм тутумдары, ошондой эле накталай акча жана материалдык баалуулуктарды берип жиберүү жолу менен жүргүзүлөт. Жеке которууларга төмөнкүлөр кирет:

- (a) Жеке трансферттер;
- (b) Таза эмгек акысы;
- (c) Үй-бүлөлөр ортосундагы капиталдык трансферттер.

Жеке трансферттер чет өлкөдөгү үй-бүлөлөрдөн отчет берүүчү өлкөдөгү үй-бүлөлөрдүн пайдасына которууларын жана үй-бүлөлөрдөн чет өлкөгө ошондой эле трансферттерин камтыйт. Бул жеке которуулардын компоненти резидент үй-бүлөлөр менен резидент эмес үй-бүлөлөр ортосундагы операцияларда көрсөтүлгөн.

Таза эмгек акысы чет өлкөдөгү үй-бүлө мүчөсүнүн тапкан айлыгынын өз экономикасынын аймагындагы үй-бүлөгө берген бөлүгү болуп эсептелет (бир экономиканын резиденттери ортосундагы которуу болуп саналат). Ал чет өлкөдө убактылуу ишке орношкондо алган эмгек акысы менен жашап турган өлкөдө кеткен чыгымдарынын (турак-жай, тамак-аш, салык төлөө жана кайтууга алынган билет) айырмасына барабар.

Үй-бүлөлөр ортосундагы капиталдык трансферттер жеке жактардын ири төлөмдөрүн камтыйт.

Статистикалык маалыматтарды калыптандыруу үчүн маалымат базасы болуп насыялык уюмдардан (төлөм тутумдарынын операторлорун кошо алганда) түшкөн 0409407 «Жеке жактардын трансчек аралык которуулары жөнүндө маалыматтар» формасы боюнча отчеттор, ошондой эле «Россия почтасы» ФММБ маалыматтары саналат. Аталган маалымат булактары жеке жактардын накталай эмес трансчекаралык трансферттерин максималдуу толук камтыйт. «Жеке которуулар» көрсөткүчүн санаганда ага бул операциялардын бир бөлүгү кошулат.

«Жеке которуулар» көрсөткүчүнүн отчеттуулугуна кирген которуулардын тизмеси:

¹⁶⁹ Төлөм балансы жана эл аралык инвестициялык позиция боюнча колдонмо (ТБК 6) жана Эл аралык акчалай которуулар боюнча колдонмо, Эл аралык валюта фонду, 2009

- резидент үй-бүлөлөр менен резидент эмес үй-бүлөлөр ортосундагы чакан которуулар (жеке трансферттер);
- резидент үй-бүлөлөр менен резидент эмес үй-бүлөлөр ортосундагы ири которуулар мурас же белекке берүүлөрдү которуу түрүндө (капиталдык трансферттер).

Отчеттуулукка кирген «Жеке которуулар» көрсөткүчүнүн курамына кирбеген которуулардын тизмеси:

- чет өлкөлүк активдерге инвестиция кылуу менен байланышкан которуулар, ошону менен бирге кыймылсыз мүлк сатып алуу же сатууга байланыштуу;
- каражаттарды кызмат көрсөтүүдөн түшкөн киреше бөлүгүндө которуу;
- чет өлкөдө туризм, билим алуу же эс алуу максатында убактылуу жүргөн жарандардын эсебине которуулар;
- товар жана кызматтар үчүн акы төлөө.

Чет өлкөлүк активдерге инвестиция кылуу менен байланышкан, ошону менен бирге кыймылсыз мүлк сатып алуу же сатууга байланыштуу которуулар жеке которуулар курамына киргизилген жок, себеби мындай төлөөлөр төлөм балансында түз инвестиция катары классификацияланат.

Каражаттарды кызмат көрсөтүүдөн түшкөн киреше бөлүгүндө которуу. Жеке жак буйрутмачы менен сүйлөшүлгөндөй кызмат көрсөтүү менен байланышкан ишмердик (курулуш, үй чарбачылыгы ж.б.) төлөм балансында эмгек акы эмес кызматтардын экспорту же импорту катары көрсөтүлөт. Себеби, ага резиденттер жана резидент эместердин ортосунда «жумуш берүүчү-кызматкер» принцибине негизделген иштер кирбейт. Мисалы, буйрутмачы резидент эмес жумушчулардын бригадасын үй куруу үчүн жалдайт. Ал ар бир жумушчу менен келишим түзбөйт, үй куруу жөнүндө формалдуу же формалдуу эмес келишимди бригадир менен түзөт, ал болсо бригаданын жумушчуларынын курулушту аткаруусун камсыздайт. Бригада жумушчуларынын акча которуулары жеке жактардын операциялары болгону менен жеке которуулар курамына кирбейт.

Чет өлкөдө туризм, билим алуу же эс алуу максатында убактылуу жүргөн жарандардын эсебине которуулар, ошондой эле товар жана кызматтар үчүн акы төлөө жеке которуулар курамына кирбейт, себеби бул төлөмдөр төлөм балансында резиденттердин чет өлкөгө баруусу, же башка кызмат же товарларды сатып алуусу менен байланышкан кызматтардын курамында көрсөтүлөт.

Алынган таза эмгек акысы - чет өлкөдө убактылуу жумушка орношкон резиденттердин санынын жана жумушка орношуу өлкөлөрүндөгү расмий жарыяланган орточо эмгек акынын жалдоо мезгилинде иштеген россиялыктардын тарткан чыгашаларын алып салгандагы көбөйтүндүсү.¹⁷⁰ Төлөнүп берилген таза эмгек акысы — Россияда иштеген резидент эместердин саны менен алардын экономикалык ишмердик түрлөрүнө жараша орточо айлык акысынын башка өлкөлөрдүн жумушка орношкон жарандарынын Россияда жашап турууга кеткен чыгымдарын алып салгандагы көбөйтүндүсү.¹⁷¹

Жеке жактардын накталай формадагы которууларын Россия Банкы жеке которуулар көрсөткүчүнө кошот.

170 Форма №1-Т (миграция) «Чет өлкөгө иштөө үчүн чыгып кеткен россиялык жарандардын саны жана курамы жөнүндө маалыматтар»

171 Убактылуу мүнөздө Россия Федерациясынын аймагына келген жана иштегенге тийиштүү уруксаты бар чет элдик жумушчулар жөнүндө маалымат, мыйзамсыз иштеп жаткан жарандардын санын баалоо, ошондой эле №П-4 формасындагы «Жумушчулардын саны, айлык акысы жана кыймылы жөнүндө» маалыматтар

3-ТИРКЕМЕ

Таблица: КР жана РФ ортосундагы акча которуулар боюнча айкалышкан статистика

	2013		2014		2015		2016		2017	
	РФдан:	РФга:	РФдан:	РФга:	РФдан:	РФга:	РФдан:	РФга:	РФдан:	РФга:
Жеке которуулар	2 113:	0	2 239:	236	1 519:	178:	1 576	216:	1 904:	262
РФ Борбордук банкы	2106:	412	2062:	425	1383:	322:	1743	327:	2211:	393
КР УБ	2 219,11:	351,01	2 167,90:	404,3:	1 622,30:	324,99:	1 938,48	353,19:	2 435,09:	446,67

АДАБИЯТТАРДЫН ТИЗМЕСИ

Орус тилинде

Азия өнүктүрүү банкы

2013 Оценка сектора (Краткий Обзор): Образование, Стратегия партнерства со страной: Кыргызская Республика, 2013–2017, (Бишкек). <https://www.adb.org/sites/default/files/linked-documents/cps-kgz-2013-2017-ssa-01-ru.pdf>

Ю.Леваданын аналитикалык борбору

2018 Общественное мнение-2017. (Москва)

Асанбаева, Э.

2017 Эксперты: Нет никаких оснований запрещать деятельность “Таблиги Джамаат” в Кыргызстане, ИА Sprut. <https://sprut.kg/eksperty-net-nikakih-osnovanij-zapreshhat-deyatelnost-tabligi-dzhamaat-v-kyrgyzstane/>

Бактыгулов, Ш.

2016 Молодежь Центральной Азии, Фонд Эберта Штифтунга, (Алматы). <http://library.fes.de/pdf-files/bueros/kasachstan/13345.pdf>

Дүйнөлүк Банк

2017 Устойчивое восстановление на фоне существующих недостатков: В зоне особого внимания: трудовая миграция, Обзор экономики Кыргызской Республики №6, (Бишкек). <http://documents.vsemirnyjbank.org/curated/ru/987271517230056742/Economic-update-with-a-special-focus-on-labor-migration>

2015 Руководство для инвесторов о существующих инвестиционных предпочтениях в КР: Анализ и рекомендации по их улучшению, (Бишкек). <http://test.invest.gov.kg/upload/file/RukovodstvodyainvestorovosushestvuyuwihinvesticionnyhpreferencyahvKR.pdf>

Евразиялык аналитикалык клуб, StanRadar MA

2018 Мифы и правда: о преступности против мигрантов из Центральной Азии в России. <http://www.stanradar.com/migrants-crime/>

Евразия өнүктүрүү банкы

2017 Интеграционный барометр ЕАБР-2017, доклад №46

Дөөлөталиев, Ч.

2006 Обзор демографической ситуации в Кыргызской Республике за 2002-2006 годы, (Бишкек). <http://www.nbkr.kg/DOC/22012010/000000000003684.pdf>

24.KG MA

2017 В Кыргызстане выявлен устойчивый канал незаконной миграции, 25 августа, (Бишкек). https://24.kg/proisshestviya/61096_vkyrgyzstane_vyiyavlen_ustoychiviy_kanal_nezakonnoy_migratsii/

2017 В Кыргызстане ликвидирован канал нелегальной миграции, 24 мая, (Бишкек). https://24.kg/proisshestviya/52638_vkyrgyzstane_likvidirovan_kanal_nelegalnoy_migratsii/

Азаттык МА

2017 Большинство жертв торговли людьми – мигранты, Конференция «Защита прав трудовых мигрантов и предупреждение рабства», 9 ноября. <https://rus.azattyk.org/a/28843683.html>

Акипресс МА

2018 В Министерстве образования рассказали о реформах на ближайшие годы. <http://bilim.akipress.or/ru/news:1424227>

2017 Миграционная служба разрабатывает портал для получения консультаций, 28 декабря. <http://kg.akipress.org/news:1423525>

Вечерний Бишкек МА

2016 Эксперты: Из-за миграции Кыргызстан превращается в страну стариков и детей, 27 мая. https://www.vb.kg/doc/340604_eksperty:_iz_za_migracii_kyrgyzstan_prevrashaetsia_v_strany_starikov_i_detey.html

Кабар МА

2018 Чего боятся инвесторы в Кыргызстане и каково с ними работать? – интервью с экспертом, 20 января. <http://kabar.kg/news/chego-boiatsia-investory-v-kyrgyzstane-i-kakovo-s-nimi-rabotat-interv-iu-s-ekspertom/>

Кактус-Медиа МА

2018 Портрет внутреннего мигранта. Пять детей, нет прописки, съемное жилье., 9 апреля, https://kaktus.media/doc/372852_portret_vnytrennego_migranta._piat_detey_net_propiski_semnnoe_jile....html

2016 В 2016 году в Кыргызстане установлена трудовая квота для 14490 иностранцев, 10 марта. https://kaktus.media/doc/334626_v_2016_gody_v_kyrgyzstane_ustanovlena_trydovaia_kvota_dlja_14_490_inostrancev.html

Коммерсант МА

2017 Мигрант с натуры: кто теперь едет работать в Россию? 12 августа. <https://www.kommersant.ru/doc/3380376>

For.kg МА

2017 Основными причинами внутренней миграции в Кыргызстане являются семейные обстоятельства, - Нацстатком, 1 мая. <http://www.for.kg/news-423499-ru.html>

KNews МА

2017 Почему в Кыргызстане стали меньше инвестировать? 14 марта. <http://knews.kg/2017/03/pochemu-v-kyrgyzstan-stali-menshe-investirovat/>

2016 ВОЗ: Кыргызстан входит в число стран с высокими темпами роста ВИЧ-инфицированных, 29 ноября. <http://knews.kg/2016/11/voz-kyrgyzstan-vhodit-v-chislo-stran-s-vysokimi-tempami-rosta-vich-infitsirovannyh/>

KTRK.KG МА

2016 МВД: борьба с нелегальной миграцией, 25 октября, (Бишкек). <http://www.ktrk.kg/post/7799/ru>

Московский комсомолец МА

2017 “Мигранты – это 12% населения России”: эксперты назвали впечатляющую цифру, 2 августа, (Москва). <http://www.mk.ru/social/2017/08/02/migranty-eto-12-naseleniya-rossii-eksperty-nazvali-vpechatlyayushhuyu-cifru.html>

NewTimes MA

2018 Трудовая миграция влияет на распространение ВИЧ в Казахстане, заявляют эксперты, 19 февраля. <https://newtimes.kz/obshchestvo/67519-trudovaya-migratsiya-vliyaet-na-rasprostranenie-vich-v-kazakhstane-zayavlyayut-eksperty>

NTV.RU MA

2017 МВД России аннулировало гражданство РФ террориста Акбаржона Джалилова, устроившего теракт в петербургском метро, поскольку его отец получил гражданство РФ с нарушениями и был лишен его, 21 апреля. <http://www.ntv.ru/novosti/1798484/>

Спутник Азербайджан МА

2017 Портрет петербургского террориста: кто такой Акбаржон Джалилов, 4 апреля, (Баку). <https://ru.sputnik.az/incidents/20170404/409664209/peterburg-metro-terakt-smertnik.html>

Спутник Узбекистан МА

2017 ГУ МВД Москвы: узбекские мигранты в лидерах по числу нарушений закона, (Ташкент), 20 октября. <https://ru.sputniknews-uz.com/migration/20171020/6605711/Moskva-migranty-policia-statistika-uzbekistancy.html>

Спутник Таджикистан МА

2017 Борьба с ВИЧ и СПИДом в России: как помочь мигрантам из Центральной Азии, 1 декабря, (Душанбе). <https://ru.sputnik-tj.com/analytics/20171201/1024039856/vich-spид-migranty-rossiya-centralnaya-aziya.html>

Stan radar MA

2017 Проблемы регулирования внутренней миграции в Кыргызской Республике, <http://stanradar.com/news/full/23638-problemy-regulirovaniya-vnutrennej-migratsii-v-kyrgyzskoj-respublike.html>

Ибраева Г., М. Аблезова.

2016 Расширенный миграционный профиль Кыргызской Республики 2010-2015, МОМ, НИСИ КР, (Бишкек)

Ким, Е.

2018 Особенности процессов трудовой миграции на примере Казахстана и Узбекистана, International Center for Trade and Sustainable Development. <https://ru.ictsd.org/bridges-news/мосты/news/особенности-процессов-трудовой-миграции-на-примере-казахстана-и-узбекистана>

Административдик жоопкерчилик жөнүндө КР Кодекси, 1998-жылдын 4-августундагы №114

Кыргыз Республикасынын Жоруктар жөнүндө кодекси

2017 От 1 февраля 2017 года №18, (Бишкек). <http://www.mvd.kg/index.php/rus/explore/normative-base/246-kodeks-kyrgyzskoj-respubliki-o-prostupkakh-1-02-2017>

Кожоев, Б.

2010 Социально-экономические аспекты внутренней миграции населения на современном этапе <http://www.dissercat.com/content/sotsialno-ekonomicheskie-aspekty-vnutrennei-migratsii-naseleniya-na-sovremennom-etape#ixzz5I32d0hXw>

Кыргыз Республикасы, Улуттук статистикалык комитет

2018 Структура поступления прямых иностранных инвестиций в 2017 году. <http://stat.kg/ru/statistics/investicii/>

2017 Демографический ежегодник КР 2012-2016. <http://www.stat.kg/media/publicationarchive/42e27230-5b1b-48a6-98c8-79e1c8b8171c.pdf>

2017 Аналитический материал о численности постоянного населения на начало 2017 года, Отдел демографической статистики Управления социально-демографической статистики и рынка труда

2017 Инвестиции в Кыргызской Республике 2012-2016. <http://stat.kg/media/publicationarchive/30bad37d-e376-42a8-9bab-1cd78b1317d0.pdf>

2016 Туризм в Кыргызстане 2012-2016, Статистический сборник, <http://stat.kg/media/publicationarchive/de19aaca-ac45-4d70-9770-c46ab3c3e1da.pdf>

2015 Занятость и безработица, итоги интегрированного выборочного обследования бюджетов домашних хозяйств и рабочей силы

Кыргыз Республикасы, Юстиция министрлиги

2017 Об утверждении Инструкции о порядке оформления и выдачи виз Кыргызской Республики, Постановление Правительства КР №155 от 15 марта 2017 года, доступно на: <http://www.gov.kg/?p=91457&lang=ru>

2016 О внесении изменений в Закон КР «О внешней миграции», Закон КР №171 от 24 октября 2016 года. <http://cbd.minjust.gov.kg/act/view/ru-ru/111450>

2016 Постановление Правительства КР от 12 декабря 2016 года «О внесении дополнений в некоторые решения Правительства КР». <http://cbd.minjust.gov.kg/act/view/ru-ru/99777>

2015 Соглашение о сотрудничестве между Правительством Кыргызской Республики и Правительством Королевства Саудовской Аравии в области борьбы с преступностью, Распоряжение Правительства КР от 14 января 2015 года № 3-р, <http://cbd.minjust.gov.kg/act/view/ru-ru/214239?ckwds=%25d0%25bc%25d0%25b8%25d0%25b3%25d1%2580%25d0%25b0%25d1%2586%25d0%25b8>

2012 Закон КР «О введении безвизового режима для граждан некоторых государств сроком до 60 дней» №121 от 21 июля 2012 года. <http://cbd.minjust.gov.kg/act/view/ru-ru/203721?cl=ru-ru>

2006 Положение о порядке осуществления трудовой деятельности иностранными гражданами и лицами без гражданства на территории Кыргызской Республики, Утверждено постановлением Правительства Кыргызской Республики от 8 сентября 2006 года № 639. <http://cbd.minjust.gov.kg/act/view/ru-ru/57780>

Кыргыз Республикасы, Өзгөчө кырдаалдар министрлиги

2016 Мониторинг и прогноз возможной активизации опасных процессов и явлений на территории Кыргызской Республики, (Бишкек). http://mes.kg/upload/Kniga_2016/book_rus005.html

Кыргыз Республикасы, Жогорку Кенеш

2017 Рассмотрен законопроект об учете граждан третьих государств и лиц без гражданства, въезжающих на территории СНГ, <http://kenesh.kg/ru/news/show/4450/rassmotren-zakonoproekt-ob-uchete-grazhdan-tretyih-gosudarstv-i-lits-bez-grazhdanstva-vaezzhayushtih-na-territorii-sng>

Кыргыз Республикасы, КР Өкмөтүнө караштуу Мамлекеттик миграция кызматы

2016 Отчет ГСМ ППКР за 2016 год. <http://ssm.gov.kg/отчеты/>

2017 Отчет ГСМ ППКР за 2017 год. <http://ssm.gov.kg/отчеты/>

Кыргыз Республикасы, Дин иштери боюнча мамлекеттик комиссия

2014 Концепция государственной политики Кыргызской Республики в религиозной сфере на 2014-2020 годы, (Бишкек). <http://cbd.minjust.gov.kg/act/view/ru-ru/68294>

2017 Список организаций деятельность которых запрещена на территории Кыргызской Республики. http://religion.gov.kg/ru/religion_organization/тыюу-салынган-диний-бирикмелер/

Кыргыз Республикасы, Өкмөттүн Аппараты

2015 Министерство труда, миграции и молодежи выносит на общественное обсуждение проект НПА, 15 Мая. <http://www.gov.kg/?p=55094&lang=ru>

Кыргыз Республикасы, Улуттук банк

2017 Денежные переводы физических лиц, осуществленные через системы денежных переводов. <http://www.nbkr.kg/index1.jsp?item=1785&lang=RUS>

Кыргыз Республикасы, Тышкы иштер министрлиги

2017 Электронная виза Кыргызской Республики. <http://mfa.gov.kg/contents/view/id/410>

Кыргыз Республикасы, КР Президентинин расмий сайты

2018 По итогам официального визита Президента Сооронбая Жээнбекова в Турцию состоялась церемония подписания совместных документов. http://www.president.kg/ru/novosti/11747_po_itogam_ofitsialnogo_vizita_prezidenta_sooronbaya_jeenbekova_v_turtsiyu_sostoyalas_tseremoniya_podpisaniya_sovmestnyih_dokumentov/

2017-2018 Стратегия устойчивого развития Кыргызской Республики 2040, Проект, (Бишкек, 2017-2018). http://www.president.kg/files/docs/Files/proekt_strategii_final_russ.pdf

Кыргыз Республикасы, Ички иштер министрлиги

2018 Сотрудниками службы по противодействию экстремизму и незаконной миграции проведены наступательного характера оперативно-профилактические и розыскные мероприятия, Информационный портал МВД КР, (Бишкек). <http://www.mvd.kg/index.php/rus/mass-media/all-news/item/6542-sotrudnikami-sluzhby-po-protivodejstviyu-ekstremizmu-i-nezakonnoj-migratsii-provedeny-nastupatel'nogo-kharaktera-operativno-profilakticheskie-i-rozysknye-meropriyatiya>

Адам укуктары боюнча эл аралык федерация

2016 Женщины и дети из Кыргызстана, вовлеченные в миграцию. https://www.fidh.org/IMG/pdf/rapport_kyrgyzstan_ru-web.pdf

Эл аралык каржы корпорациясы, Дүйнөлүк банк тобу

2015 Инвестиционный климат в Кыргызской Республике – мнения иностранных инвесторов, (Бишкек). https://data.kaktus.media/file/file/2016-01-28_19-02-37_411091.pdf?load

МЭАУ, ЮСАИД, Казакстан Републикасынын Алгачкы Президентинин – Журт башчысынын китепканасы

2016 Уязвимость мигрантов и потребности интеграции в Центральной Азии: основные причины и социально-экономические последствия возвратной миграции, Региональная полевая оценка, Краткий обзор. <http://www.iom.kz/images/books/ExecutiveSummaryrus.pdf>

МЭАУ

2017 Возвратная миграция и вызовы в Центральной Азии: анализ рисков, (Казакстан).

М-Репорт

2018 Дети мигрантов, Социальный опрос среди молодежи Кыргызстана посредством смс-сообщений, (Бишкек). <http://mreport.kg/ru/poll/deti-migrantov/results/>

2017 Миграция молодежи, Социальный опрос среди молодежи Кыргызстана посредством смс-сообщений, (Бишкек). <http://mreport.kg/ru/poll/migraciya-molodezhi/results/>

Мырзайым Жаныбек кызы

2017 Договариваемся по-кыргызски, (Бишкек). <https://cabar.asia/ru/studenty-iz-indii-o-vymogatelstvah-militsionerov/>

ЖККУ

2018 Страны ОДКБ планируют подписать Соглашение о борьбе с нелегальной миграцией. http://www.odkb-csto.org/news/detail.php?ELEMENT_ID=12574&SECTION_ID=91

БУУ

2018 В Кыргызстане внедряется усовершенствованная система сбора данных статистики в сфере гендерного насилия и торговли людьми. <http://kg.one.un.org/content/unct/kyrgyzstan/ru/home/news/kg-news/2018/-----0.html>

2014 Домашние работники в России и Казахстане, ООН Женщины, (Алматы). http://migrocenter.ru/themes/igk-migrocenter/media/publications/pdf/2014_Domestic%20WorkersMRC.pdf

Полетаев, Д.В., Ю.Ф. Флоринская

2015 Осведомленность мигрантов о туберкулезе и ВИЧ, (Москва). <https://internist.ru/publications/detail/rezultaty-issledovaniya-osvedomlennost-migrantov-o-tuberkuleze-i-vich/>

Полетаев, Д., Э. Насритдинов, С. Олимова.

2016 Анализ конъюнктуры рынка труда в РФ в целях эффективного трудоустройства трудящихся-мигрантов из КР и РТ, Тянь-Шаньский Аналитический центр, Американский Университет в Центральной Азии, (Бишкек). https://issuu.com/margaritalazutkina/docs/report_book_final_version_rus

БУУӨП

2015 Трудовая миграция, денежные переводы и человеческое развитие в странах Центральной Азии, Серия аналитических записок по человеческому развитию для стран Центральной Азии

Россия Федерациясы, РФ Федералдык Жыйынынын Федерация Кеңешинин Аналитикалык башкармалыгы

2017 Процессы в миграционной сфере и перспективы евразийской интеграции: опыт регионов, Аналитический вестник № 19 (676), Москва. <http://council.gov.ru/media/files/YGXXO4dC4P9FzpdRdYpa6pQlkaZFLzPA.pdf>

Россия Федерациясы, РФ Ички иштер министрлиги

2018 Состояние преступности в России за январь-декабрь 2017 года, ФКУ «Главный информационно-аналитический центр», (Москва)

Россия Федерациясы, РФ Коомдук палатасы

2017 Ксенофобия, радикализм и преступления на почве ненависти в России в 2016 году, (Москва). <https://www.kommersant.ru/doc/3415324>

Россия Федерациясы, Мамлекеттик статистика федералдык кызматы

2017 Труд и занятость России 2017, (Москва). http://www.gks.ru/wps/wcm/connect/rosstat_main/rosstat/ru/statistics/publications/catalog/doc_1139916801766

Россия Федерациясы, РФ Борбордук Банки

2017 Результаты анкетирования физических лиц, осуществляющих трансграничные переводы через платежные системы (по данным 2016 года). https://www.cbr.ru/statistics/CrossBorder/Results_trans_2016.pdf

Рязанцев, С.

2016 Трудовая миграция из Центральной Азии в Россию в контексте экономического кризиса, Журнал «Россия в глобальной политике». <http://www.globalaffairs.ru/valday/Trudovaya-migratciya-iz-Tcentralnoi-Azii-v-RossiYu-v-kontekste-ekonomicheskogo-krizisa-18333>

Суринов, А. (под ред.).

2016 Россия в цифрах, Федеральная служба государственной статистики, (Москва). доступно на: http://www.gks.ru/free_doc/doc_2016/rusfig/rus16.pdf

Кыргыз Республикасынын Кылмыш-жаза кодекси

2017 от 2 февраля 2017 года Вводится в действие Законом КР от 24 января 2017 года N 10 с 1 января 2019 года, (Бишкек).<http://www.mvd.kg/index.php/rus/explore/normative-base/244-ugolovnyj-kodek-kyrgyzskoj-respubliki-2-02-2017>

Фаляхов Р.

2018 Маткапитал не спасет: почему России нужны мигранты, ИА Газета.РУ. https://m.gazeta.ru/business/2018/01/05/11594870.shtml?utm_source=push

Фахриева, Н.

2017 Государственная политика в области занятости в Кыргызской Республике, Вестник КРСУ №2, (Бишкек)

Хасанова, С.

2017 Денежные переводы трудовых мигрантов в Кыргызстане и Таджикистане: противоречивый эффект и «подводные камни». http://caa-network.org/archives/9341#_ftn3

Чыныбаева Р.

2017 Аналитический материал о численности постоянного населения на начало 2017г., Национальный статистический комитет Кыргызской Республики, (Бишкек)

Шамурзаева, А.

2017 Миграция и урбанизация в Кыргызстане, Экономические науки, Вестник КРСУ, (Бишкек). <https://www.krsu.edu.kg/vestnik/2017/v6/a17.pdf>

Шандоне А., и др.

2016 Окружающая среда, изменение климата и миграция в Кыргызской Республике, (МОМ). http://iom.kg/?page_id=10

Элдер, С. жана башкалар.

2015 Переход на рынок труда молодых женщин и мужчин в странах Восточной Европы и Центральной Азии, (Женева). http://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/---ed_emp/documents/publication/wcms_362577.pdf

Эргашева, З.

2017 Эпидемия ВИЧ/СПИД: заражение набирает обороты, ИА Asia Plus. <https://news.tj/ru/news/tajikistan/society/20171201/epidemiya-vichspid-zarazhenie-nabiraet-oboroti>

Эргешбаев, У.Ж., Б.Т. Максыедова

2016 Влияние миграции на экономическое развитие региона, Вестник КРСУ, (Бишкек). <https://www.krsu.edu.kg/vestnik/2016/v2/a43.pdf>

Эргешбаев, У.Ж., Б.Т. Максыедова, С.Е. Ешенова.

2016 Современная миграция населения Кыргызстана и ее социально-экономические последствия, Вестник КРСУ, (Бишкек). <https://www.krsu.edu.kg/vestnik/2016/v2/a26.pdf>

Англис тилинде

ABC News

2013 Boston Bomb Suspect Became a U.S. Citizen on 9/11 Last. <https://abcnews.go.com/US/boston-marathon-bombing-suspected-tsarnaev-brothers/story?id=19000426>

Biography Agency

2015 Dzhokhar Tsarnaev Biography. <https://www.biography.com/people/dzhokhar-tsarnaev-21196765>

Bruck, T., C.Mahe, W.Naude.

2018 Return Migration and Self-employment: Evidence from Kyrgyzstan, IZA Institute of Labor Economics, (Bonn). <http://ftp.iza.org/dp11332.pdf>

Karymshakov, K., et al.

2016 Remittances impact on youth labour supply: evidence from Kyrgyzstan, Working paper, Partnership for Economic Policy. <https://portal.pep-net.org/document/download/25787>

Kerwin, D.

2014 Human Security, Civil Society and Migration в Monika Wohlfeld “Is migration a security issues?” <https://pdfs.semanticscholar.org/e829/de6ceb77be4395a942387fe187568b6b0de1.pdf>

Lowry, J.

2017 Interview with Piotr Kazmierkiewicz by, Exposed to Extremism: How Central Asian Migrants Become Vulnerable to Radicalization, (IOM). <http://weblog.iom.int/exposed-extremism-how-central-asian-migrants-become-vulnerable-radicalization>

Marquering, K.

2017 New Criminal Legislation in Kyrgyzstan – What’s in It for Human Trafficking Victims?, <https://www.linkedin.com/pulse/new-criminal-legislation-kyrgyzstan-whats-human-koen-marquering/>

Nasritdinov, E.

Pros and Cons of Migration in Kyrgyzstan, Academia.edu platform.
https://www.academia.edu/4371887/Migration_in_Kyrgyzstan_-_Pros_and_Cons

OECD/ILO

2017 How Immigrants Contribute to Kyrgyzstan's Economy, OECD Publishing, Paris.

Speckhard, et al.

2017 Analysis of the drivers of Radicalization and Violent extremism in Kyrgyzstan, including the Roles of Kyrgyz Women in Supporting, Joining, Intervening in and Preventing Violent Extremism in Kyrgyzstan, International Center for the Study of Violent Extremism Research report <http://www.icsve.org/research-reports/analysis-of-the-drivers-of-radicalization-and-violent-extremism-in-kyrgyzstan-including-the-roles-of-kyrgyz-women-in-supporting-joining-intervening-in-and-preventing-violent-extremism-in-kyrgyzsta/>

United Nations

2017 International Migration Report 2017: Highlights, Department of Economic and Social Affairs, Population Division, http://www.un.org/en/development/desa/population/migration/publications/migrationreport/docs/MigrationReport2017_Highlights.pdf

2017 The Sustainable development goals and migrants/migration, Department of Economic and Social Affairs, http://www.un.org/en/development/desa/population/migration/events/coordination/14/documents/backgrounddocs/GMPA_14CM.pdf

2017 Day 11: Human Trafficking, In a series of 16 blogs for the 16 Days of Activism against Gender-Based Violence, UN Women's Executive Director Phumzile Mlambo-Ngcuka addresses 16 ways to end violence against women.
<https://medium.com/we-the-peoples/day-11-human-trafficking-112884f39980>

US Department of State

2017 Trafficking in Persons Report,
<https://www.state.gov/documents/organization/271343.pdf>

2016 Trafficking in Persons Report,
<https://www.state.gov/documents/organization/258876.pdf>

US Department of Homeland Security

2016 Yearbook of Immigration Statistics.
<https://www.dhs.gov/immigration-statistics/yearbook/2016>

World Travel and Tourism Council

2017 Travel and Tourism Economic Impact: Kyrgyzstan 2017, United Kingdom

*Кыргыз Республикасынын
Улуттук стратегиялык изилдөөлөр институту*

*Кыргыз Республикасы, 720001
Бишкек ш., Саманчин көчөсү, 6
Тел.: +996 312 97 95 95
Факс: +996 312 97 93 93
Email: office@nisi.kg*

*Миграция боюнча эл аралык уюмдун Миссиясы (МЭАУ) /
БУУнун Кыргыз Республикасындагы Миграция боюнча агенттиги*

*Кыргыз Республикасы, 720021
Бишкек, Ибраимов көчөсү, 103,
"Виктори" бизнес-борбору, түндүк тарап, 6-кабат
Тел.: +996 312 98 80 11/12/13
Факс: +996 312 98 80 14
Email: iomkyrgyzstan@iom.int*